

บทที่ 4

สายรายงานกับการยอมรับหะดีษ

โดยทั่วไปการยอมรับหะดีษในฐานะเป็นคำสอนของอิสลามมักจะพิจารณาสายรายงานเป็นหลักและบางครั้งอาจจะพิจารณาด้วยบทหะดีษด้านการเพิ่มหรือการสับเปลี่ยนคำในด้วยบทหะดีษ

4.1 การพิจารณาจำนวนการรายงานหะดีษ

การถ่ายทอดหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ตั้งแต่รุ่นตาบิอินจนถึงรุ่นตาบิอู ตาบิอินและอับบาอู ตาบิอู ตาบิอินในศตวรรษที่สามแห่งอิญญ์เราะฮ์ศักราช มีสองวิธี ได้แก่ การถ่ายทอดตามด้วยบทหะดีษที่ได้ยินจากอาจารย์ของแต่ละคนและการถ่ายทอดตามความหมายหะดีษ ตามทัศนะของ อุละมาอ์หะดีษมีความเห็นว่า โดยทั่วไปแล้วจำนวนการรายงานหะดีษมีสองจำนวน คือ จำนวนที่ชัดเจนและจำนวนที่คลุมเครือ

4.1.1 จำนวนที่ชัดเจน

จำนวนที่ชัดเจน (صيغة الجزم) เช่น حكي ، أخبرني ، أخبرنا ، حدثني ، حدثنا ، قال เป็นจำนวนที่แสดงถึงผู้รายงานได้ชัดโดยตรงจากอาจารย์ ตัวอย่างจำนวนที่ชัดเจนส่วน ดังนี้

قال الإمام البخاري ، حدثنا عمران بن ميسرة قال : حدثنا عبد الوارث عن أبي التياح عن أنس قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « إن من أشراط الساعة أن يرفع العلم ، ويثبت الجهل ، ويشرب الخمر ، ويظهر الزنا »

ความว่า อิมามอัลบุคอรีย์กล่าวว่า อิมรอน เบน มัยสะเราะฮ์ ได้รายงานแก่เรากล่าวว่า อับดุลวาริษ ได้รายงานแก่พวกเรา จากอะบี อัศดยาหุ จากอะนัส กล่าวว่า ท่านเราะฮ์-ลุลลอฮ์ ﷺ กล่าวว่า “แท้จริงส่วนหนึ่งของเครื่องหมายยามะฮ์ คือ วิชาความรู้ถูกยกขึ้น ความญะฮิลเข้ามา มีการดื่มสุรา และการผิดประเวณีแพร่หลาย”⁽¹⁾

หะดีษข้างต้นถูกรายงานโดยใช้จำนวนชัดเจน คือ คำว่า “حدثنا” ซึ่งแสดงถึงการรับหะดีษโดยตรงระหว่างลูกศิษย์กับอาจารย์ หมายถึงผู้รายงานหะดีษ (อาจารย์) กับผู้รับหะดีษ (ลูกศิษย์) และไม่มีสาเหตุอื่นที่แสดงถึงการรับหะดีษระหว่างผู้รายงานกับผู้รับหะดีษมีข้อบกพร่องใด ๆ ที่สามารถพิสูจน์ว่าเป็นการรายงานที่ใช้จำนวนอื่นแม้แต่นิดเดียว

⁽¹⁾ หะดีษเศาะฮีหฺ บันทีก โดย al-Bukhariy 2000 : 80

4.1.2 ส่วนวนที่คลุมเครือ

ส่วนวนคลุมเครือหรือส่วนวนไม่ชัดเจน (صيغة التمريض) เช่น حُكِي ، رُوِيَ ، قِيل เป็นต้น ตามหลักวิชาการมุศฎาะลาหะดีษส่วนวนที่คลุมเครือเป็นส่วนวนที่แสดงถึงการรายงานหะดีษที่มีฐานะเป็นหะดีษญะอะอ์ฟซึ่งรวมถึงหะดีษญะอะอ์ฟญิดคั้นและหะดีษเมมาฏอ์ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรู้ว่าหะดีษอยู่ในฐานะหะดีษมัรคูด⁽¹⁾

(1) ตัวอย่างส่วนวนที่คลุมเครือที่ใช้กับหะดีษญะอะอ์ฟ

قيل : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ((من قرأ آية الكرسي عند الحجامة كانت له منفعة حجامة))

ความว่า มีการกล่าวว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ได้กล่าวว่า “ผู้ใดที่อ่านอายะฮ์ อัลกุรซีย์ (ทุกครั้ง) ในขณะที่ทำการกรอกเลือดจะทำให้การกรอกเลือดของเขา มีประโยชน์มาก”⁽²⁾

(2) ตัวอย่างส่วนวนที่คลุมเครือที่ใช้กับหะดีษญะอะอ์ฟญิดคั้น

حُكِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا نَظَرَ فِي الْمَرْأَةِ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ كَمَا حَسَّنْتَ خَلْقِي فَحَسَّنْ خُلُقِي

ความว่า มีการบอกเล่าว่า แท้จริงท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เมื่อท่านส่องกระจก ท่านมักกล่าวว่า (الحمد لله) การสรรเสริญเป็นสิทธิของอัลลอฮ์ ซึ่งดังที่พระองค์ทรงสร้างรูปร่างของนัสนสวยงาม ดังนั้นของทรงโปรดทำให้ความประพฤตินั้นสวยงาม เช่นรูปร่างด้วยเถิด”⁽³⁾

⁽¹⁾ หะดีษมัรคูด หมายถึง หะดีษที่ขาดคุณสมบัติของหะดีษมักบูล (หะดีษที่ใช้เป็นหลักฐานได้) หะดีษมัรคูดมี 3 ระดับด้วยกัน ได้แก่ หะดีษญะอะอ์ฟ หะดีษญะอะอ์ฟญิดคั้น และหะดีษเมมาฏอ์

⁽²⁾ หะดีษญะอะอ์ฟ บันทึกโดย Ibn al-Sunniy 1988 : 167 ด้วยสายรายงานดังนี้

قال الإمام ابن السني : أخبرني علي بن محمد، ثنا إسماعيل بن يحيى بن قيراط، ثنا سليمان بن عبد الرحمن، ثنا خالد بن عبد الرحمن الخراساني، ثنا سفيان الثوري، عن سلمة بن كهيل، عن أبيه، عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ...

⁽³⁾ หะดีษญะอะอ์ฟญิดคั้น บันทึกโดย Ibn al-Sunniy 1988 : 163 ด้วยสายรายงานดังนี้

قال الإمام ابن السني : أخبرنا محمد بن الحسن بن قتيبة، حدثنا الحسن بن أبي السري، ثنا محمد بن الفضيل، عن عبد الرحمن بن إسحاق، عن النعمان بن سعد، عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه ...

(3) ตัวอย่างสำนวนที่คลุมเครือที่ใช้กับหะดีษเมาฏูอ

رُوِيَ عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : ((يسلم الرجال على النساء
ولا يسلم النساء على الرجال))

ความว่า มีการรายงานจากท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ ได้กล่าวว่า “ผู้ชายสามารถให้สลามแก่สตรีได้ และห้ามสตรีให้สลามแก่ผู้ชาย”⁽¹⁾

ดังนั้น การรายงานหะดีษมัรดูตจะต้องใช้สำนวนที่คลุมเครือ อิمامอันนะวะวียกกล่าวว่า “หะดีษฎะอ์ฟิไม่ควรรใช้สำนวนที่ชัดเจนเพราะจะเป็นการยืนยันว่าหะดีษบทนั้นมาจากท่านบีมุฮัมมัด ﷺ จริง”⁽²⁾ การพิจารณาสำนวนการรายงานหะดีษเพื่อยืนยันฐานะของหะดีษก่อนที่จะยอมรับเป็นหลักคำสอนของอิสลาม ซึ่งเป็นวิธีการปฏิบัติอย่างแพร่หลายในกลุ่มอุละมาอ์โดยเฉพาะอุละมาอ์หะดีษ และเป็นวิธีการที่บรรดาอุละมาอ์มีความเห็นพ้องกัน

4.2 การพิจารณาอัลมุตาบิอาตและอัชชะวาอิด

4.2.1 อัลมุตาบิอาต

1) ความหมายของอัลมุตาบิอาต

(1) ความหมายเชิงภาษาศาสตร์

อัลมุตาบิอาต เป็นคำพหูพจน์ของคำว่า อัลมุตาบิอ ซึ่งเป็นการนามในรูปของนามฟาอิล ผันมาจากรากศัพท์ของ “تابع يتابع متابعة” แปลว่า การตามและการติดตาม

(2) ความหมายเชิงวิชาการ

อัลมุตาบิอาต หมายถึง การรายงานหะดีษตัวบทเดียวกันที่มาจากกรรายงานของคนเดียวกันในช่วงต้นของสาย⁽³⁾

ดังนั้น การพิจารณาอัลมุตาบิอาตนั้นเป็นการพิจารณาของการรายงานหะดีษที่มาจากคนเดียวกันในช่วงต้นของสายรายงาน ถึงแม้ว่ามาจากการรายงานของคนละคนในช่วงกลางและช่วงท้ายของสายก็ตาม ซึ่งมะดันของหะดีษนั้นมีการเพิ่มหรือคำบางคำต่างกันของแต่ละสาย

⁽¹⁾ หะดีษเมาฏูอ บันทึกโดย Ibn al-Sunniy 1988 : 244 ด้วยสายรายงานดังนี้

قال الإمام ابن السني : أخبرنا أبو عبد الله عبد الصمد بن المهدي بالله، حدثنا إسماعيل بن محمد العدري، ثنا سليمان بن عبد الرحمن، ثنا بشر بن عون، ثنا بكار بن تميم، عن مكحول، عن أبيه، عن وائلة بن الأسقع رضي الله عنه ...

⁽²⁾ al-Nawawiy 1990 : 58

⁽³⁾ Mahmud al-Tahhan 1989 : 156

อิบนุ หัจญ์ร อัลอัศเกาะลานีย์⁽¹⁾ ได้กล่าวว่า “การพิจารณาอัลมุตาบิอาตของหะดีษนั้นเป็นการพิจารณาเพื่อการตัดสินหะดีษของแต่ละบท”⁽²⁾ เพราะหะดีษแต่ละบทถูกถ่ายทอดกันมาอาจจะมาจากผู้รายงานคนเดียวกันของช่วงใดช่วงหนึ่งในสาย หรือมาจากคนรายงานที่ต่างกันของช่วงใดช่วงหนึ่งเหมือนกัน

ดังนั้น มุตาบิอาตจะเป็นตัวชี้วัดของแต่ละหะดีษว่ามาจากการรายงานของบุคคลคนเดียวกันถึงแม้จะมีหลายกระแสรายงานก็ตาม แต่หากมีเพียงสะนัศเดียว⁽³⁾ จะไม่ถือเป็นมุตาบิอาตของหะดีษ เพราะไม่สามารถจะให้การยอมรับเป็นตัวชี้วัดหะดีษได้ อีกทั้งยังไม่สามารถพิสูจน์ตัวบทหะดีษในด้านการเพิ่มเติมของแต่ละสายรายงานหรือการตัดคำใดคำหนึ่งออกจากตัวบทหะดีษ

(2) ตัวอย่างของอัลมุตาบิอาต

قال الإمام مسلم : حدثنا أبو كريب، حدثنا أبو معاوية، عن أبي عمرو الشيباني، عن أبي مسعود البدرى رضي الله عنه، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ((من دلّ على خير فله مثل أجر فاعله))

ความว่า อิมามมุสลิมกล่าวว่า อะบู กุรออบได้กล่าวกับพวกเราว่า อะบู มุอาวิยะฮ์ ได้กล่าวกับพวกเรา จากอะบี อัมรฺ อัซซัยบานีย์ จากอะบี มัสอูด อัลบัดรี رضي الله عنه เล่าว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ صلى الله عليه وسلم กล่าวว่า “ผู้ใดชี้แนะ (คนอื่น) ในทางที่ดี เขาจะได้รับผลบุญเสมือนกับผลบุญของผู้ปฏิบัติ”⁽⁴⁾

หะดีษข้างต้นบันทึกโดยอิมามอัตติรมิซีย์จากสายรายงานของซุอฺบะฮ์ อิมามมุสลิมจากสายรายงานของอะบู มุอาวิยะฮ์และอับลุเราะซากุ และอิมามอะหมัดจากสายรายงานของหัมดุล อับยัค ทั้งสี่คนได้รายงานจากอัลอะอุมัษ จากอะบี อัมรฺ อัซซัยบานีย์ จากอะบี มัสอูด อัลบัดรี رضي الله عنه จากท่านเราะสูลุลลอฮ์ صلى الله عليه وسلم

(1) ท่านคือ อะหมัด เป็น หัจญ์ร เป็น มุฮัมมัด อัลอัศเกาะลานีย์ อัลหาฟิซ มีความเชี่ยวชาญในแขนงต่าง ๆ แต่ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดก็คือ แขนงวิชาหะดีษ ท่านได้แต่งตำราไว้มากมาย เช่น ฟิตหฺ อัลบารีย์ ซัรหฺ เศาะหฺีหฺ อัลบุคอ-รีย์, อัลอิศออะฮฺ ฟิ ตัมยิซ อิศเศาะหาบะฮฺ เป็นต้น เลิกชีวิตในปี ฮ.ศ. 825

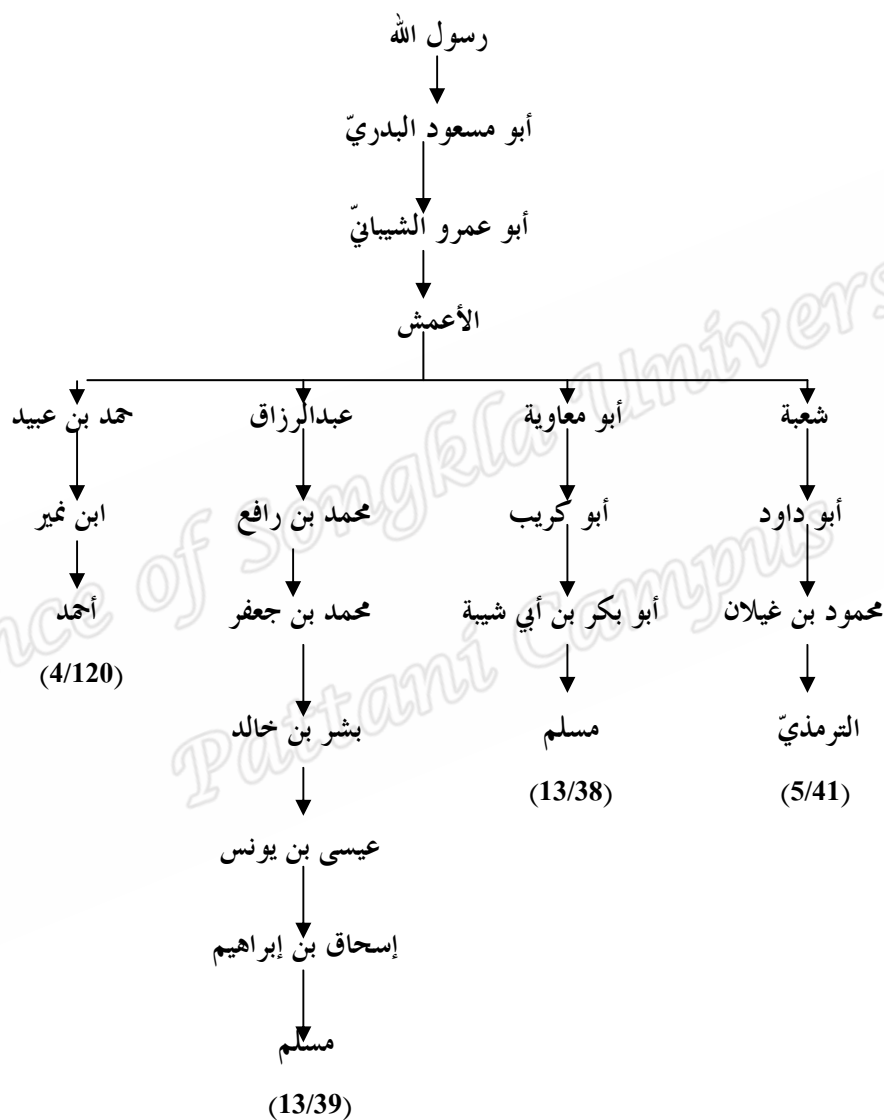
(2) Ibn Hajr al-‘Asqalaniy 1404 : 98

(3) สะนัศเดียวอาจจะเรียกอีกชื่อว่า สะนัศเฉพาะตั้งแต่ช่วงต้นจนถึงช่วงสุดท้ายของสะนัศ (ดู หน้า 57)

(4) บันทึกโดย Muslim 2001 : 13/ 38

สายรายงานของหะดีษทั้งหมดมีสี่สาย และทั้งสี่สายเป็นการรายงานของผู้รายงานเพียงคนเดียวในสองช่วงของสายรายงาน คือ ช่วงที่หนึ่งและช่วงที่สอง หลังจากนั้นจะมีผู้รายงานสี่คนที่แตกต่างกันซึ่งทั้งสี่เรียกว่า มุตาบิอาต ตามมะฮฺ (متابعة) มุตาบิอาตที่สมบูรณ์ (ดูแผนภูมิที่ 8)

แผนภูมิที่ 8 หะดีษสะนัดหะดีษมัซสูร

อย่างไรก็ตาม หะดีษที่มีมุตาบิอาตโดยปกติแล้วจะเป็นทั้งหะดีษเศาะหีหฺ หะดีษหะสัน และหะดีษญะอะอิฟ ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานภาพของผู้รายงานแต่ละคนของแต่ละสายรายงาน เนื่องจากสายรายงานที่เป็นมุตาบิอาตของสายรายงานแต่ละสายนั้นมีทั้งที่อยู่ในระดับที่ถูกต้องประกอบด้วยคุณสมบัติครบสมบูรณ์ บางสายมีสถานภาพต่ำกว่าระดับแรก บางสายขาดคุณสมบัติของการเป็นหะดีษที่ถูกต้อง และบางสายไม่สามารถให้การยอมรับได้

4.2.2 อัจชะวาฮิด

1) ความหมายของอัจชะวาฮิด

(1) ความหมายเชิงภาษาศาสตร์

อัจชะวาฮิด เป็นคำพหูพจน์ของ ชะฮิดะ แปลว่า การสนับสนุน การเป็นพยาน การให้ความช่วยเหลือ หมายถึง หะดีษบทหนึ่งสนับสนุนอีกหะดีษหนึ่ง เป็นต้น

(2) ความหมายเชิงวิชาการ

อัจชะวาฮิด หมายถึง การรายงานหะดีษโดยบุคคลหลายคนจากหลาย ๆ กระแสที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นช่วงต้น ช่วงกลาง หรือช่วงสุดท้ายของระบอบ

จากความหมายของอัจชะวาฮิดข้างต้น สามารถสรุปได้ดังนี้

1) ตัวบทหะดีษต้องมาจากผู้รายงานหลายคนที่แตกต่างกันตั้งแต่ช่วงต้นจนถึงช่วงสุดท้ายของสายรายงาน

2) ผู้รายงานรุ่นต่อ ๆ มาจะมีสองคนหรือมากกว่าในแต่ละช่วงระบอบจะเป็นระบอบที่ติดต่อกันหรือระบอบที่ขาดตอนก็ตาม

2) ตัวอย่างของอัจชะวาฮิด

قال البخاريّ : حدثنا موسى بن إسماعيل، حدثنا أبو عوانة، حدثنا أبو حفص، عن أبي صالح، عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : ((من كذب عليّ متعمداً فليتبوأ مقعده من النار))

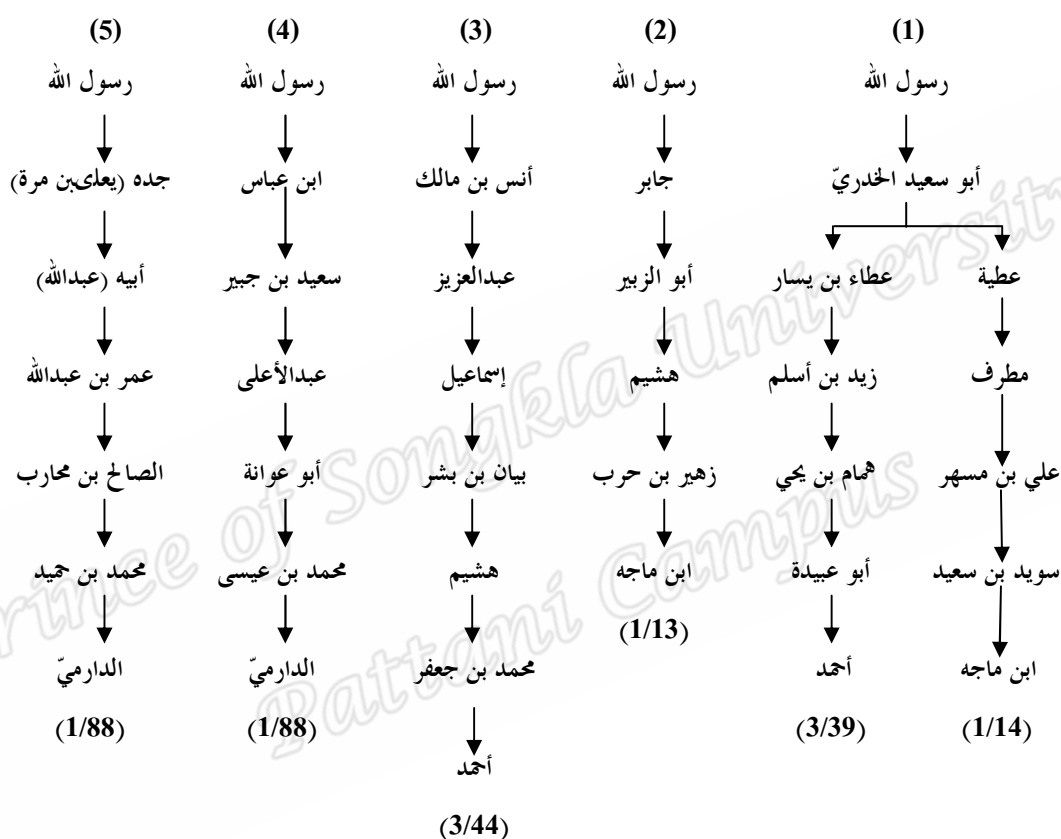
ความว่า อิมามอัลบุคอรียกเล่าว่า มุซา เป็น อิสมาอีล ได้รายงานแก่พวกเราว่า อะบู อะวานะฮ์ได้รายงานแก่พวกเราว่า อะบู หัฟศุได้รายงานจากอะบี ศอลิหฺ จากอะบี สุรอยเราะฮ์ ﷺ จากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ซึ่งท่านได้กล่าวว่า “และผู้ใดเจตนาโกหกต่อฉันก็จงเตรียมที่นั่งสำหรับเขาในไฟนรก”⁽¹⁾

บันทึกโดยอิมามอัลบุคอรีด้วยสองระบอบได้แก่ จากอะบี สุรอยเราะฮ์ (2000 : 1/577) และจากอัลมุหัมมิเราะฮ์ (2000 : 3/160) อิมามมุสลิมจากอะบีสะอิด (2001 : 18/129), อิมามอะบู ดาวูด (1964 : 4/63) และอิมามอัตติรมิซียฺจากอับดุลลอฮ์ (1987 : 4/524) อิมามอิบนุ มาญะฮ์ได้รายงานด้วยสามระบอบ ได้แก่ จากอะนัส เป็น มาลิก และญาบิร เป็น อับดุลลอฮ์ (n.d. : 1/13) และจากอะบี สะอิด อัลคุดรี (n.d. : 1/14) อิมามอะหมัด เป็น หันบัล ได้รายงานด้วยสองระบอบ คือ

⁽¹⁾ บันทึกโดย al-Bukhariy 2000 : 1/577

จากอะบุ สะอีด อัลคุดรีย (1978 : 3/39) และจากอะนัส บิน มาลิก (1990 : 3/44) อิมามอัดคาร์มียได้ รายงานด้วยสองระชนัด คือ จากอิบนิ อับบาส และจากยะอูลา บิน มุรเราะฮุ (1987 : 1/88) นอกจากสายรายงานดังกล่าวแล้วยังมีอีกหลายสายที่เป็นชะวาอิดของหะดีษ (ดู แผนภูมิที่ 9)

แผนภูมิที่ 9 ชะวาอิดหะดีษ

หะดีษบทนี้ถูกรายงานไว้ด้วยสายรายงานที่หลากหลายมากตั้งแต่ช่วงต้นของระชนัด จนถึงช่วงสุดท้ายของระชนัด อิบนิ หัจญ์รุ อัลอัสเกาะลานีย⁽¹⁾ กล่าวว่า “สายรายงานของหะดีษใน รุ่ณะหาบะฮะฮุมมีมากกว่า 70 ท่าน” ดังนั้น สายรายงานของหะดีษทั้งหมดมีมากกว่า 70 สาย⁽²⁾ ส่วนตัวบทของหะดีษมีการรายงานด้วยสำนวนที่หลากหลาย บางตอนของตัวบทหรือบางคำไม่มีการรายงานของระชนัดอื่น แต่ตัวบทหะดีษจะกล่าวในเรื่องเดียวกัน

(1) Ibn Hajr al-‘Asqlaniy n.d. : 1/129

(2) หะดีษบทนี้โดยภาพรวมเรียกว่า หะดีษมุตะวาติร ลัฟซี

4.2.3 ความสำคัญของอัลมุตาบิอาตและอ็ชชะวาฮิด

อัลมุตาบิอาตและอ็ชชะวาฮิดมีความสำคัญมากต่อการยอมรับ มีเหตุผลดังต่อไปนี้

(1) การติดตามสายรายงานของแต่ละศิษย์มีความจำเป็นมาก่อนที่จะนำหะดีษมาใช้เป็นหลักฐานในการยืนยันของเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะในการกำหนดข้อบัญญัติทั้งห้าประการ ได้แก่ วายิบ หะรอม ญอฮิซ มักรูฮ์ และสุนัต และที่เกี่ยวข้องกับอะกีดะฮ์และอิบาดะฮ์ เป็นต้น

(2) การตัดสินหะดีษแต่ละบทที่นอกเหนือจากการรายงานของอิมามอัลบุกอรีย์และอิมามมุสลิมเป็นเรื่องที่จำเป็นมาก โดยการติดตามมุตาบิอาตและชะวาฮิด เพราะหะดีษบางบทด้วยสายรายงานเพียงสะนัลดียวจะมีระดับหนึ่งหากพิจารณาเฉพาะสาย แต่หะดีษดังกล่าวอาจจะมีสายรายงานอื่นได้รายงานเหมือนกัน ดังนั้นสามารถยกระดับหะดีษนั้นเป็นระดับที่สูงขึ้นจากสถานภาพเดิมของสายรายงานเพียงสะนัลดียว

(3) หลีกเลียงจากการตัดสินข้อบัญญัติของแต่ละอิบาดะฮ์หรือที่เกี่ยวกับทะเลาะและหะรอมของเรื่องแต่ละเรื่อง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานภาพของหะดีษตราบใดยังมีหะดีษที่สามารถอ้างถึงเรื่องนั้น

(4) ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับหลักฐานปฐมภูมิอย่างละเอียดรอบคอบก่อนที่จะเปลี่ยนไปใช้หลักฐานอื่น ๆ เช่น การกียาส (เทียบเคียง) ชัค อ็ชชะรออีย (ปิดประตูสู่ความเสียหาย) เป็นต้น ในการกำหนดข้อบัญญัติของศาสนกิจ ซึ่งหลักกฎหมายอิสลามหลักการต่าง ๆ เหล่านั้นจะตามหลังหะดีษหรือไม่มีการระบุข้อบัญญัติในอัลกุรอานและหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ

(5) การพิสูจน์ด้วยบทหะดีษโดยผ่านกระบวนการวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์สายรายงานหะดีษบนหลักวิชาการอิสลามเป็นการรับรองของการปฏิบัติตามศาสนบัญญัติของหะดีษและเป็นการแสดงถึงการจงรักภักดีต่อท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ อย่างถูกต้อง

4.3 การพิจารณาสถานภาพของสายรายงาน

4.3.1 สายรายงานที่ติดต่อกัน

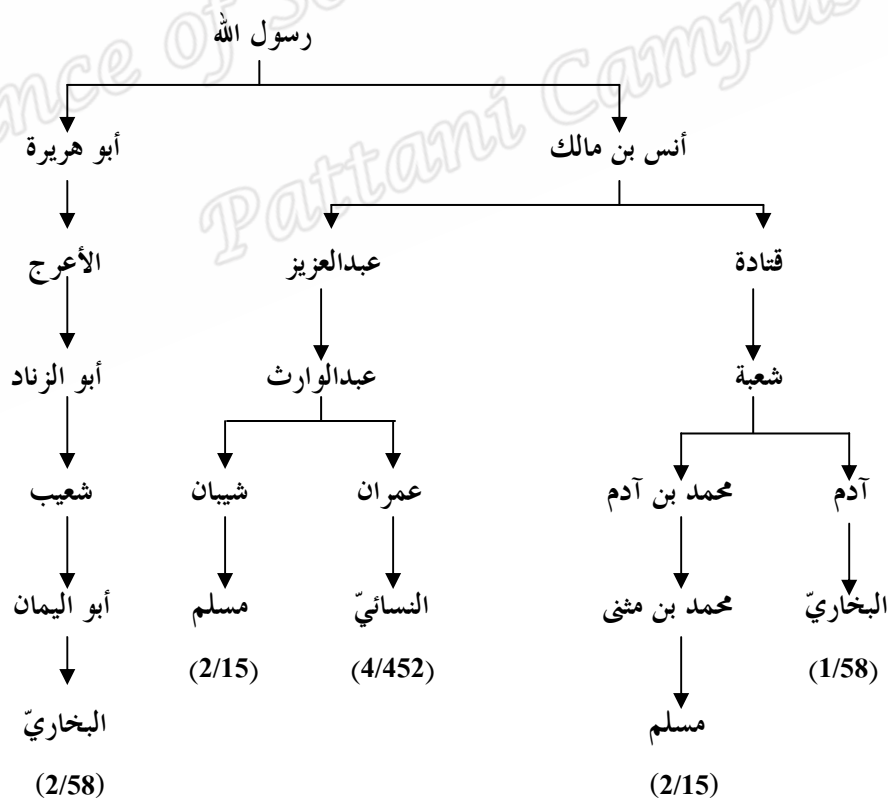
สายรายงานที่ติดต่อกัน คือ สายรายงานที่มีการรายงานอย่างติดต่อกันตั้งแต่บุคคลแรกที่รับหะดีษจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จนถึงบุคคลสุดท้ายของผู้รายงานหะดีษ ได้ยินโดยตรงจากอาจารย์และไม่มีขาดตกบกพร่องในการรายงานหะดีษ ตัวอย่าง

قال الإمام البخاريّ : حدثنا آدم، قال حدثنا شعبة، عن قتادة، عن أنس قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ((لا يؤمن أحدكم حتى أكون أحب إلى الله من والده وولده والناس أجمعين))

ความว่า อิมามอัลบุคอรียฺได้กล่าวว่า อาดัมได้รายงานกับพวกเราว่า ชูบะฮะฮฺ ได้รายงานจากเกาะตาดะฮฺ จากอะนัส رضي الله عنه กล่าวว่า ท่านเราะฮ์ฎูลลอฮ์ ﷺ กล่าวว่า “ไม่ถือเป็นการอิมานของใครคนหนึ่งคนใดในหมู่พวกเจ้าจนกว่าฉันจะเป็นที่รักยิ่งของเขาเพื่ออัลลอฮ์ยิ่งกว่าบิดามารดา ลูก และบุคคลทั่วไปทั้งหมด”⁽¹⁾

หะดีษของท่านอะนัส เป็น มาลิก ถูกรายงานด้วยสายรายงานที่หลากหลายมีทั้งที่เป็นมุตาบิอาตและชะวาฮิดของหะดีษ (ดู แผนภูมิที่ 10)

แผนภูมิที่ 10 สະນັດหะดีษที่ติดต่อกัน

⁽¹⁾ บันทีก โดย al-Bukhariy 2000 : 2/15

คำอธิบาย

หะดีษของท่านอะนัส เป็น มาลิก ๕ ฎุกรายงานด้วยสายรายงานที่หลากหลายที่ติดต่อกันอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ช่วงต้นจนถึงช่วงสุดท้ายของสายรายงานมีรายละเอียดดังนี้

สายรายงานแรกประกอบด้วย 2 สาย คือ สายรายงานของอิมามอัลบุคอรีจากอาดัม และสายรายงานของอิมามมุสลิมจากมุฮัมมัด เป็น มุฮันนารับหะดีษโดยตรงจากมุฮัมมัด เป็น อาดัม ซึ่งทั้งอาดัมและมุฮัมมัด เป็น อาดัม รับหะดีษโดยตรงจากอาจารย์คนเดียวกัน คือ ชุอเบะฮ์ และ ชุอเบะฮ์รับหะดีษโดยตรงจากเกาะตาดะฮ์ และเกาะตาดะฮ์รับหะดีษโดยตรงจากอะนัส เป็นมาลิก ๕

สายรายงานที่สองประกอบด้วย 2 สาย คือ สายรายงานของอิมามอันนะสาอี้อัยจากอิรอนและสายรายงานของอิมามมุสลิมจากชัยบาน ทั้งสองท่านรับหะดีษโดยตรงจาก अबดุลวาริษ และ अबดุลวาริษรับหะดีษโดยตรงจาก अबดุลอะซีซ และ अबดุลอะซีซรับหะดีษโดยตรงจากอะนัส เป็น มาลิก ๕

สายรายงานหะดีษของท่านอะนัส เป็น มาลิก ๕ จากทั้งสี่สายรายงานนี้ได้รายงานอย่างติดต่อกัน ไม่ขาดสายแม้แต่สายรายงานเดียวตั้งแต่ช่วงต้นจนถึงช่วงสุดท้ายของสายรายงาน นอกจากสายรายงานที่มีมุตาบิอาตของหะดีษแล้วยังมีอีกสายรายงานหนึ่งที่เป็นซาอิดแก่หะดีษอะนัส เป็น มาลิก ๕ นั่นคือ หะดีษอะบู สุรอยเราะฮ์ ๕ บันทึกลงโดยอิมามอัลบุคอรีจากอะบี อัลยะมาน และอะบู อัลยะมานรับหะดีษโดยตรงจากหุอัยบ์ และหุอัยบ์รับหะดีษโดยตรงจากอะบี อัสซินาด และอะบู อัสซินาดรับหะดีษโดยตรงจากอัลอะอรอญญ์ และอัลอะอรอญญ์รับหะดีษโดยตรงจากอะบี สุรอยเราะฮ์ ๕

หะดีษจากการรายงานในลักษณะนี้ปราชญ์หะดีษบางท่านเรียกว่า หะดีษมุตะตะกิล แต่บางท่านจะไม่เรียกว่าเป็นหะดีษเนื่องจากการบ่งบอกถึงกระบวนการรายงานเท่านั้นมิได้มีความเชื่อมโยงกับตัวบทหะดีษ ถึงแม้ว่าจะมีความสัมพันธ์ทางด้านของการนำสู่หะดีษนั้น ๆ มาใช้เป็นหลักฐานในการยืนยันของแต่ละเรื่องก็ตาม

การเรียนรู้ความต่อเนื่องของสายรายงานเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะเชื่อมโยงการตัดสินใจหะดีษในฐานะเป็นหลักคำสอนของอิสลาม และยังเป็นเงื่อนไขหนึ่งของหลาย เงื่อนไขในการยอมรับหะดีษ

4.3.2 สายรายงานที่ขาดตอน

การขาดตอนของแต่ละสายรายงานที่มีสาเหตุมาจากความบกพร่องทางกระบวนการรายงาน ซึ่งการขาดตอนนั้นไม่ว่าในช่วงต้น ช่วงกลาง หรือช่วงท้ายของสแน็คหนึ่งหรือมากกว่า

จะถือเป็นอิสนาตที่เฎาะอิฟเสมอ ซึ่งจะมีชื่อต่าง ๆ สำหรับเรียกหะดีษเหล่านั้น ดังรายละเอียดต่อไป

ชนิดที่หนึ่ง หะดีษมุอัลลั๊ก

คำว่า “معلق” ผันมาจากรากศัพท์ของ “علق تعليقاً” แปลว่า ค้างอยู่ หรือติดไว้ นั้นหมายถึง ผู้รายงานได้กล่าวหะดีษบทหนึ่งโดยการพาดพิงถึงเจ้าของด้วยตนเอง

ตามหลักวิชาการ หมายถึง หะดีษที่มีการตัดผู้รายงานออก⁽¹⁾ หนึ่งคนหรือมากกว่าอย่างติดต่อกันตั้งแต่ต้นสะนัจนถึงเศาะหาบะฮ์หรือตาบิอิน⁽²⁾

หากพิจารณาอย่างผิวเผินจะเห็นว่า หะดีษชนิดนี้ไม่มีสายรายงาน เพราะผู้รายงานกล่าวพาดพิงถึงท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ด้วยตนเอง แต่เขาไม่ได้รับหะดีษโดยตรงจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ

การสังเกตหะดีษมุอัลลั๊ก เช่น ผู้กล่าวต้องเป็นนักบันทึกหะดีษ⁽³⁾ ผู้รายงานที่ตกหล่นจากสายรายงานต้องมีสายรายงานอื่นแสดงถึงการรายงานที่ติดต่อกัน และผู้กล่าวรายงานหะดีษเป็นเศาะหาบะฮ์หรือตาบิอินเท่านั้น เพราะการตกหล่นเศาะหาบะฮ์หรือตาบิอินไม่มีผลใด ๆ ที่จะแสดงถึงความบกพร่องของหะดีษแต่อย่างใดและผู้กล่าวแบบตะอฺลึ๊กอยู่ในรุ่นเดียวกัน

โดยทั่วไปแล้ว การรายงานหะดีษมุอัลลั๊กมี 3 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่

ลักษณะที่หนึ่ง หะดีษที่มีการตัดสายรายงานออกทั้งหมด ตัวอย่าง

قال البخاريّ : قال النبيّ صلى الله عليه وسلم : ((هذا ما كتبه الله على بنات
((آد

ความว่า อิมามอัลบุคอรีย์กล่าวว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า “นี่คือเป็นการกำหนดของอัลลอฮ์แก่บรรดาลูกผู้หญิงของท่านนบีอาดัม”⁽⁴⁾

การรายงานหะดีษบทนี้ผู้บันทึกกล่าวเพียงท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ และตัวบทหะดีษ มิได้กล่าวสายรายงานของหะดีษแต่อย่างใด

ลักษณะที่สอง หะดีษที่มีการตัดสะนัออกเว้นแต่เศาะหาบะฮ์ ตัวอย่าง

(1) ผู้ที่ทำหน้าที่ตัดออกคือ ผู้บันทึกหะดีษ เช่น อัลบุคอรีย์ มุสลิม อะบู ดาวูด อัตติรมิซีย์ เป็นต้น

(2) Mahmud al-Tahhan 1990 : 39

(3) ผู้บันทึกหะดีษ เช่น อัลบุคอรีย์ (خ) มุสลิม (م) อะบู ดาวูด (د) อัตติรมิซีย์ (ت) อันนะสาอีย์ (ن) อิบน์ มาญะฮ์ (ج) อะหฺมัด (ح) มาลิก (ط) อัลดาริมีย์ (د) อัลฮากิม (ك) อัฏเฏาะบะรอญีย์ (ط) อัคคาเราะญญีย์ (قط) อิบน์ กุซัยมะฮ์ (م) อิบน์ ฮิบบาน (حب) อิบน์ อะบี ชัยบะฮ์ (ه) อับดุลเราะซาค (ع) อิบน์ อะดีย์ (عد)

(4) บันทึกโดย al-Bukhariy 2000 : 1/401

قال البخاريّ : وقال أبو موسى الأشعريّ : ” غطى رسول الله صلى الله عليه وسلم ركبتيه حين دخل عثمان “

ความว่า อิหม่ามอัลบุคอรีย์กล่าวว่า อะบู มุซา อัลอัชอะรีย์กล่าวว่า ท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ ได้ปิดหัวเข่าของท่าน เมื่อท่านเห็นอุษมานเข้ามา⁽¹⁾

การรายงานหะดีษบทนี้ผู้บันทึกได้กล่าวรายงานเริ่มตั้งแต่เสาะหาบะฮฺ ท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ และตัวบทหะดีษ ไม่ได้กล่าวสายรายงานของหะดีษก่อนอะบู มุซา อัลอัชอะรีย์

ลักษณะที่สาม หะดีษที่มีการตัดสะนัคออกทั้งหมดเว้นแต่เสาะหาบะฮฺและดาบิอิน ตัวอย่าง

قال البخاريّ : وقال بهز عن أبيه عن جده عن النبيّ صلى الله عليه وسلم : ((الله أحق أن يستحي منه من الناس))

ความว่า อิหม่ามอัลบุคอรีย์กล่าวว่า บะฮฺขุเล่าจากบิดาของเขา จากปู่ของท่าน จากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ “อัลลอฮฺ ﷻ เท่านั้นที่มนุษย์สมควรละอายมากกว่ามนุษย์ด้วยกัน⁽²⁾

การรายงานหะดีษบทนี้ ผู้บันทึกได้กล่าวรายงานโดยเริ่มตั้งแต่ดาบิอินเสาะหาบะฮฺ ท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷻ และตัวบทหะดีษ ไม่ได้กล่าวสายรายงานของหะดีษระหว่างเขากับดาบิอิน

อย่างไรก็ตาม การรายงานหะดีษมุอัลลั๊กสามารถเลือกลักษณะหนึ่งลักษณะใดจากทั้งสามลักษณะที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นการปฏิบัติของบรรดาอุละมาอ์นักบันติกหะดีษ เช่น หนังสืออัศเศาะหิหฺ หนังสืออัศสุนัน หนังสืออัลมะसानิด เป็นต้น

หะดีษมุอัลลั๊กที่มีอยู่ในหนังสือหะดีษทั้งหลายพอสรุปได้ดังนี้

1. หะดีษมุอัลลั๊กในหนังสืออัลญามิอฺ อัศเศาะหิหฺของอัลบุคอรีย์และมุสลิมบรรดาอุละมาอ์ยอมรับว่าทั้งหมดเป็นหะดีษเศาะหิหฺ ทั้งนี้เนื่องจากอุละมาอ์หะดีษได้ทำการศึกษาวิเคราะห์พบว่า หะดีษมุอัลลั๊กในหนังสือทั้งสองมีการรายงานด้วยสายรายงานที่ติดต่อกันโดยทราบจากสะนัคอื่นตั้งแต่สองสะนัคหรือมากกว่า และสะนัคอื่นนั้นอยู่ในระดับเศาะหิหฺหรืออย่างต่ำอยู่ในระดับหะสัน

(1) บันติก โดย al-Bukhariy 2000 : 1/90

(2) บันติก โดย al-Bukhariy 2000 : 1/300

2. หะดีษมุอัลลั๊กในหนังสืออัศสุนัน อัลดะसानิด อัลมุศ็อนนะฟาต และหนังสืออื่น ๆ จะต้องพิจารณาสำนวนการรายงานเป็นหลัก มีดังนี้

ก. หากการรายงานหะดีษมุอัลลั๊กนั้นใช้สำนวน *حرم* (สำนวนชัดเจนชี้ชัด) เช่น กล่าว ว่า “*قال*” หรือ “*ذكر*” หรือ “*حكى*” หะดีษมุอัลลั๊กอยู่ในระดับหะดีษเศาะหี้หฺ

ข. หากการรายงานหะดีษมุอัลลั๊กนั้นโดยใช้สำนวน *تريض* (สำนวนคลุมเครือ) เช่น กล่าว ว่า “*قيل*” หรือ “*ذكر*” หรือ “*حكى*” หะดีษมุอัลลั๊กในลักษณะนี้ไม่สามารถจะตัดสินเป็นหะดีษเศาะหี้หฺได้ ซึ่งบางหะดีษจะเป็นหะดีษเศาะหี้หฺ หะดีษหะสัน และหะดีษญะอะอิฟ หรือแม้แต่หะดีษเมฆูอฺ ขึ้นอยู่กับสภาพของสายรายงานที่ได้รายงานหะดีษที่เกี่ยวข้อง⁽¹⁾ หรือต้องติดตามชะวาอิดของหะดีษเพื่อการสนับสนุนและอธิบายการใช้สำนวนรายงานที่นอกเหนือจากสำนวนคลุมเครือเพื่อจะได้ยืนยันความถูกต้องของสายรายงานเหล่านั้น

หะดีษมุอัลลั๊กสามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานได้ หากเป็นหะดีษเศาะหี้หฺหรือหะดีษหะสัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหะดีษมุอัลลั๊กในเศาะหี้หฺอับดุลกอรียฺและเศาะหี้หฺมุสลิม ส่วนหะดีษมุอัลลั๊กที่เป็นหะดีษญะอะอิฟจะมีหุก่มเหมือนกับหุก่มของหะดีษญะอะอิฟทั่วไป

ชนิดที่สอง หะดีษมุร้อลดาบิอิน

ตามหลักภาษาศาสตร์ คำว่า “*مرسل*” มาจากรากศัพท์ของคำ “*أرسل يرسل إرسالاً*” แปลว่า ข้ามไป หรือกระโดดไป

หมายถึง ผู้รายงานท่านหนึ่งได้รายงานหะดีษบทหนึ่งโดยการข้ามผู้รายงานอีกท่านหนึ่งในช่วงต้นของสะนัศ ส่วนมากจะเป็นเศาะหาบะฮฺรุ่นเล็กหรือดาบิอินรุ่นอาวุโส เช่น ดาบิอินได้รายงานหะดีษกล่าวว่า จากท่านบิมุฮัมมัด *ﷺ*⁽²⁾

ตามหลักวิชาการ หะดีษมุร้อลดาบิอิน คือ หะดีษที่ตกหล่นผู้รายงานหนึ่งคนหรือสองคนในช่วงต้นของสะนัศหลังจากรุ่นดาบิอิน⁽³⁾

หะดีษมุร้อลดาบิอินเป็นการตกหล่นเศาะหาบะฮฺหรือดาบิอิน ซึ่งเป็นการรายงานของดาบิอินที่กล่าวว่า จากท่านเราะฮฺลุลลอฮฺ *ﷺ*

ตัวอย่างหะดีษมุร้อลดาบิอิน

⁽¹⁾ ดู Mahmud al-Tahhan 1410 : 134

⁽²⁾ ผู้รายงานในช่วงต้นและช่วงกลางของสะนัศมีการการกล่าวอย่างชัดเจน มิได้ตกหล่นแต่อย่างใด แต่หากการตกหล่นในช่วงกลางหรือช่วงท้าย หะดีษในลักษณะนี้จะมีสองชื่อ คือ หะดีษมุร้อลและหะดีษมุนเกาะฎิอฺ

⁽³⁾ Ibn Hajar al-‘Asqlaniy 1405 : 23

قال الإمام مسلم : حدثني محمد بن رافع، ثنا حجين، ثنا الليث، عن عقيل، عن ابن شهاب، عن سعيد بن المسيب أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن المزينة.

ความว่า อิمامมุสลิมกล่าวว่า มุฮัมมัด เป็น รอฟีอู ได้กล่าวกับฉันว่า หุญยน์ได้กล่าวกับพวกเราว่า อัลลัษษได้รายงานกับพวกเราจากอุกัยล จากอับนิ ชิฮาบ จากสะอีด เป็น อัลมุสัยิบ แท้จริงท่านเราะสูลุลลอฮ ﷺ ได้ห้ามการค้าขายแบบ อัล มุซาบะนะฮ ⁽¹⁾

หะดีษบทนี้มีผู้รายงานท่านหนึ่งตกหล่นในสะนัด เนื่องจากสะอีด เป็น อัลมุสัยิบซึ่งอยู่ในรุ่นตาบิอินได้กล่าวรายงานจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ซึ่งเป็นที่รู้กันว่าตาบิอินนั้นไม่ได้ยินหะดีษโดยตรงจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ แต่การรายงานของท่านขาดหายไปยังท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ดังนั้น สายรายงานของหะดีษบทนี้เป็นการรายงานที่ขาดตอนระหว่างสะอีด เป็น อัลมุสัยิบกับท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวคือ ตกหล่นเสาหาบะฮ์ผู้ซึ่งได้ฟังหะดีษจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ

หะดีษมุร้อตตาบิอินเป็นหะดีษเงาะฮ์ฟเนื่องจากขาดคุณสมบัติของหะดีษเศาะหี้หฺก็คือ สะนัดที่ขาดตอน เพราะตกหล่นผู้รายงานหนึ่งคนระหว่างตาบิอินกับท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จะเป็นตาบิอินหรือเสาหาบะฮ์

อย่างไรก็ตาม บรรดาอุละมาอ์หะดีษมีความเห็นว่า หะดีษมุร้อตตาบิอินในหนังสือเศาะหี้หฺอัลบุคอรีฮ์และเศาะหี้หฺมุสลิมเป็นหะดีษมุร้อตที่เศาะหี้หฺ เพราะมีกระแสรายงานอื่นที่ติดต่อกันมาขึ้นชั้นและเป็นการรายงานของคนมิเกาะฮ์อีกด้วย ⁽²⁾

ด้วยเหตุดังกล่าวการยอมรับหะดีษมุร้อตตาบิอินและนำไปใช้เป็นหลักฐานนั้นมีทัศนะอุละมาอ์ที่หลากหลายพอสรุปได้ดังนี้

ทัศนะที่หนึ่ง ไม่อนุญาตให้ใช้หะดีษมุร้อตตาบิอินเป็นหลักฐาน ทัศนะนี้เป็นทัศนะของอุละมาอ์ส่วนใหญ่ เช่น อุละมาอ์หะดีษ อุละมาอ์ฟิกฮ์ และอุละมาอ์อุศูล อัลฟิกฮ์

ทัศนะที่สอง อนุญาตให้นำหะดีษมุร้อตตาบิอินไปใช้เป็นหลักฐาน เป็นทัศนะของอิหม่ามอะบู หะนีฟะฮ์ อิหม่ามมาลิก และอิหม่ามอะหฺมัด เป็น หันบัล

(1) บันทีก โดย Muslim 1978 : 15/198

(2) หะดีษมุร้อตตาบิอินจะมีสายรายงานสองลักษณะด้วยกัน คือ ลักษณะที่ขาดตอนสำหรับสายรายงานหนึ่งและลักษณะที่ติดต่อกันอีกสายรายงานหนึ่ง

ทัศนะที่สาม อนุญาตให้นำหะดีษมุรสลัดตาบิอินเป็นหลักฐานด้วยกับเงื่อนไข เป็นทัศนะของอิมามอัชชาฟีอีและอุละมาอ์บางท่าน เงื่อนไขที่ว่านี้มีดังต่อไปนี้

1. ผู้รายงานที่ข้ามนั้นต้องเป็นตาบิอินรุ่นอาวุโสเท่านั้น⁽¹⁾ เช่น สะอิด เป็น อัลมุสสัยยิบ และท่านอื่น ๆ
2. ผู้รายงานที่กล่าวอ้างต้องเป็นผู้รายงานที่เชื่อถือ
3. หากมีผู้อื่นร่วมรายงานหะดีษด้วยผู้รายงานคนนั้นต้องเป็นคนที่มีความจำดีเยี่ยม มีคุณธรรม และไม่ขัดแย้งกับการรายงานของคนอื่นที่เหนือกว่า
4. สายรายงานอื่นต้องเป็นสายรายงานที่ติดต่อกัน⁽²⁾ แต่หากสายรายงานอื่นนั้นเป็นสายรายงานที่ขาดตอน ใ้ไม่อนุญาตให้นำหะดีษมุรสลัดตาบิอินไปใช้เป็นหลักฐานได้

ตัวอย่างของหะดีษมุรสลัดตาบิอิน

عن مكحول، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم : ((اطلبوا استجابة الدعاء عند التقاء الجيوش، وإقامة الصلاة، ونزول الغيث))

ความว่า จากมักหุล จากท่านเราะสูลุลลอฮ ﷺ กล่าวว่า “จงแสวงหาการตอบรับของการคูอาฮ์ คือ เมื่อมีการเผชิญหน้ากับศัตรู และเวลาเย็นขึ้นจะละหมาด และเวลาฝนตกหนัก (อุตุกภัย)”⁽³⁾

ชนิดที่สาม หะดีษมุรสลัดเศาะหาบีย

หะดีษมุรสลัดเศาะหาบีย คือ หะดีษที่รายงานโดยเศาะหาบะฮ์ท่านหนึ่งจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ซึ่งเศาะหาบะฮ์ท่านนั้นไม่ได้ยินโดยตรงจากท่านนบี ﷺ ในสิ่งที่เขารายงาน จะเป็นคำพูดหรือการกระทำของท่าน⁽⁴⁾

สาเหตุของการเป็นหะดีษมุรสลัดเศาะหาบียนั้น อันเนื่องมาจากเศาะหาบะฮ์ท่านนั้นอายุยังน้อย เข้ารับนับถือศาสนาอิสลามในช่วงปลายของชีวิต หรือไม่ได้อยู่ในเหตุการณ์ เช่น อิบน์อับบาส อิบน์ อัสซุบัยร และท่านอื่น ๆ

⁽¹⁾ ตาบิอินรุ่นอาวุโสไม่เฉพาะสะอิด เป็น อัลมุสสัยยิบเพียงคนเดียวเท่านั้นดังคำอธิบายของกิชัย สิริอูดดีน อับบาส ในหนังสือมัสมะละฮ์ อากามอ (Masalah Agama) นอกจากสะอิด เป็น อัลมุสสัยยิบยังมีอีกหลายท่านที่สามารถให้การยอมรับการรายงานหะดีษ เช่น อิกริมะฮ์ เกาะตาอะฮ์ และท่านอื่น ๆ

⁽²⁾ เงื่อนไขที่ 4 โดยเลือกเงื่อนไขหนึ่งเงื่อนไขต่อไปนี้ คือ 1) ผู้รายงานที่ข้ามนั้นต้องไม่ใช่ผู้ที่โกหกหรือถูกกล่าวหาว่าเป็นคนโกหก 2) ผู้รายงานที่ข้ามนั้นไม่ใช่ตาบิอินรุ่นเล็ก

⁽³⁾ บันทีก โดย al-Syafi'iy : 1/223-224

⁽⁴⁾ Mahmud al-Tahhan 1982 : 73

ตัวอย่างหะดีษมุรลัดเศาะหาบี

عن ابن عباس رضي الله عنهما أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : ((إِنَّ
الله تجاوز لي عن أمتي الخطأ، والنسيان، وما استكرهوا عليه))

ความว่า จากอิบนุ อับบาส رضي الله عنه แท้จริงท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ กล่าวว่า “แท้จริงอัลลอฮ์ ﷻ ได้ผ่อนผันแก่ฉันที่เกี่ยวข้องกับความผิดของประชาชาติของฉันที่เกิดจากความผิดพลาด การหลงลืม และการถูกบังคับ”⁽¹⁾

อุละมาอ์หะดีษมีความเห็นที่แตกต่างกันเกี่ยวกับสถานะของหะดีษมุรลัดเศาะหาบี
สรุปได้ออกเป็น 2 ทศนะ

ทศนะที่ 1 หะดีษมุรลัดเศาะหาบีเป็นส่วนหนึ่งของหะดีษมักบูล เพราะการตกหล่นเศาะหาบะฮ์อันเนื่องมาจากการรายงานของเศาะหาบะฮ์ด้วยกันไม่มีผลต่อการให้การยอมรับหะดีษแต่อย่างใด ทศนะนี้เป็นทศนะของอุละมาอ์หะดีษส่วนใหญ่ อุละมาอ์ฟิกฮ์ และอุละมาอ์อุศูล อัลฟิกฮ์

ทศนะที่ 2 หะดีษมุรลัดเศาะหาบีมีสถานะเหมือนกับหะดีษมุรลัดอื่น ๆ เนื่องจากผู้รายงานรับหะดีษจากตาบีอื่นด้วยกัน ซึ่งการตกหล่นในลักษณะนี้มีผลต่อการยอมรับหะดีษและความเศาะหีหะของหะดีษ คือ สายรายงานขาดตอน เป็นทศนะของอะบู อิศฮาก อัลอิสฟีรอฮีนีย์ และอุละมาอ์บางท่าน

อย่างไรก็ตาม จากสองทศนะที่ได้กล่าวข้างต้น ทศนะที่ถูกต้องการแก่การนำมาปฏิบัติและใช้เป็นหลักฐาน คือ ทศนะที่หนึ่ง เพราะการตกหล่นเศาะหาบะฮ์ไม่มีผลต่อการยอมรับหะดีษแต่อย่างใด เนื่องจากผู้แอบอ้างรับหะดีษจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นคนที่มีความยุติธรรมหรืออย่างน้อยเป็นคนเศาะดูก

ตามทศนะของอุละมาอ์ส่วนใหญ่ (อุละมาอ์หะดีษ อุละมาอ์ฟิกฮ์ และอุละมาอ์ อุศูลอัลฟิกฮ์) มีความเห็นว่า หะดีษมุรลัดเศาะหาบีสามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานได้

ชนิดที่สี่ หะดีษมุรลัดเศาะฟี

ตามหลักภาษาศาสตร์ คำว่า “خفي” แปลว่า ไม่ปรากฏ หรือซ่อนเร้น หมายถึงผู้รายงานที่ตกหล่นไปจากสะนัซซ่อนอยู่หรือไม่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน

⁽¹⁾ บันทีก โดย Ibn Majah n.d. : 1/659, al-Daraqutniy 1995 : 4/170 และ al-Baihaqi 1998 : 7/356

ตามหลักวิชาการ หะดีษมุรสลัเคาะฟียะ หมายถึง หะดีษที่รายงานโดยผู้รายงานที่เคยพบเห็น หรือร่วมสมัย การรายงานนั้นโดยใช้สำนวนได้ชัดเจน แต่ทั้งสองไม่เคยปรากฏรับหะดีษโดยตรง

จากนิยามข้างต้น สามารถรู้จักหะดีษมุรสลัเคาะฟียะด้วยประการใดประการหนึ่งจาก 3 ประการต่อไปนี้

1. อิมามอิบนุ อัสเศาะลาหุ⁽¹⁾ กล่าวว่า อุละมาอ์ผู้เชี่ยวชาญระบุว่า ผู้รายงานคนนั้นไม่ได้พบเห็น หรือไม่ได้ฟังหะดีษโดยตรงจากผู้ที่ถูกแอบอ้าง⁽²⁾ (ระหว่างตาบิอินกับเศาะหาบะฮ์จากการรายงานของตาบิอินด้วยกันหรือตาบิอุ ตาบิอิน) ผู้รายงานทั้งสองไม่ว่าจะร่วมสมัยหรือไม่ก็ตาม
2. ผู้รายงานกล่าวยอมรับเองว่า เขาแอบอ้างจากบุคคลที่เขาไม่ได้ยินและไม่ได้ฟัง
3. มีกระแสนายงานอื่นระบุถึงผู้รายงานที่ตกหล่นระหว่างผู้รายงานทั้งสอง⁽³⁾

ตัวอย่างหะดีษมุรสลัเคาะฟียะ

قال الإمام ابن ماجه : حدثنا محمد بن الصباح، أنبأنا عبد العزيز بن محمد، عن صالح بن محمد بن زائدة، عن عمر بن عبد العزيز، عن عقبه بن عامر الجهني قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ((رحم الله حارس الحرث))

ความว่า อิมามอิบนุ มาญะฮ์ได้กล่าวว่า มุฮัมมัด เป็น อัสเศาะลาหุได้กล่าวกับพวกเราว่า อับดุลอะซีซ เป็น มุฮัมมัดได้กล่าวกับพวกเรา จากศอลิหุ เป็น มุฮัมมัด เป็น ซาอิดะฮ์ จากอุมร์ เป็น อับดุลอะซีซ จากอุกบะฮ์ เป็น อามิร อัลญะฮะนียะเล่าว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ กล่าวว่า “อัลลอฮ์ ﷻ ทรงเมตตาต่อผู้ที่ทำหน้าที่รักษาความปลอดภัย”⁽⁴⁾

⁽¹⁾ ท่านคือ อุษมาน เป็น อับดุลเราะหฺมาน เป็น อุษมาน เป็น มุซา อัชชะฮฺรฺซูรี อะบู อัมร์ ท่านมีความเชี่ยวชาญหลายด้าน เช่น หะดีษและอุลุมหะดีษ ฟิกฮฺและอุศูลฟิกฮฺ และตัฟสีร์ ยึดแนวทางสะลัฟในด้านอะกีดะฮ์และปฏิบัติตามมัซฮับอัชชาฟีอีในด้านฟิกฮฺ ท่านเกิดในปี ฮ.ศ. 577 ในหมู่บ้านซัรคอนทางตอนเหนือของประเทศอิรัก (อิรัก) และเสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 618

⁽²⁾ Ibn al-Salah 1405 : 145

⁽³⁾ Mahmud al-Tahhan 1982 : 79

⁽⁴⁾ บันทีก โดย Ibn Majah n.d. : 2/925

หะดีษบทนี้ คือ หะดีษมุรลัดเกาะฟีฮ์ อัลฮาฟิศ อัลมิซซีย์⁽¹⁾ กล่าวว่า เนื่องจากอุมร์ เป็น อับดุลอะซีซ ไม่ได้รับหะดีษโดยตรงจากอูกบะฮ์ เป็น อามิร

หะดีษมุรลัดเกาะฟีฮ์เป็นหะดีษเงาะอิฟ เนื่องจากขาดคุณสมบัติของหะดีษมักบูล คือ สะนัดไม่ติดต่อกัน เพราะมีผู้รายงานตกหล่นหนึ่งคนระหว่างตาบิอินกับเศาะหาบะฮ์ อุลละมาอ์บาง ท่านให้เหตุผลว่า หะดีษในลักษณะนี้เป็นทั้งหะดีษมุรลัดเกาะฟีฮ์และหะดีษมุนเกาะฎิอ์⁽²⁾ เพราะ หะดีษทั้งสองชนิดนี้มีความบกพร่องในลักษณะเดียวกัน คือ ตกหล่นผู้รายงานไม่ว่าในช่วงต้นของ สายรายงานที่เรียกว่าหะดีษมุรลัดเกาะฟีฮ์และอาจเรียกมุนเกาะฎิอ์ หรือตกหล่นในช่วงกลางหรือ ช่วงท้ายของสายรายงานเรียกว่า หะดีษมุนเกาะฎิอ์ ไม่เรียกว่าหะดีษมุรลัดเกาะฟีฮ์

หะดีษมุรลัดเกาะฟีฮ์ด้วยสายรายงานที่ตกหล่นจัดอยู่ในระดับหะดีษเงาะอิฟ ไม่ อนุญาตให้นำมาใช้เป็นหลักฐานเว้นแต่จะมีสะนัดอื่นที่เศาะหิหะหุ้หะรุ้บถึงผู้รายงานที่ตกหล่นไปจึง สามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานได้โดยได้รับการสนับสนุนจากสะนัดอื่นนั้น⁽³⁾

ชนิดที่ห้า หะดีษมุอฎิอ์

ตามหลักภาษา คำว่า “معضل” มาจากรากศัพท์ของคำว่า “أعضل أعضاء ومعضلاً” แปลว่า ติด ๆ กัน หรือติดต่อกัน

ตามหลักวิชาการ หะดีษมุอฎิอ์ คือ หะดีษที่มีผู้รายงานตกหล่นในสะนัดสองคนหรือ มากกว่าติดต่อกัน⁽⁴⁾

การตกหล่นสองคนนั้นได้แก่การตกหล่นในช่วงกลางของสะนัด แต่หากการตกหล่น นั้นไม่ติดต่อกัน หรือตกหล่นหลายคนในหลายๆ ช่วงของสะนัด⁽⁵⁾ ไม่เรียกว่า หะดีษมุอฎิอ์ แต่ เป็นหะดีษมุนเกาะฎิอ์

⁽¹⁾ al-Mizziy 1400 : 4/211

⁽²⁾ คือ พิจารณาด้านตกหล่นของผู้รายงานระหว่างเขากับอาจารย์ของเขา

⁽³⁾ สะนัดอื่นนั้นต้องประกอบด้วย 1) มีหนึ่งสะนัดหรือมากกว่า 2) สะนัดติดต่อกัน 3) มีฐานะเดียวกันหรือ เหนือกว่า

⁽⁴⁾ al-Suyutiyy 1965 : 2/ 234

⁽⁵⁾ หมายความว่า ตกหล่นในช่วงต้นหรือช่วงกลางของสะนัด ไม่ใช่หลาย ๆ ที่ของสะนัด ส่วนใหญ่แล้วมัก เกิดขึ้นในช่วงกลางของสะนัด คือ รุ่นตาบิอินหรือตาบิอู ตาบิอิน

ตัวอย่างหะดีษมูฏออล

ما رواه الحاكم عن مالك أنه بلغه أن أبا هريرة رضي الله عنه قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ((للمملوك طعامه وكسوته بالمعروف، ولا يكلف من العمل إلا ما يطيق))

ความว่า หะดีษจากการรายงานโดยอิมามอัลหาคิม จากมาลิกซึ่งท่านกล่าวตามที่ท่านได้ยินว่า แท้จริงอะบี สุรอยเราะฮฺ   กล่าวไว้ว่า ท่านเราะฮฺลุลลอฮฺ   ได้กล่าวไว้ว่า “สำหรับบ่าวนั้นต้องมีอาหารและเครื่องนุ่งห่มใช้เหมือนกับคนอื่น และไม่ควรมอบงานแก่เขาเว้นแต่งานที่เขาสามารถทำได้⁽¹⁾

ในสัณด์หะดีษบทนี้มีผู้รายงานตกหล่นสองคนติดต่อกันระหว่างอิมามมาลิกกับ อะบู สุรอยเราะฮฺ   คือ มุฮัมมัด เป็น อัจญ์ลานและบิดาของเขา การรู้ว่าเป็นการตกหล่นในสัณด์สองคนนั้นเนื่องจากมีสายรายงานอื่นได้ระบุอย่างชัดเจนถึงผู้รายงานที่ตกหล่น สายรายงานของหะดีษมาลิกข้างต้นคือ อิมามมาลิกรับหะดีษจากมุฮัมมัด เป็น อัจญ์ลาน และมุฮัมมัด เป็น อัจญ์ลานรับหะดีษจากบิดาของท่านคือ อัจญ์ลาน และอัจญ์ลานรับหะดีษจากอะบู สุรอยเราะฮฺ  ⁽²⁾

อุละมาอ์หะดีษมีความเห็นพ้องกันว่า หะดีษมูฏออลเป็นส่วนหนึ่งของหะดีษฎะอ์ฟ เนื่องจากมีความบกพร่องในสัณด์จากการตกหล่นผู้รายงานหลายคนติดต่อกัน⁽³⁾

หะดีษมูฏออลไม่อนุญาตให้นำมาใช้เป็นหลักฐาน เว้นแต่เมื่อมีสัณด์อื่นหนึ่งสัณด์ระบุผู้รายงานที่ตกหล่นอย่างชัดเจน⁽⁴⁾

ชนิดที่หก หะดีษมุนเกาะฎอ

คำว่า “منقطع” มาจากรากศัพท์ของคำ “انقطع ينقطع انقطاعاً” แปลว่า ทำให้ขาดตอนหรือไม่ติดต่อกัน

(1) บันทึกโดย al-Hakim ท่านกล่าวว่า “หะดีษบทนี้เป็นหะดีษมูฏออลจากมาลิก (อ้างถึงในหนังสืออุลุม อัลหะดีษ ของ Ibn al-Salah 1405 : 46)

(2) مالك، عن محمد بن عجلان، عن أبيه، عن أبي هريرة رضي الله عنه

(3) การตกหล่นติดต่อกันหลายคนนั้นในช่วงต้นหรือช่วงกลางของสัณด์เท่านั้น แต่หากตกหล่นทั้งช่วงต้นและช่วงกลางไม่เรียกว่า หะดีษมูฏออล อาจจะเป็นหะดีษมุรสลัสะฮาบีย์ หรือหะดีษมุรสลัสะเคาะฟีย์ หรือหะดีษมุอัลลัก

(4) สัณด์อื่นนั้นต้องเป็นสัณด์ที่ติดต่อกันหนึ่งสัณด์หรือมากกว่า ซึ่งมีฐานะเดียวกันหรือเหนือกว่า

หะดีษมุมนเกาะฎือตามหลักวิชาการ คือ หะดีษที่มีผู้รายงานตกหล่นในระบอบหนึ่งคน หรือมากกว่าแต่ไม่ติดต่อกัน⁽¹⁾

จากนิยามข้างต้นพอสรุปได้ว่า หากมีการตกหล่นผู้รายงานในหลายที่ของระบอบ เรียกว่า หะดีษมุมนเกาะฎือเหมือนกัน

ตัวอย่างหะดีษมุมนเกาะฎือ

ما رواه عبد الرزاق، عن الثوري، عن إسحاق، عن زيد بن شبيب، عن حذيفة مرفوعاً : ((إن وليتموها أبا بكر فقوي أمين))

ความว่า หะดีษจากการรายงานโดยอับดุลเราะซาก จากอัยเยอริย์ จากอิสหาก จากซัยดฺ เป็น ยูซัยอิด จากหุซัยฟะฮฺ ในรูปของมัรฟูอฺ ซึ่งท่านกล่าวว่า “หากพวก เจ้ามอบสิ่งนั้นแก่อะบู บักร แน่แน่นอนท่านเป็นคนที่แข็งแกร่งและปลอดภัย”⁽²⁾

หะดีษบทนี้เป็นหะดีษมุมนเกาะฎือ เนื่องจากมีผู้รายงานหนึ่งคนตกหล่นในระบอบ ระหว่างอัยเยอริย์กับอะบูอิสหาก ผู้รายงานคนนั้นคือ ชะริก เพราะอัยเยอริย์ไม่ได้ยินหะดีษโดยตรง จากอะบู อิสหาก แต่เขาได้ยินมาจากชะริก จากอะบูอิสหาก

อุละมาอ์หะดีษมีความเห็นตรงกันว่า หะดีษมุมนเกาะฎือเป็นส่วนหนึ่งของหะดีษ ฉะอ็อฟ เนื่องจากการตกหล่นของผู้รายงานในระบอบนั้นไม่ทราบว่าเป็นใคร

หะดีษมุมนเกาะฎือไม่อนุญาตให้นำมาใช้เป็นหลักฐานและปฏิบัติตาม เว้นแต่เมื่อมี ระบอบอื่นที่ติดต่อกันมายืนยันผู้รายงานที่ตกหล่น ระบอบอื่นนั้นมีหนึ่งระบอบหรือมากกว่า

ชนิดที่ 6 หะดีษมุตลั้ส

ตามหลักภาษาศาสตร์ คำว่า “مُدلس” มาจากคำว่า “دلس يدلس تدليساً” แปลว่า ปกปิด ซ่อน เร้น หมายถึง การปกปิดผู้รายงาน

ตามหลักวิชาการ หะดีษมุตลั้ส คือ หะดีษที่มีการรายงานในลักษณะปกปิดผู้รายงาน โดยเจตนาเพื่อให้เห็นภายนอกว่าเป็นหะดีษที่ไม่มีความบกพร่องแต่อย่างใด⁽³⁾

หะดีษมุตลั้สแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ตัดลีสอิสนาดและตัดลีสซุญค แต่ ละประเภทมีรายละเอียดดังนี้

⁽¹⁾ al-Suyuti 1965 : 2/349

⁽²⁾ บันทึกร โดย Ahmad al-Bazzar และ al-Tabaraniy (al-Haitamiy n.d. : 5/176)

⁽³⁾ al-Suyuti 1965 : 2/234

ประเภทที่ 1 ตัดลีสอิสานาด (تدليس الإسناد)

1. ความหมาย

หะดีษตัดลีสอิสานาด หมายถึง หะดีษที่ผู้รายงานได้รายงานหะดีษที่เขาไม่ได้ยินจากบุคคล (อาจารย์) ที่เขาเคยได้ยินหะดีษ โดยได้ระบุว่ารับหะดีษมาจากอาจารย์ท่านนั้น⁽¹⁾

ตัวอย่าง

ما أخرجه الحاكم بسنده إلى عليّ بن خشرم قال : قال لنا ابن عيينة : عن الزهريّ، قيل له : سمعته من الزهريّ؟ فقال : لا، ولا ممن سمعه من الزهريّ. حدثني عبد الرزاق عن معمر عن الزهريّ.

ความว่า หะดีษรายงานโดยอัลฮากิมด้วยสะเนดถึงอะลี เป็น ค็อซร็อมเล่าว่า อิบน์อุยัยนะฮฺได้เล่าให้แก่ว่าเราว่ารับหะดีษจากอ็ชชุซุรียฺ บางคนถามท่านว่า คุณได้ยินหะดีษจากอ็ชชุซุรียฺจริงหรือ? ท่านตอบว่า ไม่ และไม่ได้ยินจากคนที่ได้ฟังหะดีษจากอ็ชชุซุรียฺเหมือนกัน แต่ฉันรับหะดีษจากอับดุลรรอซาค จากมะอุมัร จากอ็ชชุซุรียฺ⁽²⁾

หะดีษบทนี้ คือ หะดีษตัดลีสอิสานาด เนื่องจากอิบน์อุยัยนะฮฺได้ทำการปกปิดผู้รายงานสองคนระหว่างเขากับอ็ชชุซุรียฺ ทั้งสองท่านนั้น คือ อับดุลรรอซาคและมะอุมัร

อิมามซุบะฮฺได้ดำเนินอย่างรุนแรงต่อการกระทำตัดลีสอิสานาดโดยกล่าวว่า “ตัดลีสนั้นเสมือนเป็นเพื่อนกับการโกหก”⁽³⁾

การทำตัดลีสอิสานาดมีเป้าหมายหลายประการด้วยกันที่สำคัญ คือ

1. เพื่อต้องการให้เห็นว่าหะดีษนั้นมีอิสานาดอาลี (อิสานาดที่สูง)
2. เพื่อต้องการลดการรับหะดีษจากอาจารย์บ่อยครั้ง
3. เพื่อลบภาพพจน์ของอาจารย์ที่เป็นคนเฉาอีฟหรือไม่มีเกาะฮฺ
4. เพื่อปกปิดคนอื่นที่ได้ยินหะดีษร่วมกับเขาจากอาจารย์คนเดียว
5. เพื่อปกปิดอาจารย์ที่มีอายุน้อยกว่าเขา

⁽¹⁾ al-Tahanawiy 1990 : 41

⁽²⁾ al-Tahanawiy 1990 : 130

⁽³⁾ al-San‘aniy 1990 : 131

ประเภทที่ 2 ตัดลีสหยุก (تدليس الشيخ)

หะดีษตัดลีส อัศหยุก หมายถึง ผู้รายงานได้รายงานหะดีษโดยตรงจากอาจารย์ที่เขาเคยได้ยิน โดยที่เขาไม่ได้ระบุชื่ออาจารย์อย่างชัดเจน แต่กล่าวเป็นชื่ออื่นที่ไม่เป็นที่รู้จักกันมาก่อน⁽¹⁾

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ ผู้รายงานได้รายงานหะดีษที่เขาได้รับโดยตรงจากอาจารย์ท่านหนึ่ง ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในสังคม เมื่อกล่าวรายงานหะดีษ ผู้รายงานไม่ได้เอ่ยชื่อของอาจารย์ท่านนั้นอย่างชัดเจน แต่กลับใช้ชื่ออื่น หรือใช้สร้อย หรือบอกลักษณะที่ไม่เป็นที่รู้จักกัน การกระทำเช่นนี้เพื่อปกปิดอาจารย์นั่นเอง

ตัวอย่าง

قول أبي بكر بن مجاهد أحد أئمة القراء : حدثنا عبد الله بن أبي عبد الله، يريد أبا بكر بن أبي داود السجستاني.

ความว่า คำพูดของอะบี บักร เป็น มุญาฮิด (หนึ่งในบรรดานักอ่าน) กล่าวว่า อับดุลลอฮฺ เป็น อะบี อับดุลลอฮฺ ได้รายงานแก่พวกเรา ท่านหมายถึง อะบี บักร เป็น อะบี ดาวูด อัซซอญูตานีย⁽²⁾

อย่างไรก็ตาม บรรดาอุละมาอ์มีความเห็นว่า การตัดลีสหยุกนั้นเป็นการกระทำที่น่ารังเกียจมาก ไม่สมควรปฏิบัติต่อหะดีษของท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ

การตัดลีสหยุกมีเป้าหมายที่สำคัญดังนี้

1. เพื่อปกปิดอาจารย์ที่มีสถานภาพเงาะอ็อฟ
2. เพื่อปกปิดผู้รายงานคนอื่นที่ร่วมรับหะดีษกับเขา
3. เพื่อปกปิดตัวเองที่มีอายุมากกว่าอาจารย์
4. เพื่อปกปิดการรายงานของเขาจากอาจารย์บ่อยครั้ง

การตัดลีสหยุกเป็นการเจตนาจะปกปิดอาจารย์ ซึ่งมีผลเสียต่อการพิจารณาสถานภาพของหะดีษในด้านของการยอมรับและการนำไปใช้เป็นหลักฐาน

⁽¹⁾ Ibn al-Salah 1405 : 66

⁽²⁾ al-Suyutiyy 1964 : 2/234

4.4 การพิจารณาคุณสมบัติของหะดีษ

4.4.1 การยืนยันความถูกต้อง

การยืนยันความถูกต้องของหะดีษ หมายถึง การตรวจสอบสถานะของสายรายงานแต่ละสายทั้งจำนวนและคุณสมบัติ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นหลายประเภทด้วยกันดังต่อไปนี้

ประเภทที่หนึ่ง หะดีษมุตะวาติร

ตามหลักภาษา คำว่า “*متواتر*” มาจากรากศัพท์ของคำว่า “*تواتر*” แปลว่า ติดๆ กัน หรือไม่ขาดสาย เช่น ฝนตกอย่างติดต่อกัน หมายถึง ฝนตกลงมาอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ส่วนคำว่า “*متواتر*” เป็นนามในรูปของประธานซึ่งเป็นชื่อเฉพาะของหะดีษมุตะวาติร

ตามหลักวิชาการ หะดีษมุตะวาติร คือ หะดีษที่มีการรายงานโดยบุคคลเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นไปไม่ได้ที่บุคคลเหล่านั้นจะสมรู้ร่วมคิดโกหกต่อท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และหะดีษของท่าน⁽¹⁾

การที่จะเรียกหะดีษมุตะวาติรได้นั้นจะต้องประกอบด้วยเงื่อนไข 4 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 มีการรายงานโดยผู้รายงานเป็นจำนวนมาก⁽²⁾

ประการที่ 2 ผู้รายงานจำนวนมากนั้นต้องมีในทุกสายสะนั้ด⁽³⁾

ประการที่ 3 ผู้รายงานจำนวนมากนั้นเป็นไปไม่ได้สมรู้ร่วมคิดโกหกต่อหะดีษ⁽⁴⁾

ประการที่ 4 การรายงานของพวกเขามีการสัมผัสด้วยตนเอง⁽⁵⁾

หากขาดเงื่อนไขใดเงื่อนไขหนึ่งในจำนวนสี่ประการนี้ จะไม่เรียกว่าหะดีษมุตะวาติร แต่จะเป็นหะดีษอาห้าด

ตัวอย่างหะดีษมุตะวาติร

(1) ดู al-Tahanawiy 1990 : 31

(2) บรรดาอุละมาอ์มีความเห็นที่ต่างกันเกี่ยวกับจำนวนผู้รายงานขั้นต่ำของจำนวนมาก บางทัศนะกล่าวว่า ตั้งแต่ 8 คนขึ้นไป บางทัศนะกล่าวว่าตั้งแต่ 9 คนขึ้นไป และมีบางทัศนะกล่าวว่าตั้งแต่ 10 คนขึ้นไป แต่ทัศนะที่ถูกต้อง คือ ทัศนะสุดท้าย (ดู al-Suyuti 1964 : 2/188)

(3) หมายความว่า ในทุก ๆ ช่วงของสะนั้ดนั้นต้องมีผู้รายงานอย่างน้อย 10 คนขึ้นไป

(4) คือ ผู้รายงานเป็นจำนวนมากนั้นจะมาจากหลายเมือง หลายรุ่นและหลายมัซฮับ

(5) คำว่าสัมผัสด้วยตนเองคือการรับหรือได้ยินหะดีษโดยตรงจากอาจารย์ตลอดทั้งสายรายงาน โดยใช้สำนวนการรายงานหะดีษคำว่า “*سمعت*” “*سمعا*” หรือ “*سئمت*” “*سئما*” เป็นต้น

قال البخاريّ : حدثنا موسى بن إسماعيل، حدثنا أبو عوانة، حدثنا أبو حفص،
عن أبي صالح، عن أبي هريرة رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال :
((من كذب عليّ متعمداً فليتبوأ مقعده من النار))

ความว่า จากอะบู สุร็ยเราะฮ์ ﷺ จากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า “และผู้ใด
เจตนาโกหกต่อฉันก็จงเตรียมที่นั่งสำหรับเขาไว้ในไฟนรก”⁽¹⁾

หะดีษบทนี้เป็นหะดีษมุตะวาติรทั้งด้วยบทหะดีษและความหมาย อัลฮัสเกาะลานีย์
กล่าวว่า “สายรายงานของหะดีษในรุ่นเศาะหาบะฮ์มีมากกว่า 70 คน”⁽²⁾ ดังนั้น สายรายงานของ
หะดีษมีทั้งหมด 70 สาย ส่วนด้วยบทของหะดีษมีการรายงานด้วยสำนวนที่หลากหลาย บางตอนของ
ด้วยบทหรือบางคำไม่มีการรายงานของสะนัต์อื่น แต่ด้วยบทหะดีษ จะกล่าวในเรื่องเดียวกัน (ดู
แผนภูมิสะนัต์ที่ 9)

นอกจากสะนัต์ต่าง ๆ ที่ได้ยกมาจะมีสะนัต์อื่นอีกหลายสะนัต์ที่รายงานหะดีษดังกล่าว
ทั้งหมดอยู่ในระดับหะดีษเศาะหีหฺหรือหะดีษหะสัน บางสะนัต์มีลักษณะเป็น *สะนัต์อาลียะ* และ
บางสะนัต์มีลักษณะเป็น *สะนัต์นาซิล*

หะดีษมุตะวาติรมีสองชนิดได้แก่ หะดีษมุตะวาติรลัฟซีย์ (المتر اللفظي) หมายถึง หะดีษ
มุตะวาติรทั้งสายรายงานและด้วยบท และหะดีษมุตะวาติรมะอุนะวียะ (المتر المعنوي) หมายถึง หะดีษ
มุตะวาติรในด้านของความหมายเท่านั้น ไม่รวมถึงด้วยบทหะดีษ

عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم
إذا رفع يديه في الدعاء لم يحطهما حتى يمسح بهما وجهه

ความว่า จากอุมัร เป็น อัลค็อฏฏอบ ﷺ กล่าวว่า “ท่านเราะฮ์สุลุลลอฮ์ ﷺ เมื่อ
ท่านยกสองมือในการคูด้อท่านจะไม่เอามือทั้งสองลงจนกว่าท่านจะลูบ
ใบหน้าของท่าน”⁽³⁾

⁽¹⁾ บันทึกโดย al-Bukhariy 2000 ด้วยสองสะนัต์ คือ 1/577 จากอะบูสุร็ยเราะฮ์ และ จากอัลมุหัมมีเราะฮ์ : 3/160,
Muslim 2002 จากอะบูสะอีด : 18/129 Abu Dawud n.d. : 4/63 และ al-Tirmidhiy 1987 จากอับดุลลอฮ์ :
4/524, Ibn Majah n.d. ได้รายงานด้วยสามสะนัต์ คือ จากอะนัส เป็น มาลิกและ ญาบิร เป็น อับดุลลอฮ์ : 1/13
และจากอะบู สะอีด อัลคุดรียะ : 1/14 Ahmad bin Hanbal ได้รายงานด้วยสองสะนัต์ คือ จากอะบูสะอีด อัลคุดรียะ
: 3/39 และจากอะนัส เป็น มาลิก : 3/44, al-Darimiy 1987 ได้รายงานด้วยสองสะนัต์ คือ จากอิบนุ อับบาสและ
จาก ฆอลลา เป็น มุรเราะฮ์ : 1/88

⁽²⁾ Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 1/129

⁽³⁾ บันทึกโดย Abu Dawud n.d. : 5/234, al-Tirmidhiy 1987 : 5/45 จากอิบนุอับบาส สำนวนหะดีษเป็นของอิมาม
อัลดิรมิซีย์ หะดีษนี้บันทึกโดย Ibn Majah n.d. จากสองกระแสรายงาน คือ จากอิบนุ อับบาส : 1/1234 และ

จากหะดีษบทนี้และหะดีษอื่น ๆ ได้พูดถึงเรื่องการยกมือทั้งสองในขณะที่ขอคุอาฮ์ ซึ่งอยู่ในเหตุการณ์ที่แตกต่างกันไม่ถึงขั้นหะดีษมุตะวาติร อิมามอัศสุยูฏีย์กล่าวว่า “เมื่อรวบรวมสายรายงานของหะดีษที่พูดถึงเฉพาะการยกมือเท่านั้น โดยมีได้พิจารณาเหตุการณ์หะดีษบทนี้อยู่ในระดับหะดีษมุตะวาติร”⁽¹⁾

อุละมาอ์ส่วนใหญ่มีความเห็นว่า หะดีษมุตะวาติรจะมีหุก่มอิลมูฏอรูรียะ – العلم الضروري (ความรู้ที่แน่นอน) หรือบอกหุก่มอย่างเด็ดขาดที่วาญิบต้องปฏิบัติและจำเป็นในการศรัทธาเสมือนเขาได้เห็นด้วยตนเองในสิ่งนั้น ๆ

หะดีษมุตะวาติรวาญิบให้นำมาใช้เป็นหลักฐานและปฏิบัติตาม⁽²⁾ ในทุก ๆ เรื่องที่เกี่ยวกับเรื่องศาสนา หะลาลและหะรอม อิบาอะฮ์ การแต่งงาน และอื่นๆ เป็นต้น

หะดีษมุตะวาติรมีจำนวนไม่มากหากเทียบกับหะดีษอาห้อาด เพราะสายรายงานที่มีลักษณะมากกว่า 10 คนในทุกช่วงและทุกรุ่นของสายรายงานไม่ใช่เรื่องง่าย และการรายงานเพื่อจะได้มาซึ่งจำนวนดังกล่าวเป็นเรื่องที่เหนือขีดความสามารถของแต่ละคน โดยคน (อะวาม) เว้นแต่บุคคลที่มีความเชี่ยวชาญและทุ่มเทเพื่อหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เท่านั้นที่สามารถกระทำได้

ประเภทที่สอง หะดีษอาห้อาด

ตามหลักภาษา คำว่า “**أحاديث**” เป็นคำพหูพจน์ของ **أحد** แปลว่า หนึ่งเดียว หมายถึง หะดีษที่มีผู้รายงานหนึ่งเดียวหรือสายรายงานเดียว

จุดประสงค์ของการใช้คำพหูพจน์ “**أحاديث**” เพื่อแสดงถึงสายรายงานนั้นไม่ถึงขั้นหะดีษมุตะวาติร คือ สะนัคแต่ละสะนัคของหะดีษแต่ละบทไม่ถึง 10 สะนัคนั่นเอง

ตามหลักวิชาการ หะดีษอาห้อาด คือ หะดีษที่มีการรายงานไม่ครบเงื่อนไขของหะดีษมุตะวาติร⁽³⁾

จากอัศสาอิบ เป็น ชะซีด : 2/1234 อัลอัศเกาะลานีย์ กล่าวว่า สำหรับหะดีษบทนี้มีชะวาฮิดบันทึกโดย Abu Dawud และท่านอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม เมื่อรวบรวมกระแสรายงานของหะดีษทั้งหมดสามารถสนับสนุนจึงเลื่อนฐานะเป็นหะดีษ หะสัน (ดู Ibn ‘Allan : 2/254) หมายถึง หะดีษหะสันลิฆอซริฮ์

⁽¹⁾ al-Suyutiyy 1964 : 2/180

⁽²⁾ วาญิบในที่นี้หมายถึงวาญิบอัยนีย์ (สำหรับบุคคล) คือ ผู้ใดปฏิเสธหะดีษหรือไม่ยอมปฏิบัติตามเนื้อหาสาระของหะดีษมุตะวาติรทั้ง ๆ ที่เขามีความรู้ในเรื่องนั้น เป็นหุก่มหะรอม ส่วนผู้ที่ไม่มีความรู้หรือปฏิเสธเนื่องจากความอู้อิลของเขา อุละมาอ์มีความเห็นว่าเป็นที่อนุญาต

⁽³⁾ Ibn Hajr al-‘Asqalaniyy 1505 : 26

จากนิยามข้างต้นสามารถที่จะเข้าใจได้ว่า หะดีษอาหฺาดเป็นหะดีษที่มีผู้รายงานไม่ถึง 10 คนตลอดทั้งสายหรือช่วงใดช่วงหนึ่งของสายรายงาน

ตามทัศนะของอุละมาอ์ส่วนใหญ่ระบุว่า หะดีษอาหฺาดให้หุ้กัมอิลมุ ค็อนนีย – العلم الظني (คาดคะเน) ไม่ใช่หุ้กัมที่แน่นอน อิบน์ หัซมุ กล่าวว่ “หะดีษอาหฺาดที่รายงานโดยผู้ที่มีคุณธรรมจากคนที่มีลักษณะเดียวกันจนถึงท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ วาญิบปฏิบัติตามและต้องมีการศรัทธาในหะดีษอีกด้วย”⁽¹⁾

หะดีษอาหฺาดเมื่อพิจารณากระบวนการรายงานจะพบว่า จำนวนสายรายงานของหะดีษแต่บทยจะมีลักษณะที่ต่างกันซึ่งจะส่งผลต่อการตัดสินใจและการนำไปใช้เป็นหลักฐานในการอ้างอิงเป็นอย่างมาก ดังนั้น การพิจารณาหะดีษอาหฺาดต้องพิจารณาด้านจำนวนสายรายงานเป็นที่ตั้งแล้วพิจารณาสถานภาพของสายรายงานแต่ละสาย โดยสรุปแล้วหะดีษอาหฺาดแบ่งออกเป็น 3 ชนิดด้วยกัน ได้แก่ หะดีษมัซซุร หะดีษอะซีซ และหะดีษฆะเราะบ

ชนิดที่หนึ่ง หะดีษมัซซุร

ตามหลักภาษา หะดีษมัซซุร คือ หะดีษที่รู้จักกันโดยทั่วไปจากการบอกเล่า หรือหะดีษที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย

ตามหลักวิชาการ หะดีษมัซซุร หมายถึง หะดีษที่รายงานโดยผู้รายงานตั้งแต่สามคนขึ้นไปแต่ไม่ถึงขั้นหะดีษมุตะวาติร⁽²⁾

อุละมาอ์ส่วนใหญ่ได้กำหนดจำนวนผู้รายงานหะดีษมัซซุรในขั้นต่ำคือ 3 คนขึ้นไป⁽³⁾ ทัศนะนี้ไม่ได้แยกระหว่างหะดีษมัซซุรกับหะดีษอิสติฟาฎาะฮ์⁽⁴⁾

ตัวอย่างหะดีษมัซซุร

قال الإمام مسلم : حدثنا أبو كريب، حدثنا أبو معاوية، عن أبي عمرو الشيباني، عن أبي مسعود البدرى رضى الله عنه، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ((من دل على خير فله مثل أجر فاعله))

⁽¹⁾ Ibn Hazm 1401 : 1/165

⁽²⁾ ดู al-Jaza'iriy n..d. : 35

⁽³⁾ หนังสือเดิม

⁽⁴⁾ มีบางทัศนะกล่าวว่า ระหว่างหะดีษมัซซุรกับหะดีษมุตะวาติรมีความแตกต่าง กล่าวคือ หะดีษที่มีผู้รายงานสามคนเท่านั้นในทุกช่วงของสายเรียกว่า หะดีษมัซซุรและหะดีษที่มีผู้รายงานมากกว่าสามคนขึ้นไป จนถึงเก้าคนเรียกว่า หะดีษมุตะวาติร

ความว่า อิมามมุสลิมกล่าวว่า อะบู กุรอยบได้เล่าแก่พวกเราว่า อะบู มูอาวิยะฮ์ ได้เล่าแก่พวกเราจากอะบู อัมรฺ อัซหัยบานีย์ จากอะบู มัสอูด อัลบัครีย์ رضي الله عنه กล่าวว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ กล่าวว่า “ผู้ใดชี้หน้า (คนอื่น) ในทางที่ดี เขาจะได้รับผลบุญเหมือนกับผลบุญของผู้ปฏิบัติ”⁽¹⁾

วิธีการรู้จักหะดีษมัซฮูรให้พิจารณาจำนวนสายรายงานของหะดีษที่มีสามระดับขึ้นไป หะดีษมัซฮูรมีทั้งหะดีษเศาะหีหฺ หะดีษหะสัน หะดีษญะอะอีฟ หะดีษฎออีฟญิดันและหะดีษเมาฎู ตามหลักวิชาการ หะดีษมัซฮูรอนุญาตให้นำไปใช้เป็นหลักฐานได้หากเป็นหะดีษเศาะหีหฺหรือหะดีษหะสันและไม่อนุญาตให้นำหะดีษมัซฮูรที่ญะอะอีฟและเมาฎูมาไปใช้เป็นหลักฐาน

ชนิดที่ 2 หะดีษอะซีซ

ตามหลักภาษา หะดีษอะซีซ คือ หะดีษที่เกิดขึ้นเป็นบางครั้งบางคราว ตามหลักวิชาการ หะดีษอะซีซ หมายถึง หะดีษที่มีการรายงานโดยผู้รายงานสองคน ในทุก ๆ รุ่นตลอดทั้งสายรายงาน⁽²⁾ ตั้งแต่ช่วงต้นจนถึงช่วงสุดท้ายของระดับ

ตัวอย่างหะดีษอะซีซ

قال الإمام البخاريّ : حدثنا آدم، قال حدثنا شعبة، عن قتادة، عن أنس قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ((لا يؤمن أحدكم حتى أكون أحب إلى الله من والده وولده والناس أجمعين))

ความว่า อิมามอัลบุคอรียกกล่าวว่า อาดัมกล่าวกับพวกเราว่า ชุบะฮ์กล่าวกับพวกเราจากเกาะตาละฮ์ จากอะนัสกล่าวว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ กล่าวว่า “ไม่ถือเป็นการอิมานของใครคนหนึ่งคนใดในหมู่พวกเราจนกว่าฉันจะเป็นที่รักยิ่งของเขาเพื่ออัลลอฮ์ ﷻ ยิ่งกว่าบิดามารดา ลูก และบุคคลทั่วไปทั้งหมด”⁽³⁾

หะดีษอะซีซบางหะดีษอยู่ในระดับหะดีษเศาะหีหฺ หะดีษหะสัน และบางหะดีษ อยู่ในระดับหะดีษญะอะอีฟ

(1) บันทึกลงโดย Muslim 1978 : 13/ 38

(2) al-Jaza'iriy 1987 : 36

(3) บันทึกลงโดย al-Bukhariy 2000 : 2/15

อนุญาตให้นำหะดีษอะซีซมาใช้เป็นหลักฐานได้หากเป็นหะดีษเศาะหีหฺและหะดีษ
หะสัน และไม่อนุญาตให้นำมาใช้เป็นหลักฐาน ในกรณีที่เป็นหะดีษเงาะอ์ฟ

ชนิดที่ 3 หะดีษเมาะริบ

ตามหลักภาษา คำว่า “غريب” แปลว่า ไม่เหมือนกับคนอื่น หรือหะดีษที่มีการรายงาน
แปลกกว่าการรายงานของคนอื่น หรือหะดีษที่แปลกกว่าหะดีษอื่น⁽¹⁾

ตามหลักวิชาการ หะดีษเมาะริบ หมายถึง หะดีษที่มีการรายงานโดยผู้รายงานเพียง
คนเดียวเท่านั้นตลอดทั้งสายรายงาน⁽²⁾

ตัวอย่างหะดีษเมาะริบ

قال الإمام البخاريّ : حدثنا الحميديّ عبد الله بن الزبير، قال حدثنا سفيان، قال
حدثنا يحيى بن سعيد الأنصاريّ، قال أخبرنا محمد بن إبراهيم التيميّ أنه سمع
علقمة بن وقاص الليثي يقول : سمعتُ عمر بن الخطاب على المنبر قال : سمعتُ
رسول الله صلى الله عليه وسلم : ((إنما الأعمال بالنيات، وإنما لكل امرئ ما
نوى، فمن كانت هجرته إلى الله ورسوله فهجرته إلى الله ورسوله، ومن كانت
هجرته لدنيا يصيبها أو امرأة ينكحها فهجرته إلى ما هاجر إليه))

ความว่า อิมามอัลบุคอรียฺกล่าวว่า อัลหุมีดีฮฺ อับดุลลอฮฺ เป็น อัซซุบัยรฺ กล่าวกับ
พวกเราว่า สุฟยานกล่าวกับพวกเราว่า ยะหฺยา เป็น สะอีด อัลอันศอรียฺกล่าวกับ
พวกเรา มุฮัมมัด เป็น อิบรอฮีม อัศดัยมีฮฺซึ่งได้ยินจากอัลเกาะมะฮฺ เป็น วัคกอศ
อัลลัยฮียฺกล่าวว่า ฉันได้ยินอุมร์ เป็น อัลค็อฏฏอบขณะที่ท่านอยู่บนมินบรฺกล่าว
ว่า ฉันได้ยินท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ กล่าวว่า “แท้จริงการทำงานทั้งหลายขึ้นอยู่กับ
การตั้งเจตนา และแท้จริงสำหรับแต่ละคนนั้นด้วยการเนี่ยตของเขา ดังนั้น ผู้ใด
อพยพเพื่ออัลลอฮฺและเราะสูลของพระองค์ การอพยพของเขาเพื่ออัลลอฮฺและ
เราะสูลเช่นเดียวกัน และผู้ใดอพยพเพื่อคุณยาที่เขาแสวงหาหรือเพื่อผู้หญิงที่เขา
จะแต่งงานด้วย การอพยพของเขาก็เพื่อสิ่งนั้น”⁽³⁾

(1) คำว่าแปลกกว่าหะดีษอื่นในที่นี้หมายถึงด้านสายรายงาน คือ หะดีษที่มีการรายงานเพียงสายรายงานเดียวเท่านั้น
ทั้ง ๆ ที่สายรายงานของหะดีษนั้นมีสองสะนัดหรือมากกว่าที่มีผู้รายงานทั้งที่เป็นคนนิเกาะฮฺหรือไม่ก็ตาม หรือ
ผู้รายงานทั้งหมดเป็นคนนิเกาะฮฺ

(2) Mahmud al-Tahhan 1987 : 123

(3) มุศตะฟิค อะลัยฮฺ บันทีก โดย al-Bukhariy 2000 : 1/9 และ Muslim 2002 : 13/53

หะดีษบทนี้ถูกบันทึกโดยผู้บันทึกหลายคนด้วยกัน แต่มาจากสายรายงานเดียวกัน ตั้งแต่ช่วงต้นจนถึงช่วงท้ายของสะนัศ คือ เราะฮ์ลุลลอฮ์, อุมัร เป็น อัลค็อฏฏอบ, อัลเกาะมะฮ์ เป็น วักก็อศ, มุฮัมมัด เป็น อิบรอฮีม อัลลัยษีย์, ยะหฺยา เป็น สะอิด อัลอันศอรีย์ และอับดุลลอฮ์ เป็น ยูสุฟ จากการบันทึกโดยนักหะดีษหลายท่าน⁽¹⁾

หะดีษเกาะริบมีหลายระดับเหมือนกับหะดีษมัซฮูรและหะดีษอะซีซ ทั้งหะดีษเศาะหีหุหะดีษหะสัน และหะดีษเงาะอ็อฟ⁽²⁾

อนุญาตให้นำหะดีษเกาะริบมาใช้เป็นหลักฐานได้เฉพาะที่เป็นหะดีษเศาะหีหุและหะดีษหะสันเท่านั้น ส่วนหะดีษเกาะริบที่เงาะอ็อฟและเมาฎูอ์ ไม่อนุญาตให้นำมาใช้เป็นหลักฐานถึงอย่างไรก็ตาม การรู้จักหะดีษอาหฺาดทั้งสามชนิดนี้โดยวิธีการศึกษาสะนัศของแต่ละหะดีษ มีวิธีการดังนี้

1. ศึกษาจำนวนสายรายงานของแต่ละหะดีษและจำนวนผู้รายงานของแต่ละรุ่น
2. ศึกษาสถานภาพของผู้รายงานหะดีษด้านคุณธรรมและข้อบกพร่อง

4.4.2 การยืนยันความบกพร่อง

นอกจากสิ่งที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีอีกเรื่องหนึ่งที่จะต้องพิจารณา นั่นก็คือ การยืนยันความบกพร่องของสายรายงาน เช่น สายรายงานที่ขาดตอน การตกหล่นผู้รายงานหนึ่งคนหรือมากกว่า การปกปิดของนักรายงาน หรือความบกพร่องด้านความจำของผู้รายงานหะดีษแต่ละคน และความบกพร่องของมะตันหะดีษ เช่น ตัวบทที่ไม่สละสลวย และอธิบายเกินความเป็นจริง

อีกประการหนึ่งที่สำคัญก็คือ การยืนยันความบกพร่องของการตัดสินหะดีษของบรรดาอุละมาอ์ เช่น หะดีษที่มีฐานะเงาะอ็อฟแต่ให้นำหนักเป็นหะดีษเศาะหีหุหรือหะดีษหะสัน หรือในทางกลับกัน และการให้นำหนักด้านประเภทของหะดีษ เช่น หะดีษเมาฎูฟเป็นหะดีษมัรฟูอ์ หรือมักฎูอ์เป็นเมาฎูฟ เป็นต้น

การปฏิบัติเช่นนี้มีผลต่อการให้การยอมรับหะดีษและการบัญญัติหุก่มจากหะดีษในทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศาสนา จารีตประเพณีตลอดจนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องคุณยา

⁽¹⁾ สายรายงานของหะดีษเป็นการรายงานที่ติดต่อกันอย่างต่อเนื่อง และผู้รายงานทั้งหมดเป็นคนยิเกาะฮ์

⁽²⁾ การพิจารณาในการตัดสินระดับของหะดีษจะพิจารณาจากสถานะของผู้รายงานหะดีษแต่ละคน และรวบรวมสายรายงานของหะดีษทั้งหมด แต่หากไม่มีสายรายงานอื่นร่วมรายงานด้วยนอกจากหนึ่งสายเท่านั้น หะดีษดังกล่าวจะถือเป็นหะดีษเกาะริบ

4.5 การพิจารณาระดับของสายรายงาน

4.5.1 หะดีษมักบูล

หะดีษมักบูล คือ หะดีษที่ไม่ครบเงื่อนไขต่าง ๆ ที่สามารถให้การยอมรับและนำมาใช้เป็นหลักฐานได้

การที่จะเรียกว่าเป็นหะดีษมักบูลจะต้องประกอบด้วยเงื่อนไขดังนี้

1. สายรายงานติดต่อกัน
2. ผู้รายงานมีคุณธรรม
3. ผู้รายงานมีความจำที่ดีหรือดีเยี่ยม
4. ผู้รายงานไม่มีความบกพร่อง
5. ผู้รายงานไม่มีการปกปิดที่ซ่อนเร้น
6. การรายงานไม่ขัดแย้งกับการรายงานคนอื่น
7. ได้รับการสนับสนุนจากสายรายงานอื่น

หากขาดเงื่อนไขใดเงื่อนไขหนึ่งจาก ข้างต้น หะดีษนั้นจะไม่เรียกหะดีษมักบูลแต่จะเป็นหะดีษมีรูด โดยหลักแล้วหะดีษมักบูลสามารถให้การยอมรับเป็นหลักคำสอนของอิสลามได้ตามมติของอุละมาอ์มุสลิมในทุกสาขาวิชา และหะดีษมีรูดไม่สามารถให้การยอมรับเป็นคำสอนอิสลามได้

1) ระดับหะดีษเศาะหี้หุ

(1) นิยามหะดีษเศาะหี้หุ

ตามหลักภาษา คำว่า “صحیح” แปลว่า ถูกต้อง ตรงกันข้ามกับว่า “سفیم” แปลว่า ผิดหรืออ่อน หมายถึง หะดีษที่มีการรายงานอย่างถูกต้อง

ตามหลักวิชาการ หะดีษเศาะหี้หุ หมายถึง หะดีษที่มีการรายงานติดต่อกันโดยผู้รายงานที่มีคุณธรรมและมีความจำดีเยี่ยมจากบุคคลที่มีสถานภาพเดียวกัน ไม่ขัดแย้งและไม่มีความบกพร่องที่ซ่อนเร้น⁽¹⁾

(2) เงื่อนไขของหะดีษเศาะหี้หุหุลิชาดีฮุ

การที่จะตัดสินหุคัมเป็นหะดีษเศาะหี้หุหุลิชาดีฮุที่สมบูรณ์นั้นต้องประกอบด้วยเงื่อนไขทั้ง 5 ประการ คือ

⁽¹⁾ Ibn al-Salah 1405 : 10

1. **สายรายงานติดต่อกัน** หมายถึง ผู้รายงานทุกคนรับหะดีษด้วยตัวเองจากอาจารย์ของแต่ละคนโดยไม่ขาดตอนแม้แต่คนเดียวตั้งแต่ผู้รายงานคนแรกจนถึงท่านนบี ﷺ การรายงานนั้นใช้จำนวนที่ชัดเจน⁽¹⁾ ตรงกันข้าม คือ การรายงานที่ขาดตอนช่วงหนึ่งช่วงใดของสายรายงาน⁽²⁾

2. **ผู้รายงานที่มีคุณธรรม** หมายถึง ผู้รายงานเป็นผู้ยำเกรงต่ออัลลอฮ์ ﷻ พยายามรักษาให้ผู้มีวินัย และหลักจริยธรรมอันดีงามสม่ำเสมอ ตรงกันข้าม คือ คนฟาลิก⁽³⁾ คนมุบตะดีอ์⁽⁴⁾ และคนมูรตัด์⁽⁵⁾

3. **ผู้รายงานที่มีความจำคิเยียม** หมายถึง ผู้รายงานที่มีความจำเป็นเลิศสามารถเรียกความรู้จากความจำของเขาเมื่อต้องการ ซึ่งนักหะดีษได้แบ่งความจำออกเป็น 2 ประเภท คือ จำแบบคิดใจและจำแบบบันทึกตรงกันข้าม คือ คนหลงลืม ผิดพลาด สับสน

4. **ผู้รายงานไม่ขัดแย้งกันกับคนอื่น** หมายถึง ผู้รายงานที่มีการรายงานไม่ขัดแย้งกับคนอื่นที่มีสถานภาพที่แข็งแกร่งกว่าหรือที่มีความจำดีกว่า ตรงกันข้าม คือ ผู้รายงานที่รายงานขัดแย้งกันไม่ว่าจะขัดแย้งในสัจจะหรือขัดแย้งในมะตันหะดีษ

5. **ผู้รายงานไม่มีความบกพร่อง** หมายถึง ผู้รายงานที่มีการรายงานเปิดเผยหรือความบกพร่องที่ซ่อนเร้นทำให้ฐานะของการรายงานมีผลต่อฐานะของหะดีษ

ความบกพร่องมี 2 ประเภท ได้แก่

1. บกพร่องที่เปิดเผยหรือบกพร่องในกระบวนการรายงาน เช่น การรายงานที่ขาดตอนเป็นต้น

2. ความบกพร่องที่ซ่อนเร้นหรือบกพร่องที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้นอกจากผู้เชี่ยวชาญในด้านหะดีษเท่านั้น

ตัวอย่างหะดีษเศาะหิ์หุลิชาดีฮ์

(1) ดู บทที่ 2

(2) สายรายงานที่ขาดตอนเรียกว่า มุนเกาะฎิอ์ (ดู รายละเอียดเกี่ยวกับหะดีษมุนเกาะฎิอ์)

(3) **คนฟาลิก** คือ ผู้ที่กระทำบาปใหญ่แม้เพียงครั้งเดียวหรือบาปเล็กเป็นเนื่องนิ่งโดยไม่มีการเตาบะฮุแต่อย่างใด ไม่สามารถยอมรับหะดีษได้ เนื่องจากอะคาละฮุเป็นเงื่อนไขหลักของการรายงานหะดีษ

(4) **คนมุบตะดีอ์** คือ ผู้ที่ทำอุตริในเรื่องต่าง ๆ ของศาสนาที่ไม่ได้มาจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ทั้งที่เป็นคำพูด การกระทำ และการยืนยัน หรือเศาะหาบะฮุ

(5) **คนมูรตัด์** คือ ผู้ที่พ้นสภาพจากการเป็นมุสลิมอันเนื่องมาจากได้กระทำในสิ่งที่ขัดแย้งกับหลักการศรัทธาของอิสลามด้วยการศรัทธา คำพูด หรือการกระทำ

หะดีษเศาะหี้หุลลิฆาติฮุมมีมากมาย เช่น หะดีษเศาะหี้หุอัลบุกอริยฺและเศาะหี้หุมุสลิม และหะดีษบางส่วนในหนังสืออัสนุนันและหนังสือหะดีษอื่น ๆ ที่มีสถานภาพเดียวกันกับหะดีษในหนังสือดังกล่าว แต่ขอยกตัวอย่างเพียงหะดีษเดียวเท่านั้น

قال الإمام البخاريّ رحمه الله : حدثنا عبد الله بن يوسف⁽¹⁾، أخبرنا مالك⁽²⁾، عن ابن شهاب⁽³⁾، عن محمد بن جبير بن مطعم⁽⁴⁾، عن أبيه⁽⁵⁾ قال : سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم قرأ في المغرب بالطور.

ความว่า อิมามอัลบุกอริยฺกล่าวว่า อับดุลลอฮฺ เป็น ยูซุฟเล่าแก่พวกเราว่า มาลิกเล่าแก่พวกเราจากอิบนุ ซิฮาบ จากมุฮัมมัด เป็น ญบัยร เป็น มุฏอิม ซึ่งท่านได้เล่าจากบิดา (ญบัยร เป็น มุฏอิม) ของเขา กล่าวว่า ฉันได้ยินท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ อ่านสุเราะฮฺอัฏฏูรในการละหมาดมัฆริบ⁽⁶⁾

หะดีษบทนี้เป็นหะดีษเศาะหี้หุลลิฆาติฮฺ เนื่องจากผู้รายงานทั้งหมดมีคุณสมบัติของหะดีษเศาะหี้หุครบสมบูรณ์ทั้งห้าประการ

หะดีษเศาะหี้หุลลิฆาติฮฺเป็นแหล่งที่มาของบทบัญญัติอิสลามในทุก ๆ ด้านรองจากอัลกุรอาน เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของวะหฺยูที่ถูกประทานลงมาแก่ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ

บรรดาอุละมาอ์ในทุกมัซฮับมีความเห็นพ้องกันว่า วาญิบที่จะต้องนำหะดีษเศาะหี้หุลลิฆาติฮฺมาใช้เป็นหลักฐานในทุก ๆ เรื่องที่เกี่ยวกับศาสนาและคุณยา อิมามอัชชาฟีอิยฺกล่าวว่า “การยอมรับเคาะบ์รและนำมาปฏิบัติได้นั้นก็ต่อเมื่อสามารถยืนยันในความถูกต้องของมัน แม้ว่าจะมีนักวิชาการคนหนึ่งคนใดไม่ได้ปฏิบัติตามหรือได้นำหะดีษมาเป็นหลักฐานก็ตาม แต่หลังจากนั้นพบว่าการกระทำของเขาขัดแย้งกับหะดีษของเราเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ แน่อนเขาจะต้องยุติการกระทำนั้นและหันมาปฏิบัติตามหะดีษเศาะหี้หุ เนื่องจากการยืนยันของการปฏิบัติในแต่ละเรื่องนั้นมาจากหะดีษเศาะหี้หุ มิใช่มาจากการปฏิบัติของใครคนหนึ่งคนใดที่มีไช่ท่านนบิ ﷺ”⁽⁷⁾

(1) อับดุลลอฮฺ เป็น ยูซุฟ ثقة متقن (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 1/463)

(2) มาลิก เป็น อะนัส إمام دار الهجرة، رأس المتقين (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 2/223)

(3) อิบนุ ซิฮาบ ثقة على جلالته وإتقانه (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 2/223)

(4) มุฮัมมัด เป็น ญบัยร เป็น มุฏอิม ثقة عارف بالنسب (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 2/150)

(5) อะบูนุส คือ ญบัยร เป็น มุฏอิม เศาะหาบะฮฺที่ประเสริฐ

(6) บันทีก โดย al-Bukhariy 2000 : 2/247

(7) ดู al-Qasimiy 1987 : 94

โดยหลักการทางวิชาหะดีษแล้ว การยอมรับหะดีษนั้นเป็นการยอมรับหลังจากได้ศึกษาวิเคราะห์สถานภาพของสายรายงานหะดีษแต่ละสาย เพราะมาจากการรายงานของบุคคลซึ่งมีลักษณะที่หลากหลาย มีทั้งคนที่เชื่อถือได้และผู้ที่เชื่อถือไม่ได้

2) หะดีษหะสัน

อุละมาอ์ได้แบ่งหะดีษหะสันออกเป็น 2 ชนิด คือ หะดีษหะสันลิฆาติฮฺและหะดีษหะสันลิฆอริฮฺ รายละเอียดของแต่ละชนิดมีดังนี้

ตามหลักภาษาศาสตร์ คำว่า “حسن” แปลว่า ดี หรือสวย หมายถึง หะดีษที่ดี แต่ไม่ถึงขั้นดีมาก เพราะหะดีษที่มีลักษณะดีมากก็อยู่ในระดับหะดีษเศาะหีหฺ

ตามหลักวิชาการ หะดีษหะสัน หมายถึง หะดีษที่มีสายรายงานติดต่อกันจากการรายงานของผู้รายงานที่มีคุณธรรมและความจำดีจากบุคคลที่มีสถานภาพเดียวกันจนถึงปลายสะนัด การรายงานนั้นไม่ขัดแย้งกับการรายงานของคนอื่นและไม่มี ความบกพร่องด้วย⁽¹⁾

ข้อแตกต่างระหว่างหะดีษเศาะหีหฺลิฆาติฮฺกับหะดีษหะสันลิฆาติฮฺ คือ ด้านความจำของผู้รายงานหะดีษระหว่างความจำดีเชื่อมกับความจำดี กล่าวคือ ความจำดีเชื่อมเป็นคุณสมบัติส่วนหนึ่งของหะดีษเศาะหีหฺและความจำดีเป็นคุณสมบัติส่วนหนึ่งของหะดีษหะสัน

1) เงื่อนไขของหะดีษหะสันลิฆาติฮฺ⁽²⁾

สำหรับหะดีษหะสันลิฆาติฮฺมีเงื่อนไข 5 ประการด้วยกัน คือ

1. สายรายงานติดต่อกัน
2. ผู้รายงานที่มีคุณธรรม
3. ผู้รายงานมีความจำดี (ไม่ถึงขั้นดีเยี่ยมหรือดีมาก)
4. การรายงานไม่ขัดแย้งกับการรายงานของคนอื่น
5. ไม่มีความบกพร่องในการรายงานหะดีษ

⁽¹⁾ Ibn Hajr al-‘Asqalaniy 1405 : 29

⁽²⁾ เป็นเงื่อนไขที่ได้รับความเห็นชอบจากอุละมาอ์หะดีษส่วนใหญ่

2) ตัวอย่างหะดีษหะสันลิชาติฮฺ

قال الترمذي : حدثنا جعفر بن سليمان الضبعي⁽¹⁾، عن أبي عمران الجوني⁽²⁾، عن أبي بكر⁽³⁾ بن أبي موسى الأشعري⁽⁴⁾ قال : سمعتُ أبي بحضرة العدو يقول : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ((إن أبواب الجنة تحت ظلل السيوف)) .

ความว่า อิมามอัตติรมิซียฺกล่าวว่า ญะฮูฟิร เป็น สุลัยมาน อัฎฎุบะอียฺกล่าวกับพวกเรจากอะบุนุ อิมรอน อัลญะญานียฺ จากอะบุนุ บักรฺ เป็น อะบุนุ มุซา อัลอัซหะรียฺกล่าวว่า ได้ยินพ่อของฉันเมื่อเผชิญหน้ากับศัตรู ท่านกล่าวว่า ท่านเราะฮ์ลุลลอฮ์ ﷺ ได้กล่าวว่า “แท้จริง บรรดาประตูสวรรค์นั้นอยู่ใต้เงาของดาบ”⁽⁵⁾

หะดีษด้วยสันดานนี้เป็นหะดีษหะสันลิชาติฮฺ เนื่องจากผู้รายงานในสันดานหนึ่งเป็นผู้ที่มีสถานภาพเป็นคนสะอาดคือ ญะฮูฟิร เป็น สุลัยมาน อัฎฎุบะอียฺ ส่วนผู้รายงานท่านอื่น ๆ ทั้งหมดเป็นคนยิกะฮ์ (เชื่อถือได้) (ดูแผนภูมิที่ 11)

หะดีษหะสันลิชาติฮฺมีฐานะสูงกว่าหะดีษหะสันลิฆะอียริฮฺและมีฐานะต่ำกว่าหะดีษเศาะหฺหฺลิฆะอียริฮฺเนื่องจากผู้รายงานมีสถานะเหมือนกับสถานะของผู้รายงานหะดีษเศาะหฺหฺลิฆะอียริฮฺ เช่น ยิกะฮ์ มีคุณธรรมและจริยธรรม เป็นต้น เว้นแต่ด้านความจำเท่านั้น ดังที่ได้อธิบายไปแล้ว

ตามทัศนะของอุละมาฮ์หะดีษ ฟิกฮฺและอุศูล อัลฟิกฮฺมีความเห็นว่า หะดีษหะสันลิชาติฮฺเหมือนกับหะดีษเศาะหฺหฺลิฆะอียริฮฺในด้านการนำมาเป็นหลักฐาน คือ วาญิบให้นำมาใช้เป็นหลักฐานในทุก ๆ เรื่องที่เกี่ยวกับเรื่องคุณยาและเรื่องต่าง ๆ ของศาสนา

(1) ญะฮูฟิร เป็น สุลัยมาน อัฎฎุบะอียฺ : صدوق (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 1/131)

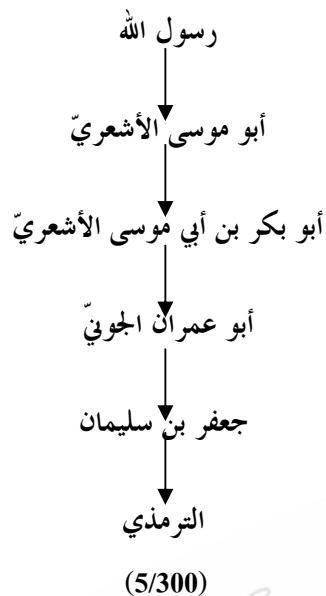
(2) อะบุนุ อิมรอน อัลญะญานียฺ : ثقة (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d.: 2/456)

(3) อะบุนุ บักรฺ เป็น อะบุนุ มุซา อัลอัซหะรียฺ : ثقة (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d.: 2/400)

(4) อะบุนุ มุซา อัลอัซหะรียฺ : صحيح جليل (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d.: 2/478)

(5) บันทีก โดย al-Tirmidhiy 1978 : 5/300 อะบุนุ อีซากล่าวว่า “หะดีษนี้เป็นหะดีษหะสัน”

แผนภูมิที่ 11 สำนัคหะดีษหะสัน

3. หะดีษมะอรูฟ

(1) ความหมายของหะดีษมะอรูฟ

หะดีษมะอรูฟ คือ หะดีษที่รายงานโดยผู้รายงานที่มีเกาะสุ้ขัดแย้งกับหะดีษที่รายงานโดยผู้รายงานที่เกาะอิฟ⁽¹⁾ ตรงกันข้ามกับหะดีษมะอรูฟ คือ หะดีษมุนกัร⁽²⁾

(2) ตัวอย่างหะดีษมะอรูฟ

حديث : ((من أقام الصلاة وآتى الزكاة وحج البيت وصام رمضان وقرى
الضيف دخل الجنة))

ความว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า “ผู้ใดดำรงการละหมาด (ห้าเวลา) และ
จ่ายซะกาต และประกอบพิธีหัจญ์และถือศีลอดในเดือนรอมฎอน และให้
เกียรติแขกเรือน เขาจะได้เข้าสวรรค์”⁽³⁾

หะดีษบทนี้ คือ หะดีษมะอรูฟจากการรายงานของอิบน์อับบาส และหะดีษบทนี้จัดอยู่
ในประเภทหะดีษเมากูฟจากการรายงานของผู้รายงานที่มีเกาะสุ้ขัดแย้งกับการรายงานของหุมัยัยบ

⁽¹⁾ Ibn Hajr al-‘Asqalaniy 1405 : 33

⁽²⁾ ดู รายละเอียดในเรื่องหะดีษมุนกัร

⁽³⁾ ดู Ibn al-Salah 1405 : 73

เป็น หะบีบ มีสถานภาพเป็นคนเงาะอิฟ ได้ยินหะดีษจากอะบูอิสฮากจากอัลอัซฮาร เป็น หุรัยษ จากอิบนุอับบาส⁽¹⁾

หะดีษมะอรูฟเป็นส่วนหนึ่งของหะดีษมักบุลที่มีฐานะเทียบเท่ากับหะดีษเศาะหี้หุและหะดีษหะสัน เนื่องจากมีคุณสมบัติของหะดีษมักบุลครบทุกประการ แต่จะมีสถานะต่ำกว่าหะดีษเศาะหี้หุและหะดีษหะสัน เนื่องจากไม่เป็นที่รู้จักในนามของหะดีษมะอรูฟ ส่วนมากจะเรียกเป็นหะดีษเศาะหี้หุ การเรียกหะดีษมะอรูฟนั้นเมื่อสายรายงานของตัวบทหะดีษเกิดการขัดแย้งกันในการรายงานเท่านั้น กล่าวคือ เมื่อเกิดการขัดแย้งกันระหว่างผู้รายงานที่ยีเกาะฮุกับผู้รายงานที่เงาะอิฟ

อย่างไรก็ตาม หะดีษมะอรูฟวาญิบให้นำมาใช้เป็นหลักฐานและปฏิบัติตามในทุก ๆ เรื่องที่เกี่ยวกับศาสนาดังการปฏิบัติของอะลิมหะดีษและอะลิมอื่นในสาขาอื่น ๆ⁽²⁾

4. หะดีษมะหุฟุต

หะดีษมะหุฟุตคือ หะดีษที่รายงานโดยผู้รายงานที่ยีเกาะฮุกว่าขัดแย้งกับการรายงานของผู้ยีเกาะฮุ⁽³⁾ ตรงกันข้ามกับหะดีษมะฮุฟุต คือ หะดีษซ้าซ⁽⁴⁾

حديث عن أبي موسى الأشعري مرفوعاً بلفظ : ((الطاعون وخرز أعدائكم من الجن))

ความว่า หะดีษจากอะบู มุซา อัลอัซอะอริย์ กล่าวด้วยสำนวนมรรฟูอ เล่าว่า โรคอหิวาตกโรคนั้นเป็นศัตรูของพวกเขาเจ้าที่มาจากญิน⁽⁵⁾

หะดีษบทนี้รายงานโดยผู้รายงานที่ยีเกาะฮุ (มีความน่าเชื่อถือ) กว่าผู้รายงานหะดีษ ((الطاعون وخرز إخوانكم من الجن)) แปลว่า “โรคอหิวาตกโรคนั้นเป็นเพื่อนของพวกเขาเจ้าที่มาจากญิน ดังนั้น หะดีษบทนี้เป็นหะดีษซ้าซ

⁽¹⁾ ดู หนังสือเคม

⁽²⁾ เป็นที่น่าสังเกตเรื่องหนึ่ง คือ หะดีษมะอรูฟมักจะไม่มีกรกล่าวถึงและเรียกหะดีษนี้อย่างอิสระเหมือนกับการเรียกหะดีษอื่น ๆ แต่อะลิมส่วนใหญ่แล้วมักจะเรียกแต่หะดีษเศาะหี้หุหรือหะดีษหะสันเท่านั้น ไม่ได้แยกระหว่างหะดีษเศาะหี้หุมะอรูฟกับหะดีษหะสันมะอรูฟ

⁽³⁾ Ibn al-Salah 1405 : 150

⁽⁴⁾ ดู รายละเอียดหะดีษซ้าซ

⁽⁵⁾ บันทีก โดย Ahmad 1987 : 4/395 และ al-Hakim 1990 : 1/50

หะดีษมะหฺฟูศเป็นส่วนหนึ่งของหะดีษมักบูลเหมือนกับหะดีษมะอรูฟเหมือนกัน และมีฐานะเท่ากับหะดีษเศาะหฺ์หุและหะดีษหะสัน⁽¹⁾

อุละมาอ์หะดีษ อุละมาอ์ฟิกฮฺ และอุละมาอ์อื่น ๆ มีความเห็นว่า การให้การยอมรับหะดีษมะหฺฟูศเป็นสิ่งจำเป็นและวาญิบนำหะดีษมะหฺฟูศมาใช้เป็นหลักฐานและปฏิบัติตามในทุก ๆ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

4.5.2 หะดีษมัรดูค

หะดีษมัรดูค หมายถึง หะดีษที่ไม่ครบคุณสมบัติของหะดีษมักบูล

จากนิยามข้างต้น สามารถที่จะเข้าใจได้ว่า หะดีษมัรดูคมิใช่หมายความถึงหะดีษที่ไม่สามารถให้การยอมรับได้ด้านการนำไปใช้เป็นหลักฐานอย่างเด็ดขาด โดยพิจารณาความหมายของมัรดูค แต่หมายถึง มัรดูคเฉพาะสายรายงานที่เกี่ยวข้องเท่านั้น มิใช่อีกหลาย ๆ สายที่รายงานหะดีษเดียวกัน โดยหลักหะดีษแล้วจะต้องพิจารณาสาเหตุของมัรดูคเป็นที่ตั้ง

หะดีษมัรดูคมีสาเหตุมาจาก 3 ประการ ได้แก่ สาเหตุมาจากความบกพร่องด้านกระบวนการรายงาน⁽²⁾ สาเหตุมาจากความบกพร่องด้านความจำของผู้รายงาน⁽³⁾ และสาเหตุมาจากความบกพร่องด้านคุณธรรมของผู้รายงาน⁽⁴⁾ ทั้งสามประการนี้มีความสัมพันธ์โดยตรงกับสายรายงานของหะดีษตั้งแต่ช่วงต้นจนถึงช่วงสุดท้ายของสายรายงาน

ความบกพร่องจากสามประการข้างต้นจะเป็นการยืนยันถึงหะดีษแต่ละบทที่มาจากสายรายงานดังกล่าวสามารถกำหนดข้อบัญญัติในการยอมรับหะดีษในฐานะเป็นคำสอนของอิสลามได้ บางสาเหตุสามารถให้การยอมรับได้และบางสาเหตุไม่สามารถให้การยอมรับได้โดยเด็ดขาด เนื่องจากมีส่วนเกี่ยวข้องกับคุณธรรมซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการยอมรับหะดีษ กล่าวคือ สาเหตุที่มาจากกระบวนการรายงานและความจำของผู้รายงานสามารถให้การยอมรับได้เฉพาะเรื่องเท่านั้น

(1) การเรียกชื่อหะดีษมะหฺฟูศก็เหมือนกับการเรียกชื่อหะดีษมะอรูฟ

(2) สาเหตุมาจากความบกพร่องในกระบวนการรายงานจะเป็นที่เปิดเผยหรือซ่อนเร้น เช่น หะดีษมุอ์ลลั๊ก หะดีษมุรลัดดาบิอินและมุรลัดเคาะฟิยะ หะดีษมุอ์ญู้อล หะดีษมุคัลลัต และหะดีษมุนเกาะฎิอ

(3) สาเหตุมาจากความบกพร่องด้านความจำของผู้รายงาน เช่น หะดีษมูฎะเราะร็อบ หะดีษซ็ายซ หะดีษมักกูบ หะดีษมุอ์ลลั๊ก หะดีษมุคร์อ็อญ์ หะดีษมุหฺร็อฟ และหะดีษมุเศาะหฺ์หุฟ

(4) สาเหตุมาจากความบกพร่องด้านคุณธรรมของผู้รายงาน เช่น หะดีษมุนกัร หะดีษมัตรุ๊ก และหะดีษเมาฎูอ

เช่น การสนับสนุนให้ทำความดีและการตัดเตือนไม่ให้ทำความชั่ว⁽¹⁾ จะด้วยการชี้เฉพาะสายรายงานเท่านั้นหรือจากหลาย ๆ สายรายงานก็ตาม

เมื่อพิจารณาสาเหตุข้างต้นแล้ว หะดีษมัรดูคสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับด้วยกัน ได้แก่ หะดีษเงาะอิฟ หะดีษเงาะอิฟญิดัน และหะดีษเมากูอู แต่ระดับหะดีษมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3. ระดับหะดีษเงาะอิฟ

(1) ความหมายของหะดีษเงาะอิฟ

ตามหลักภาษา คำว่า “ضعيف” แปลว่า อ่อน ตรงกันข้ามกับแข็ง ดังนั้นหะดีษเงาะอิฟ คือ หะดีษอ่อน หมายถึงเงาะอิฟในกระบวนการรายงาน

ตามหลักวิชาการ หะดีษเงาะอิฟ หมายถึง หะดีษที่ขาดคุณสมบัติของหะดีษเศาะหี้หุ และคุณสมบัติของหะดีษหะสัน⁽²⁾

ตามทัศนะของอุละมาอ์บางท่านระหว่างหะดีษเงาะอิฟกับหะดีษมัรดูคเป็นหะดีษชนิดเดียวกัน ดังนั้น อุละมาอ์กลุ่มนี้บางครั้งเรียกว่าหะดีษมัรดูคและบางครั้งเรียกว่า หะดีษเงาะอิฟ โดยมีความหมายดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

(2) ตัวอย่างหะดีษเงาะอิฟ

قال الإمام أبو داود⁽³⁾ : حدثنا عمرو بن عثمان⁽⁴⁾، حدثنا محمد بن حرب⁽⁵⁾، عن أبي سلمة سليمان بن سليم⁽⁶⁾، عن يحيى بن جابر⁽⁷⁾، عن صالح بن يحيى بن المقدم⁽⁸⁾، عن جده المقدم بن معديكرب⁽⁹⁾، أن رسول الله صلى الله عليه

(1) อุละมาอ์หะดีษเรียกว่า หะดีษอัตตัจรียิบ (الترغيب) หะดีษอัตตัจรียิบ (الترهيب) และหะดีษคุณค่าของอะมะล (فضائل الأعمال)

(2) Ahmad Sakir 1987 : 38

(3) ท่านคือ สุลัยมาน เป็น อัลอัซฮัย อัศลิญิสตานียั เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในนาม อะนุ ดาอูด

(4) อัมรุ เป็น อุษมาน : ثقة (Ibn Hajr al-'Asqalani n.d. : 2/153)

(5) มุฮัมมัด เป็น หัรบ : ثقة (Ibn Hajr al-'Asqalani n.d. : 2/153)

(6) อะนุ สะละมะฮุ สุลัยมาน เป็น สุลัยม : ثقة ثبت (Ibn Hajr al-'Asqalani n.d. : 1/325)

(7) ยะหฺยา เป็น ญาบิร : مقبول (Ibn Hajr al-'Asqalani n.d. : 2/360)

(8) สอติหุ เป็น ยะหฺยา เป็น อัลมิกดาม : كين (Ibn Hajr al-'Asqalani n.d. : 1/364)

وسلم ضرب على منكبيه، ثم قال له : ((أفلحتَ يا قديم، إن متُّ ولم تكن أميراً، ولا كاتباً، ولا عريفاً))

ความว่า อิมามอะบู ดาวูด กล่าวว่า อัมรฺ เป็น อุษมานกล่าวกับพวกเราว่า มุฮัมมัด เป็นห้รบกล่าวกับพวกเราจากอะบูสะละมะฮฺ สุลัยมาน เป็น สุลัยม จากยะหฺยา เป็น ญาบิร จากศอลิหฺ เป็น ยะหฺยา เป็น อัลมิกดาม จากปู่ของท่าน คือ อัลมิกดาม เป็น มะอฺดิเกะริบ แท้จริงท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ ได้ขับไล่ของ เขา หลังจากนั้นท่านเราะสูลกล่าวแก่เขาว่า “เจ้าจะประสบความสำเร็จกระนั้น หรือ โอ้กุดัยม หากเจ้าเสียชีวิตขณะที่เจ้าไม่ได้เป็นผู้นำ ไม่ได้เป็นผู้บันทึก และไม่ได้เป็นหมอดู(ทำตัวเป็นผู้รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง)”⁽¹⁾

หะดีษบทนี้เป็นหะดีษเงาะอิฟเนื่องจากมีผู้รายงานคนหนึ่งชื่อ ศอลิหฺ เป็น ยะหฺยา เป็น อัลมิกดาม ซึ่งมีสถานภาพเป็นคน *ลัษยีน*⁽²⁾ คือ ผู้รายงานที่มีลักษณะความจำไม่ดี และซัยคุอัลอัลบานีย์กล่าวว่า “หะดีษบทนี้เป็นหะดีษเงาะอิฟ”⁽³⁾

4. ระดับหะดีษเงาะอิฟชนิดต้น

(1) นิยาม

หะดีษเงาะอิฟชนิดต้น คือ หะดีษที่รายงานโดยผู้รายงานที่มีลักษณะต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น เช่น มัตรูก มุนกัร ถูกกล่าวหาว่าเป็นคน โกหก ฟาลิสิก และเงาะอิฟชนิดต้น

(2) ตัวอย่างหะดีษเงาะอิฟชนิดต้น

หะดีษเงาะอิฟชนิดต้นมีมากมาย แต่ที่จะยกตัวอย่างเพียงบางหะดีษเท่านั้น เช่น

عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : ((ما يمنع أحدكم إذا عسر عليه أمر معيشته أن يقول إذا خرج من بيته : بسم الله على نفسي ومالي وديني، اللهم رضي بقضائك، وبارك لي فيما قدر لي حتى لا أحب تعجيل ما أخرت ولا تأخير ما عجلت))

⁽⁹⁾ อัลมิกดาม เป็น มะอฺดิเกะริบ : صحابي جليل (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 2/272)

⁽¹⁾ บันทีก โดย Abu Dawud n.d. : 3/346 และ Ahmad 1978 : 4/123

⁽²⁾ Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 4/407, 1/364

⁽³⁾ al-Albaniy 1995 : 2/268

ความว่า จากอัลกุลลอสฺ เป็น อุมัร رضي الله عنه เล่าจากท่านนบีมุฮัมมัด صلى الله عليه وسلم ซึ่งท่านกล่าวว่า “ไม่มีสิ่งใดกีดกันคนใดในหมู่พวกเจ้า เมื่อรู้สึกยุ่งยากต่อการทำงานให้เขาอ่านคูอาฮ์ในขณะที่จะก้าวเท้าออกจากบ้าน “ **بسم الله على نفسي ومالي وديني، اللهم** رضني بقضائك، وبارك لي فيما قدر لي حتى لا أحب تعجيل ما أخرت ولا تأخير ما عجلت”⁽¹⁾

อิบนุ หัจญ์ร อัลอัศเกาะลานีย์ กล่าวว่า หะดีษนี้เป็นหะดีษเฉพาะรับบันทึกโดยอิบนุ อัสนุนีย์ ซึ่งในสันนัตของหะดีษมีผู้รายงานท่านหนึ่งชื่อว่า อีซา เป็น มัฆมูน ซึ่งมีสถานะเป็นคนเงาะอิฟญิดัน (อ่อนมาก)

หะดีษเงาะอิฟญิดันมีฐานะสูงกว่าหะดีษเมมาฏูและต่ำกว่าหะดีษเงาะอิฟ (หะดีษเงาะอิฟธรรมดา) เนื่องจากผู้รายงานในสันนัตมีสถานภาพที่ต่ำกว่า

หะดีษเงาะอิฟญิดัน ไม่สามารถให้การสนับสนุนหะดีษเงาะอิฟที่มาจากสาเหตุความบกพร่องในกระบวนการรายงานและความบกพร่องในแง่ความจำของผู้รายงาน และยังไม่สามารถรับการสนับสนุนจากสายรายงานอื่นอีกด้วย แม้ว่ามีกระแสรายงานมากมายก็ตาม เนื่องจากความบกพร่องของผู้รายงานหะดีษนี้เกี่ยวข้องกับคุณธรรม⁽²⁾

ตามทัศนะของอุละมาอหะดีษไม่อนุญาตให้รายงานหะดีษเงาะอิฟญิดันที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศาสนา เว้นแต่จะระบุระดับของหะดีษอย่างชัดเจนหลังจากกล่าวหะดีษ

ตามทัศนะของบรรดาอุละมาอ์ไม่อนุญาต (หะรอม) ให้นำหะดีษเงาะอิฟญิดันมาใช้เป็นหลักฐานและนำมาปฏิบัติตามในเรื่องต่าง ๆ ของศาสนาอิสลาม เช่น เรื่องอะกีดะฮ์ เรื่องอิบาดะฮ์ เรื่องอะฮกาม เรื่องอีมาน เรื่องคุณค่าของอะมัล เรื่องการสนับสนุนให้ทำความดีและห้ามปรามการทำชั่ว เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการขัดแย้งกันระหว่างหะดีษเงาะอิฟญิดันกับหะดีษเศาะหีหฺหรือหะดีษหะสัน จะต้องปฏิบัติตามหะดีษเศาะหีหฺและหะดีษหะสัน เช่น หะดีษของอิบนุ อุมัรและหะดีษอื่น ๆ ที่มีฐานะเดียวกัน ตัวอย่าง

عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ((اذكروا محاسن موتاكم وكفوا عن مساوئهم))

⁽¹⁾ บันทึกโดย Ibn al-Sunniy 1987 : 321 หมายเลขหะดีษ 352

⁽²⁾ คุณธรรมเป็นเงื่อนไขที่สำคัญมากสำหรับวิชาการอิสลามในทุก ๆ สาขาวิชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาการหะดีษและตัฟซีร ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับคำดำรัสของอัลลอฮ์ صلى الله عليه وسلم และคำกล่าวของเราะฮ์สุลุลลอฮ์ صلى الله عليه وسلم

ความว่า จากอิบนุ อุมร์ رضي الله عنهما เล่าว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ ﷺ กล่าวว่า “พวกเจ้าจงกล่าวสิ่งที่ดี ๆ ต่อผู้ตายในหมู่พวกเจ้า และจงปกปิดสิ่งชั่วร้ายที่พวกเขาได้กระทำไว้”⁽¹⁾

หะดีษบทนี้เป็นหะดีษเงาะอิฟฎิดัน เนื่องจากในสายรายงานมีผู้รายงานคนหนึ่งชื่อ อิมรอน เป็น อัลหุศ็อยน อัลมุกกี อิมามอัลบุคอรียกเล่าว่า “มีสถานภาพเป็นคนมุกรหะดีษ منكر الحديث” และหะดีษบทนี้ขัดแย้งกับหะดีษจากอาอิชะ رضي الله عنها และหะดีษจากอานัส เป็น มาลิก ﷺ ดังต่อไปนี้

- 1) หะดีษจากท่านหญิงอาอิชะ رضي الله عنها กล่าวว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ ﷺ กล่าวว่า ((لا تسبوا الأموات فإنهم قد أفضوا إلى ما قدموا))

ความว่า “พวกเจ้าอย่าสาปแช่งคนที่เสียชีวิตไปแล้ว เพราะพวกเขาได้จากในสิ่งที่พวกเขาได้ก่อไว้”⁽²⁾

- 2) หะดีษจากอะนัส เป็น มาลิก ﷺ กล่าวว่า

مروا بجزاة فأتوا عليها خيراً، فقال النبي صلى الله عليه وسلم : ((وجبت. ثم مروا بأخرى فأتوا عليها شراً، فقال النبي صلى الله عليه وسلم : وجبت فقال عمر بن الخطاب رضي الله عنه : ما وجبت؟ قال : هذا أتيتم عليه خيراً فوجبت له الجنة، وهذا أتيتم عليه شراً فوجبت له النار، أنتم شهداء الله في الأرض)) .

ความว่า พวกเขา (บรรดาเศาะหาบะฮฺ) ได้เดินผ่านมายัด มีบางท่านได้กล่าวสรรเสริญต่อมายัด ดังนั้น ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า “แน่แท้เป็นเช่นนั้นจริง” และพวกเขาเดินผ่านมายัดอื่นอีก มี (เศาะหาบะฮฺ)บางท่าน กล่าวคำหิต่่อมายัดที่อยู่ในสุสานนั้น ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า “แน่แท้เป็นเช่นนั้นจริง” อุมร์ เป็นอัลค็อฎฏ็อบถามว่า ที่เป็นเช่นนั้นจริงคืออะไร? ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ตอบว่า “คนที่พวกเจ้ากล่าวสรรเสริญ เขามีสิทธิ์ที่จะเข้าสวรรค์และคนที่พวกเจ้ากล่าวคำหิต่่อมายัดพวกเขานั้นก็มีสิทธิ์ตกนรก พวกเจ้าก็เป็นพยานของอัลลอฮ ﷻ ในพื้นแผ่นดินนี้”⁽³⁾

(1) บันทึกลง โดย al-Tirmidhiy 1978 : 3/330

(2) บันทึกลง โดย al-Bukhariy 2000 : 3/258, al-Nasa'iy 2000 : 4/53 และ al-Baihaqi 1990 : 4/126

(3) บันทึกลง โดย al-Bukhariy 2000 : 3/228, Muslim 2002 : 2/655 และ al-Baihaqi 1990 : 4/126

หะดีษฎะอ์ฟิฮุดดัน โดยพิจารณาสถานภาพของผู้รายงานสามารถแบ่งออกเป็น 2 ชนิดด้วยกัน ได้แก่ หะดีษมุนักร์และหะดีษมัตุรุก

ชนิดที่หนึ่ง หะดีษมุนักร์

(1) นิยาม

หะดีษมุนักร์ คือ หะดีษที่รายงานโดยผู้รายงานที่ฎะอ์ฟิฮุดดันขัดแย้งกับการรายงานของผู้รายงานที่มิเกาะฮุ⁽¹⁾ หรือ หะดีษที่รายงานโดยผู้รายงานเป็นคนฟาลิฮ และอื่น ๆ

(2) ตัวอย่างหะดีษมุนักร์

1) หะดีษจากอะบูสะอิด อัลคุดรี^ญ กล่าวว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ^ญ กล่าวว่า

((إذا دخلتم على مريض فنفسوا له في أجله، فإن ذلك لا يرد شيئاً ويطيب نفسه))

ความว่า “เมื่อพวกเจ้าเข้าเยี่ยมผู้ป่วย ก็จงทำให้เขามีความสบายใจ ในอะญูลของเขา เนื่องจากสิ่งนั้นไม่สามารถปฏิเสธได้แม้แต่นิดเดียว และจงปะน้ำหอมบนตัวของเขา”⁽²⁾

หะดีษบทนี้เป็นหะดีษมุนักร์ เนื่องจากมีผู้รายงานท่านหนึ่งชื่อว่า มุซาเป็น มุฮัมมัด เป็นอิบรอฮีม อัตตัยมี^ญ มีสถานภาพเป็นคนมุนักร์หะดีษ

2) จากอิบนุ อุมัร^ญ กล่าวว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ^ญ กล่าวว่า

((اذكروا محاسن موتاكم وكفوا عن مساويهم))

ความว่า “พวกเจ้าจงกล่าวสิ่งที่ดี ๆ ต่อผู้ตายในหมู่พวกเจ้า และจงปกปิดสิ่งชั่วร้ายที่พวกเขาได้กระทำไว้”⁽³⁾

หะดีษบทนี้เป็นหะดีษมุนักร์ (ฎะอ์ฟิฮุดดัน) เนื่องจากในขณะนั้นมีผู้รายงานท่านหนึ่งชื่อ อิมรอน เป็น หุศัยนุ อัลมักกี^ญ ซึ่งอัลบุกอริ^ญ กล่าวว่า มุนักร์หะดีษ

(3) ฐานะของหะดีษมุนักร์

หะดีษมุนักร์เป็นส่วนหนึ่งของหะดีษฎะอ์ฟิฮุดดัน⁽⁴⁾ และหะดีษชนิดนี้มีฐานะต่ำกว่าหะดีษมัตุรุก

⁽¹⁾ al-Tahanawiy 1998 : 42

⁽²⁾ บันทึกลงโดย al-Tirmidhiy 1978 : 4/412 อะบู อิซฮากกล่าวว่า หะดีษนี้เป็นหะดีษฆะริบ

⁽³⁾ บันทึกลงโดย al-Tirmidhiy 1978 : 3/330

(4) การนำมาใช้เป็นหลักฐาน

อุละมาอ์หะดีษมีความเห็นว่า ไม่อนุญาตให้รายงานหะดีษมุนักร์ให้สังคมฟังนอกจากจะระบุสถานภาพของหะดีษอย่างชัดเจน และไม่อนุญาตให้นำมาใช้เป็นหลักฐานในทุกๆเรื่อง ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

มีการเข้าใจผิดเกี่ยวกับระดับของหะดีษมุนักร์ว่า เป็นหะดีษเงาะอิฟที่สามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานในส่วนที่เป็นหุ้ก่มสุนัต เช่น การละหมาดสุนัต การถือศีลอดสุนัต การทำความดี และการห้ามปรามทำความชั่ว เป็นต้น จากนิยามข้างต้นพอสรุปได้ว่า หากพิจารณาลักษณะเดิมของสายรายงานที่เป็นเงาะอิฟ หรือการรายงานของคนเงาะอิฟที่ไม่ขัดแย้งกับการรายงานของคนยิเกาะฮุ หะดีษในลักษณะนี้จะถือเป็นหะดีษเงาะอิฟ แต่การพิจารณาของการเป็นหะดีษมุนักร์นั้นก็ต้องพิจารณาระหว่างการรายงานของคนเงาะอิฟที่ขัดแย้งกับการรายงานของคนยิเกาะฮุ ดังนั้น การตัดสินหะดีษเป็นหะดีษมุนักร์จะต้องพิจารณาจำนวนสายรายงานที่มีมากกว่าหนึ่งสายหรือสายรายงานที่มาจากกรรายงานของคนฟาลิก เป็นต้น

ชนิดที่สอง หะดีษมัดรูก

(1) ความหมายของหะดีษมัดรูก

หะดีษมัดรูก คือ หะดีษที่รายงานโดยผู้รายงานที่มีสถานภาพเป็นคนถูกกล่าวว่าเป็นคนโกหก หรือซาฮิบหะดีษ หรือมัดรูกหะดีษ⁽¹⁾

จากนิยามข้างต้นพอสรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับหะดีษมัดรูก 2 ประการ

ประการที่หนึ่ง ลักษณะของผู้รายงานหะดีษมัดรูก

1. ผู้ที่ทราบกันอย่างแพร่หลายว่าเป็นคนที่ชอบพูดโกหก⁽²⁾ แต่ไม่เคยปรากฏการโกหกต่อหะดีษนะบะวีย์แม้แต่คนเดียว

2. ผู้ที่ถูกกล่าวว่าเป็นคนโกหกต่อหะดีษนะบะวีย์⁽³⁾

ประการที่สอง การเรียกชื่อหะดีษเป็นหะดีษมัดรูก

การเรียกหะดีษมัดรูกนั้นต้องประกอบด้วยเงื่อนไข 2 ประการคือ

1. มีการรายงานหะดีษจากผู้รายงานเพียงคนเดียวเท่านั้น

⁽⁴⁾ อุละมาอ์บางท่านมีความเห็นว่า หะดีษมุนักร์เป็นส่วนหนึ่งของหะดีษเงาะอิฟ ซึ่งเป็นการพิจารณาที่ไม่ได้พิจารณาที่สถานภาพของผู้รายงานแต่อย่างใด

⁽¹⁾ al-San'aniy 1990 : 252

⁽²⁾ เป็นที่รู้จักในสังคมว่าเขาเป็นที่ชอบพูดโกหก

⁽³⁾ จะถือว่าเป็นคนโกหกในที่นี้คือ การโกหกต่อหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เท่านั้น มิใช่การโกหกต่อผู้อื่น

2. หะดีษที่ถูกรายงานนั้นมีเนื้อหาที่ขัดแย้งกับหลักการทั่วไปของบทบัญญัติ⁽¹⁾

อุละมาอ์บางท่านเรียกหะดีษมัตุรุก ว่า “หะดีษมัตุรุก”⁽²⁾

(2) ตัวอย่างหะดีษมัตุรุก

1. หะดีษจากอัมรฺ เป็น ชัมมัรฺ อัลญุฟีฮฺ อัลญุฟีฮฺ อัลชีอียฺ จากญาบิรจากอะบู อัลญุฟีฮฺ จากอะลีและอัมรฺ ทั้งสองท่านนี้กล่าวว่า:

حديث عمرو بن شمر الجعفي الكوفي الشيعي، عن جابر، عن أبي الطفيل، عن علي وعمرو قالا : كان النبي صلى الله عليه وسلم يقنت في الفجر ويكبر يوم عرفة من صلاة الغداة، ويقطع صلاة العصر آخر أيام التشريق.

ความว่า หะดีษอัมรฺ เป็น ชัมมัรฺ อัลญุฟีฮฺ อัลชีอียฺ จากญาบิร จากอะบูอัลญุฟีฮฺ จากอะลีและอัมรฺ ซึ่งทั้งสองท่านนี้ได้กล่าวว่า “ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ อ่านกุนุตในละหมาดศุบฮฺ และท่านกล่าวตักบิรในวันอะรอฟาตตั้งแต่ละหมาดซุฮฺรฺและสิ้นสุดเวลาละหมาดอัศร วันสุดท้ายของวันดีฮฺริก”⁽³⁾

อิมามอันนะสาอียฺและอิมามอัดดาเราะกุนนีฮฺกล่าวว่า จากอัมรฺ เป็น ชัมมัรฺ ท่านเป็นผู้รายงานที่มัตุรุก⁽⁴⁾

2. จากอับดุลลอฮฺ เป็น มัสอูด ﷺ กล่าวว่า

عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : ((من عزی مصابا فله مثل أجره)).

ความว่า จากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า “ผู้ใดที่ยกย่องในความถูกต้องแล้ว เขาจะได้รับผลบุญเท่ากับผลบุญของเขา”⁽⁵⁾

หะดีษบทนี้เป็นหะดีษมัตุรุก เนื่องจากในสายรายงานของหะดีษมีผู้รายงานท่านหนึ่งมีสถานภาพเป็นคนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นโกหกคือ อะลี เป็น อาเค็ม⁽⁶⁾

⁽¹⁾ Ibn al-Salah 1405 : 43

⁽²⁾ al-San‘aniy 1990 : 253

⁽³⁾ al-Dhahabiy n.d. : 2/268

⁽⁴⁾ หนังสือเดิม

⁽⁵⁾ บันทึกรายงานโดย al-Tirmidhiy 1978 : 3/376 และ al-Baihaqiyy 1990 : 4/49

⁽⁶⁾ ดู Muhammad bin ‘Allan 1964 : 4/137

(3) ฐานะของหะดีษมัตรุก

หะดีษมัตรุกเป็นส่วนหนึ่งของหะดีษเงาะอิฟฎิดันมีฐานะต่ำกว่าหะดีษมุนักร์และสูงกว่าหะดีษเมาฎู

(4) การนำมาใช้เป็นหลักฐาน

การนำหะดีษมัตรุกมาใช้เป็นหลักฐานเหมือนกับการนำหะดีษมุนักร์เป็นหลักฐาน

5. ระดับหะดีษเมาฎู

(1) ความหมายของหะดีษเมาฎู

ตามหลักภาษา คำว่า “موضوع” เป็นคำนามในรูปมัพฟูล มาจากรากศัพท์ของคำ وضع وضعاً แปลว่า กุ หรือประดิษฐ์ หรือแต่งขึ้นมา ดังนั้น คำว่า “เมาฎู” หมายถึง สิ่งที่ถูกก่อกำเนิดขึ้นมา

ตามหลักวิชาการ หะดีษเมาฎู หมายถึง หะดีษที่อุปโลกน์ขึ้นมาแล้วพาดพิงไปยังท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ไม่ว่าจะด้วยความตั้งใจหรือเกิดจากการผิดพลาดก็ตาม⁽¹⁾

อุลามาอบางท่าน กล่าวว่า ควรแยกระหว่างการโกหกโดยตั้งใจกับการผิดพลาด กล่าวคือ สิ่งที่ถูกก่อกำเนิดโดยเจตนาโกหกแล้วพาดพิงไปยังท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เรียกว่า หะดีษเมาฎู ส่วนสิ่งพาดพิงไปยังท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เนื่องจากไม่ได้ตั้งใจหรือเกิดจากการผิดพลาดเรียกว่าหะดีษบาฎิล⁽²⁾ และสิ่งที่พาดพิงไปยังท่านนบี ﷺ จากคำพูดหรือการกระทำของใครคนหนึ่งคนใดนั้นน่าจะเรียกว่า ลอฮ์ตลาละฮ์ (ไม่รู้ที่มาที่ไป)

อุลามาอบางท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ทุกอย่างที่พาดพิงไปยังเศาะหาบะฮ์ และตาบิอื่น แต่มีข้อสังเกตว่า เมื่อมีการพูดนั้นถูกกล่าวไว้ในลักษณะอิสระแล้วความหมายของมันจะเจาะจงเฉพาะการโกหกต่อท่านนบี ﷺ เท่านั้น ส่วนคำพูดที่ถูกกล่าวในลักษณะเงื่อนไข คำนี้มักจะใช้กับเศาะหาบะฮ์เท่านั้น เช่น เมาฎูต่ออิบน์ อับบาสและต่อตาบิอื่น เช่น เมาฎูต่อมุญาฮิด⁽³⁾ เป็นต้น

โดยทั่วไปแล้วหะดีษในระดับนี้จะมีชื่อเรียกที่หลากหลาย เช่น หะดีษเมาฎู (الحديث الموضوع) หะดีษบาฎิล (الحديث الباطل) และ หะดีษลอฮ์ตลาละฮ์ (الحديث لا أصل له)

(2) ที่มาของหะดีษเมาฎู

จากนิยามข้างต้นสามารถทราบได้ว่า ที่มาของหะดีษเมาฎูมี 2 แหล่ง

⁽¹⁾ al-Suyuti 1964 : 1/273

⁽²⁾ ‘Umar Hasan Fullatah 1993 : 1/100

⁽³⁾ Abu Syuhbat 1990 : 14

หนึ่ง ผู้กะหัดยได้แต่งสำนวนขึ้นมาจากตัวเอง แล้วพาดพิงไปยังท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ หรือพาดพิงไปยังเศาะหาบะฮ์ หรือพาดพิงไปยังตาบิอิน

สอง ผู้กะหัดยลอกคำพูดของเศาะหาบะฮ์บางท่าน ตาบิอินบางท่าน คำพูดของนักแต่งเรื่อง (หุกะมาอ์) นักซูฟี หรือจากเรื่องราวของชาวอิสรออีล แล้วพาดพิงไปยังท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ โดยหวังที่จะได้รับการยอมรับจากบุคคลทั่วไป⁽¹⁾

(3) ตัวอย่างหะดีษเมฆูอ

หะดีษเมฆูอ หะดีษบาฎิล และหะดีษลาอ์ศลาละฮ์ ส่วนมากแล้วการกะหัดยนั้น จะพาดพิงไปยังบุคคลต่าง ๆ 4 รุ่นด้วยกัน

(1) คำพูดที่พาดพิงไปยังท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ตัวอย่าง

หะดีษที่ 1 มีการรายงานว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า

((من تكلم في المسجد من كلام الدنيا فقد أحبط الله أعماله أربعين سنة))

ความว่า “ผู้ใดที่พูดในมัสยิดเกี่ยวกับเรื่องทางโลก อัลลอฮ์ทรงทำให้ะมัลของเขาเสียหายในระยะเวลา 40 ปี”⁽²⁾

หะดีษที่ 2 จากอิบนุ อุมร์ ﷺ กล่าวว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ กล่าวว่า

((عن ابن عمر رضي الله عنها قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : (لكل أمر مفتاح، ومفتاح الجنة حب المساكين والفقراء، وهم جلساء الله يوم القيامة))

ความว่า จากอิบนุ อุมร์ ﷺ กล่าวว่า ท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ กล่าวว่า “ทุก ๆ การงานมีกุญแจของมัน กุญแจของสวนสวรรค์คือ รักและเอ็นดูคนยากจนและขัดสน ซึ่งพวกเขาเหล่านี้เป็นคนที่สวามีรักดีต่ออัลลอฮ์ ﷻ ในวันกิยามัต”⁽³⁾

หะดีษบทนี้มีกรวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากมาย แต่ขอยกเป็นตัวอย่างเพียงสองทัศนะเท่านั้น⁽⁴⁾ คือ อิมามอิบนุ อัลญะซีร กล่าวว่า อัลดคาระฮ์ กุญนียฺ กล่าวว่า หะดีษบทนี้มาจากการกะหัดยขึ้นมาจากอิบนุ อุมร์ เป็น รอซิด อัลญารีย์ จากมาลิก เป็น อะนัสแล้วพาดพิงไปยังอะบูมุศอับ⁽⁵⁾ และอิบนุ หิ

⁽¹⁾ Abu Syuhbat 1990 : 14

⁽²⁾ al-Syaukaniy n.d. : 62

⁽³⁾ บันทึกลงโดย Ibn ‘Adiy 1990 : 6/2375, และ Ibn al-Jauziy : 3/141 จากสายรายงานของอะหฺมัด เป็น ดาอูด เป็น อับดุลกอเดร์ จากอะบู มุศอับ จากมาลิก เป็น อะนัส จากนาฟิอฺ จากอิบนุ อุมร์ ﷺ

⁽⁴⁾ ดู al-Albaniy 1990 : 3/582-584

⁽⁵⁾ บันทึกลงโดย Ibn Hibban 1505 : 1/146-147

บบานกล่าวว่า : เป็นหะดีษเมาฏู มาจากการรุกของอะหมัด เป็น ดาวูด เขาเป็นนักหะดีษ อนุญาตให้นำหะดีษนี้บอกกล่าวให้คนอื่นฟังเว้นแต่เพื่อเปิดเผยให้คนทั่วไปได้ทราบฐานะของหะดีษเพื่อจะได้หลีกเลี่ยงการนำหะดีษมาใช้จากการรายงานของเขา⁽¹⁾

(2) คำพูดของเสาะหาบะฮุบบางคนซึ่งถูกนำมาพาดพิงไปยังท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ตัวอย่าง

หะดีษที่ 3 มีการรายงานมาจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ซึ่งท่านกล่าวว่า

((أحب حبيبك هونا ما عسى أن يكون بغيضك يوما ما، وأبغض بغيضك

هونا ما عسى أن يكون حبيبك يوما ما))

ความว่า “จงรักคนที่เขารักท่าน (พอประมาณ) เพื่อว่าสักวันหนึ่งท่านจะเกลียดเขา และจงเกลียดคนที่เขาเกลียดท่าน (พอประมาณ) เพื่อว่าสักวันหนึ่งเขาจะรักท่าน”⁽²⁾

ตำนานหะดีษข้างต้นไม่ใช่คำพูดของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ แต่อย่างใด แต่เป็นคำพูดของท่านอะลี เป็น อะบี ฏอลิบ ﷺ

(3) คำพูดมาจากตาบิอินบางท่านแล้วพาดพิงไปยังท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ตัวอย่าง

หะดีษที่ 4 มีการรายงานมาจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ซึ่งท่านกล่าวว่า

((كأنك في الدنيا لم تكن، وبالآخرة لم تزل))

ความว่า “เสมือนกับว่าคุณไม่ได้อยู่ในโลกนี้ และในวันอาคิเราะฮ์นั้นชีวิต (ของคุณมี) ตลอดไป”⁽³⁾

ตำนานหะดีษข้างต้นเป็นคำกล่าวของอุมัร เป็น อับลอะชีซ⁽⁴⁾ แต่ถูกพาดพิงไปยังท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ

(4) คำพูดของหุกะมาอ์⁽⁵⁾ บางคนแล้วพาดพิงไปยังท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ตัวอย่าง

หะดีษที่ 5 มีการรายงานว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า

((البطنة أصل الداء، والحمية أصل الدواء، وعودوا كل جسم ما اعتاد))

⁽¹⁾ Ibn al-Jauziy 1990 : 3/141

⁽²⁾ Abu Syuhbat 1990 : 14-15

⁽³⁾ หนังสือเดิม

⁽⁴⁾ อุมัร เป็น อับลอะชีซ ไม่ได้พบเจอและฟังหะดีษโดยตรงจากท่านเราะสูลุลลอฮ์ ﷺ เนื่องจากท่านเกิดหลังจากที่ท่านเสียชีวิตไปแล้ว

⁽⁵⁾ หุกะมาอ์ หมายถึง นักพูดหรือนักอรรถาธิบายเรื่องราวต่าง ๆ

ความว่า “ห้องเป็นแหล่งแห่งโรคทั้งหลาย การลดกินในบางสิ่งเป็นเจ้าแห่งยาทั้งหลาย และจงสร้างความเคยชินให้ทุกๆส่วนของร่างกาย ด้วยกินสิ่งที่มันเคยได้รับความเคยชิน”⁽¹⁾

หะดีษบทนี้เป็นหะดีษลาอัสลาละฮฺ⁽²⁾ ที่มาจากการรายงานของอัลญะบะรี อิมามอัชชูษะรีย์ กล่าวว่า อัลญะบะรีเป็นนักหะดีษแล้วพาดพิงไปยังท่านนบี ﷺ⁽³⁾

หะดีษบทนี้เป็นหะดีษลาอัสลาละฮฺ (ﻟﻪ ﻟﻮﻟﻮﻟﻮ) ท่านอัลฮาฟิซ อัลอิรอกีย์ กล่าวว่า “ฉันไม่เคยพบที่มาของหะดีษบทนี้” ความเห็นของอัลอิรอกีย์นี้ได้รับการสนับสนุนจากอัลฮาฟิซ อัช ชะคอวี อิมามอิบนุ อัลกัษีมกล่าวในหนังสือชาด อัลมะอาดว่า “ที่จริงแล้วหะดีษบทนี้เป็นคำพูดของอัลฮาริษ เป็นกิลดะฮฺ ซึ่งเป็นหมอชาวอาหรับ การแอบอ้างเป็นคำพูดของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง”⁽⁴⁾

นอกจากหะดีษที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วยังมีหะดีษเมาญูอ์อีกมากมายที่แพร่หลายในสังคมมุสลิม โดยเฉพาะหะดีษเมาญูอ์ที่เกี่ยวกับอิบาาดัต คุณค่าของอะมัล การสนับสนุนให้ทำความดี และห้ามปรามทำความชั่ว และที่สำคัญมากที่สุดจะเป็นหะดีษเมาญูอ์ที่พูดถึง เสาะหาบะฮฺ เช่น การเป็นเคาะลีฟะฮฺไม่ว่าจะยกย่องหรือตำหนิ การสังเีย การสนับสนุนท่านหนึ่งท่านใดและปฏิเสธพวกเขา เป็นต้น

(4) ฐานะของหะดีษเมาญูอ์

หะดีษเมาญูอ์ คือ หะดีษที่มีฐานะต่ำที่สุดในบรรดาหะดีษเงาะอ์ฟเนื่องจากการกล่าวเท็จต่อหะดีษนบีมุฮัมมัด ﷺ และเป็นเพียงคำพูดของสามัญชนเท่านั้นแล้วพาดพิงไปยังท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ทั้งที่เป็นคำพูดและการกระทำ

(5) การรายงานหะดีษเมาญูอ์

บรรดาอุละมาอ์มีความเห็นพ้องกันว่า ไม่นุญอาด (หะรอม) แก่ผู้ที่ทราบว่าเป็นหะดีษเมาญูอนำมารายงานให้แก่สาธารณชนทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับทุกเรื่องของศาสนา เช่น อะกีดะฮฺ อิบาาดะฮฺ คุณค่าของอะมัล และอื่น ๆ เว้นแต่มีการระบุระดับของหะดีษด้วย⁽⁵⁾ เนื่องจากมีหะดีษบทหนึ่ง ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ กล่าวว่า

(1) บันทีก โดย Ibn ‘Adiy 1995: 2/207

(2) หะดีษลาอัสลาละฮฺ หมายถึง หะดีษที่ไม่รู้ที่มาที่ไปของตัวบทหะดีษ

(3) al-Albaniy 1990 : 1/415

(4) ดู หนังสือเดิม : 3/582-584

(5) Ibn al-Salah 1405 : 109

((من حدث عني بحديث يرى أنه كذب فهو أحد الكاذبين))

ความว่า “ผู้ใดที่เล่าจากฉันหะดีษหนึ่งบท ทั้งที่เขารู้ว่าหะดีษนั้นเป็นการโกหก ดังนั้น เขาจะเป็นคนหนึ่งที่โกหกจากผู้โกหกสองคน”⁽¹⁾

(6) การนำมาใช้เป็นหลักฐาน

บรรดาอุละมาอ์มีความเห็นพ้องกันว่า ไม่นุญต (หะรออม) ให้นำหะดีษมาใช้อุ มาใช้เป็นหลักฐานและนำมาปฏิบัติตามที่เกี่ยวกับเรื่องศาสนา เช่น อะกีดะฮ์ อิบาดะฮ์ หุกุมหะกัม การนิกาย ญะนาซะฮ์ มุอามะลาต คุณค่าของอะมัล ชีวประวัติของท่านนบีและเศาะหาบะฮ์ การสนับสนุนให้ทำความดีและห้ามปรามทำความชั่ว เป็นต้น⁽²⁾

6. อัลอิสรออิลียาต

(1) ความหมายของอิสรออิลียาต

คำว่า “อิสรออิลียาต” เป็นคำพหูพจน์ของคำว่า “อิสรออิลียะฮ์” คือ เรื่องราวของบะนีอิสรออิล (เผ่าอิสรออิล) หมายถึง เผ่าบิชะอูบ และบะนีอิสรออิลในที่นี้ก็คือครอบครัวของนบีชะอูบและรุ่นต่อ ๆ มาจากวงศ์ตระกูลของท่าน⁽³⁾

อิสรออิล คือ ชะฮูด⁽⁴⁾ กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีความรู้และวัฒนธรรมของตัวเองมาจากคัมภีร์เตารอฮ์และหนังสืออธิบายของเตารอฮ์ อัลอัศฟารและเนื้อหาของมัน คัมภีร์ตัลหมุดและหนังสืออธิบาย เรื่องเล่าต่าง ๆ และเรื่องงมงาย ข้อกล่าวหาที่เป็นเท็จ หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่เล่าสู่กันฟังจากกลุ่มอื่น ๆ

เรื่องต่าง ๆ ข้างต้นเป็นแหล่งที่มาที่แท้จริงของอิสรออิลียาต ซึ่งมักจะบรรจุไว้ในหนังสือตัฟซีร หนังสือประวัติศาสตร์ และหนังสือที่มีการอธิบายเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ของศาสนา สิ่งเหล่านี้มีทั้งที่เป็นจริงและบางส่วนเป็นเท็จ แต่ส่วนมากจะเป็นเท็จที่ไม่สามารถอ้างได้มาจากคัมภีร์เตารอฮ์⁽⁵⁾

⁽¹⁾ หะดีษบันทึกโดยมุสลิม 2001 : 248

⁽²⁾ ‘Umar Hasan Fullatah 1990 : 1/135

⁽³⁾ Abu Syuhbah n.d. : 12

⁽⁴⁾ เมื่อกล่าวถึงชะฮูดจะหมายถึงพวกชะฮูดีฮ์ (ยิว)

⁽⁵⁾ Ibn Abi Syuhbah 1989 : 13

ที่เรียกว่า อิสรออิลียาต เพราะส่วนใหญ่แล้วมาจากวัฒนธรรมของบะนีอิสรออิล หรือมาจากหนังสือต่าง ๆ ที่พวกเขาแต่งขึ้นมาเอง หรือมาจากการเล่าสู่กันฟังในหมู่พวกเขาโดยไม่มีกรอ้างอิงที่สามารถเชื่อถือได้⁽¹⁾

(2) ประเภทของอิสรออิลียะฮฺ

อิมามอิบนุกะษีรกล่าวในหนังสือตัฟสีรว่า อิสรออิลียาตมี 3 ประเภทคือ

1. อิสรออิลียาตที่สามารถพิสูจน์ได้ว่าถูกต้องหรือเสาะหีหฺ
2. อิสรออิลียาตที่พิสูจน์แล้วเป็นของปลอมหรือเงาะอิฟ
3. อิสรออิลียาตที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ระหว่างอันไหนเป็นเสาะหีหฺและอันไหนเป็นเงาะอิฟ ไม่สามารถเชื่อได้และไม่สามารถที่จะปฏิเสธได้เหมือนกัน เช่น อิสรออิลียะฮฺที่กล่าวถึงชาวอัลกะสุฟีย์ สีสุนัขของพวกเขา จำนวนของชาวอัลกะสุฟีย์ (ที่อยู่ในถ้ำ) ไม่เท่าของนบีมุซาทำมาจากอะไร ชื่อนกที่อัลลอฮฺ ﷻ ได้ให้มีชีวิตใหม่สำหรับนบีอิบรอฮีม และอื่น ๆ⁽²⁾

(3) ตัวอย่างอิสรออิลียะฮฺ

เรื่องอิสรออิลียะฮฺมีมากมาย แต่ขอยกตัวอย่างเพียงบางส่วนเท่านั้น เช่น

((ما وسعني سمائي ولا أرضي ولكن وسعني قلب عبدي المؤمن))

ความว่า “ฉันไม่มีความสามารถเหนือชั้นฟ้าและพื้นแผ่นดิน แต่หัวใจของบ่าวที่เป็นมุมินคือ เต็มเปี่ยมด้วยความสามารถ”⁽³⁾

ซัยคฺ อัลอิสลาม อิบนุ ตัยมียะฮฺ กล่าวว่า “นี่คือ อิสรออิลียะฮฺที่ไม่สามารถอ้างอิงถึงท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้โดยเด็ดขาด”⁽⁴⁾

ما روى عن ابن عباس : "من أن عمر الدنيا سبع آلاف ."

ความว่า มีการรายงานจากอิบนุ อับบาส กล่าวว่า “ส่วนหนึ่งที่มีการพูดถึงอายุของโลกคือ 7,000 ปี”⁽⁵⁾

และอื่น ๆ อีกมากมาย

⁽¹⁾ Abu Zahrah 1990 : 1/165

⁽²⁾ Ibn Kathir 1401 : 1/4

⁽³⁾ Ibn Abi Syuhbah 1989 : 15

⁽⁴⁾ หนังสือเดิม

⁽⁵⁾ Ibn Abi Syuhbah 1989 : 15

4.6 การพิจารณาการเลื่อนฐานะของหะดีษ

4.6.1 การติดตามสายรายงาน

อิบนุ อัลดิลบัรฺ ได้ยึดหลักฐานจากหะดีษที่ว่า “ผู้ที่แบกวิชาความรู้นี้คือ จากคนรุ่นหลังทุกคนที่มีคุณธรรม⁽¹⁾

หะดีษนี้ถูกบันทึกไว้หลายสายรายงานซึ่งเป็นที่รู้จัก ได้แก่

หนึ่ง การรายงานของอิบรอฮีม เป็น अबดุลเราะหฺมาน อัลอุษรียฺ เป็นหะดีษมุรลัด

อัลชะสะบียฺ กล่าวถึงอิบรอฮีมว่า “ไม่รู้ว่าเขาเป็นใคร⁽²⁾ และผู้ที่รายงานจากอิบรอฮีม คือ

(1) อัลวะลีด เป็น มุสลิม จากเขา จากบรรดาอาจารย์ของเขาที่เยาะสะ จากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ⁽³⁾ เป็นการรายงานจากสองกระแสรายงานคือ จากอัลวะลีด ซึ่งมีความชัดเจนว่าหนึ่งในสองคนเขาได้ ยินจากอิบรอฮีม และจากกระแสรายงานของอิบนุ อะดียฺ⁽⁴⁾ และอิบนุ อะซากิร⁽⁵⁾ (2) มุอาน เป็น ริฟาอะฮฺ อัศสะละมียฺ สถานภาพเป็นคนที่มีความจำไม่ได้ในการรายงาน (لَيْنُ الْحَدِيثِ) จากอิบรอฮีม จากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ผู้จดบันทึกหะดีษจากเขา คือ

1) อิบนุ ฮีบบาน (Ibn Hibban 1410 : 4/10) อิบนุ อะดียฺ (Ibn ‘Adiy 1407 : 1/91) อะบู นุอัยม (Abu Nu‘aim 1401 : 1/35) อิบนุ अबดุลบัรฺ (Ibn Abd al-Bar 1410 : 1/59) อัลเคาะฎิบ อัลบัฆดาดียฺ (al-Khatib al-Baghdadiy 1405 : 29) อิบนุ อะซากิร (Ibn Asakir 1412 : 2/233) จากกระแส รายงานของอะบี อัลเราะบียฺ อัลชะสุรอนียฺ จากหัมมัด เป็น ชัยคุ จากบะกีเยฮฺ เป็น อัลวะลีด จาก มุอาน เป็น ริฟาอะฮฺ จากอิบรอฮีม จากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ

2) อัลอุกัยลียฺ (al-Uqailiy 1410 : 4/256) อิบนุ อะบีฮาติม (Ibn Abi Hatim 1404 : 2/17) อิบนุ อะดียฺ (Ibn ‘Adiy 1407 : 1/91) อิบนุ อะซากิร (Ibn Asakir 1412 : 2/233) จากกระแสรายงาน ของอิสมาอีล เป็น อียาซ จากมุอาน และจากกระแสรายงานของอัลอุกัยลียฺ บันทึกโดยอิบนุ अबดุล บัรฺ (Ibn Abd al-Bar 1410 : 1/59)

3. อิบนุ อะบีฮาติม (Ibn Abi Hatim 1404 : 2/17) อิบนุ อะดียฺ (Ibn ‘Adiy 1407 : 1/91) ทั้งสองรายงานจากสองกระแสรายงานจากมุบัชชิร เป็น อิสมาอีล จากมุอาน แท้จริงสายรายงานนี้

⁽¹⁾ Ibn al-Salah 1407 : 219

⁽²⁾ al-Dhahabiy 1407 : 1/45

⁽³⁾ Ibn ‘Adiy 1410 : 1/91

⁽⁴⁾ al-Baihaqiy 1410 : 10/209

⁽⁵⁾ Ibn ‘Asakir 1405 : 2/233

ได้ถูกจดบันทึกของอะบีฮาติม ด้วยกับสำนวนที่เป็นคำสิ่ง คือ (ليحمل هذا العلم من كل خلفٍ غدوة) ความว่า “ผู้นำไปเผยแพร่ความรู้นี้แน่นอนต้องเป็นผู้ที่มาที่หลังที่มีคุณธรรม”

สอง จากหะดีษของอุสามะฮฺ เป็น ชัยค

หะดีษบันทึกโดยอัลเคาะฎิบ อัลบัฆดาดี⁽¹⁾ ด้วยกับสายรายงานจากอัมรฺ เป็น อิซาม อัลบัยรูตี (เป็นคนมีสติจะแต่ผิดพลาด) จากมุฮัมมัด เป็น สุลัยมาน หมายถึงอิบนุ อะบี กะริมะฮฺ (อนุหาติมจัดให้เขาอยู่ในระดับเงาะอ็อฟ) จากมูอาน เป็น ริฟาอะฮฺ (อ่อนไหวต่อหะดีษ) จากอะบี อุยมาน อันนะฮฺดีษ จากอุสามะฮฺ เป็น ชัยค จากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และจากสายรายงานของเขายืนยันโดยอิบนุ อะซากีร⁽²⁾

สาม จากหะดีษของอับดุลลอฮฺ เป็น มัสอูด

หะดีษบันทึกโดยอัลเคาะฎิบ⁽³⁾ ด้วยกับสายสืบของอะบี ศอลิหฺ อับดุลลอฮฺ เป็น ศอลิหฺ เป็นนักจดบันทึกของอัลลัษษ “มีสติจะแต่สับสนมาก มีความแม่นยำในการบันทึก และมีการหลงลืมบ้าง” เขากล่าวว่า “อัลลัษษ เป็น สะอูด ได้เล่าให้เราฟัง จากยะหฺยา เป็น สะอิด (อัลอันศอริย) จากสะอิด เป็น อัลมุสัฮับ จากอับดุลลอฮฺ เป็น มัสอูด ﷺ

โดยที่อัลมิซซัยมีได้ระบุว่า อิบนุ อัลมุสัฮับ ได้รายงานถึง อับดุลลอฮฺ เป็น มัสอูด ﷺ⁽⁴⁾ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สายรายงานนี้เป็นสายรายงานที่มุนเคาะฎิอฺ (ขาดตอน)

ตามหลักวิชามุศฎะลาหฺ อัลหะดีษ หะดีษที่สายรายงานที่ขาดตอนในช่วงกลาง เรียกว่า หะดีษมุนเคาะฎิอฺ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหะดีษเงาะอ็อฟ

สี่ จากหะดีษของอะลี เป็น อะบีฏอลิบ

หะดีษบันทึกโดยอิบนุ อะดี⁽⁵⁾ จากสายรายงานของมุซา เป็นญะอ์ฟิร (อัลกาซิม) จากบิดาของเขา (ญะอ์ฟิร อัศศอดิก) จากปู่ของเขา (มุฮัมมัด อัลบากริ) จากอะลี เป็น อะบี ฏอลิบ ﷺ จากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ

ห้า จากหะดีษของอะบู อูมามะฮฺ อัลบาศิธี⁽⁶⁾

หะดีษบันทึกโดยอัลอุกัยลี⁽⁶⁾ และอิบนุ อะดี⁽⁷⁾ ทั้งสองรายงานจากสายรายงานของมุฮัมมัด เป็น อับดุลอะซีซ อัลรอมลี⁽⁸⁾ (صدوق بهم)⁽⁸⁾ จากบะกียะฮฺ เป็น อัลวะลีด (صدوق كثير التذليل)⁽⁹⁾

(1) al-Khatib al-Baghdadiy 1405 : 28

(2) Ibn ‘Asakir 1412 : 2/233

(3) al-Khatib al-Baghdadiy 1405 : 28

(4) al-Mizziy 1407 : 11/67-68

(5) Ibn ‘Adiy 1407 : 1/90

(6) al-‘Uqailiy 1410 : 1/2

จากเราะซิก อญูอัปคิลลาสุ อัลอัลฮานีย์ (صدق له أوهام)⁽¹⁾ จากอัลกอซิม เป็น อัคดุลเราะห์มาน (صدق) (يغرب كثيراً)⁽²⁾ จากอะบุ อุมามะฮฺ จากท่านนบีมุฮัมมัด

4.6.2 การเลื่อนฐานะของหะดีษหะสันลิษาคิตฺ

(1) ความหมายของหะดีษเศาะหฺ์หุลิหมอยริฮฺ

หะดีษเศาะหฺ์หุลิหมอยริฮฺ คือ หะดีษหะสันลิษาคิตฺที่ได้รับการสนับสนุนจากสะนัดอื่นที่มีฐานะเดียวกันหรือมีฐานะสูงกว่า

การที่เรียกว่า “หะดีษเศาะหฺ์หุลิหมอยริฮฺ” นั้นเนื่องจากความเศาะหฺ์หุของหะดีษไม่ใช่มาจากคุณสมบัติอันพึงประกอบภายในตัวของมันเอง แต่ได้รับการสนับสนุนจากสะนัดอื่นหนึ่งหรือมากกว่า ซึ่งสะนัดอื่นนั้นมีฐานะเดียวกันหรือสูงกว่า

(2) การเลื่อนฐานะเป็นหะดีษเศาะหฺ์หุลิหมอยริฮฺ

การเลื่อนฐานะของหะดีษหะสันลิษาคิตฺเป็นหะดีษเศาะหฺ์หุลิหมอยริฮฺต้องประกอบ ด้วยเงื่อนไข 2 ประการดังนี้

1. ได้รับการสนับสนุนจากสะนัดอื่นหนึ่งสะนัดหรือมากกว่าจะเป็นประเภทหะดีษมัรฟูฮฺ⁽³⁾ หรือหะดีษเมากูฟ⁽⁴⁾ ก็ตาม
2. สะนัดอื่นนั้นต้องมีฐานะเดียวกันหรือมีฐานะสูงกว่า⁽⁵⁾

(3) ตัวอย่างหะดีษเศาะหฺ์หุลิหมอยริฮฺ

قال الترمذي⁽⁶⁾ رحمه الله تعالى : حدثنا أبو كريب⁽⁷⁾ ، حدثنا عبدة بن سليمان⁽⁸⁾ ، عن محمد بن عمرو⁽⁹⁾ ، عن أبي سلمة⁽¹⁰⁾ ، عن أبي هريرة رضي الله عنه⁽¹¹⁾ أن

(7) Ibn ‘Adiy 1405 : 1/90-91

(8) คำว่า “صدق بهم” แปลว่า มีความสัจจะแต่มีการเดาอยู่

(9) คำว่า “صدق كثير التدليس” แปลว่า มีความสัจจะแต่ทำการปกปิดมาก

(1) คำว่า “صدق له أوهام” แปลว่า มีความสัจจะสำหรับเขาแล้วมีการเดามาก

(2) คำว่า “صدق يغرب كثيراً” แปลว่า มีความสัจจะแต่เขาทำให้แปลกมากกว่าคนอื่น

(3) ดู หน้า 52-54 รายงานการวิจัยเล่มนี้

(4) ดู หน้า 54-60 รายงานการวิจัยเล่มนี้

(5) หากสะนัดอื่นนั้นมีฐานะต่ำกว่า เช่น สะนัดญะอะอิฟ ญะอะอิฟญิดตัน หรือเมากูฟ ไม่สามารถให้การสนับสนุนได้ และไม่สามารถเลื่อนฐานะได้เช่นเดียวกัน

(6) ในหนังสืออัสสุนันหรืออัจญามิฮฺ อัศเศาะหฺ์หุ

رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : ((لو لا أن أشق على أمتي لأمرتهم بالسواك عند كل صلاة)) .

ความว่า อิมามอัศดีรมิซีย์กล่าวว่า อะบู กุรออบกล่าวว่ากับพวกเราว่า อับดะฮ์ เป็น สุลัยมานกล่าวว่ากับพวกเรา จากมุฮัมมัด เป็น อัมรฺ จากอะบูสะละมะฮ์ จากอะบู สุรอยเราะฮ์ ๖ แท้จริงท่านเราะสูลุลลอฮ์ ๗ ได้กล่าวว่า “หากไม่ทำให้ยากลำบากสำหรับประชาชาติของฉัน แน่อนฉันจะสั่งพวกเขาให้แปรงฟัน เมื่อต้องการทำละหมาดทุกครั้ง”⁽¹⁾

หะดีษด้วยสายรายงานนี้ คือ หะดีษหะสันลิฆาติฮ์ เนื่องจากมีผู้รายงานคนหนึ่งชื่อ อะบูสะละมะฮ์ (أبو سلمة) ซึ่งมีสถานภาพเป็นผู้เสาะหาคู (ตัจจะ) แต่หะดีษนี้มีสะนัคอื่นได้รายงานในทบเดียวกันที่มีฐานะสูงกว่าสะนัคหะดีษดังกล่าวมาสนับสนุนทำให้เลื่อนฐานะเป็นหะดีษเศาะหীหุลิฆอຍริฮ์

(4) ฐานะของหะดีษเศาะหীหุลิฆอຍริฮ์

หะดีษเศาะหীหุลิฆอຍริฮ์มีฐานะต่ำกว่าหะดีษเศาะหীหุลิฆาติฮ์ และมีฐานะสูงกว่าหะดีษหะสันลิฆาติฮ์

(5) การนำมาใช้เป็นหลักฐาน

บรรดาอุละมาอ์มีความเห็นพ้องกันว่าหะดีษเศาะหীหุลิฆอຍริฮ์เหมือนกับหะดีษเศาะหীหุลิฆาติฮ์ในด้านการนำมาใช้เป็นหลักฐานและการปฏิบัติตาม

(7) อะบู กุรออบ : ๖ (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 2/197)

(8) อับดะฮ์ เป็น สุลัยมาน : ๖ (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 1/530)

(9) มุฮัมมัด เป็น อัมรฺ : ๖ (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 2/196)

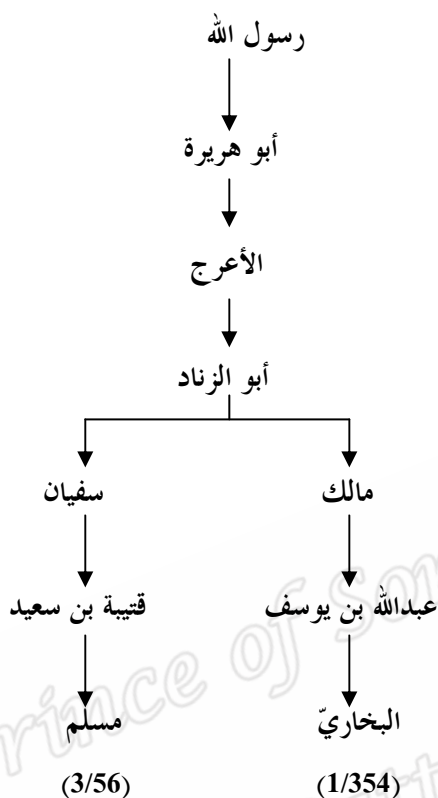
(10) อะบู สะละมะฮ์ : ๖ (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 2/270)

(11) อะบู สุรอยเราะฮ์ : ๖ (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 2/484)

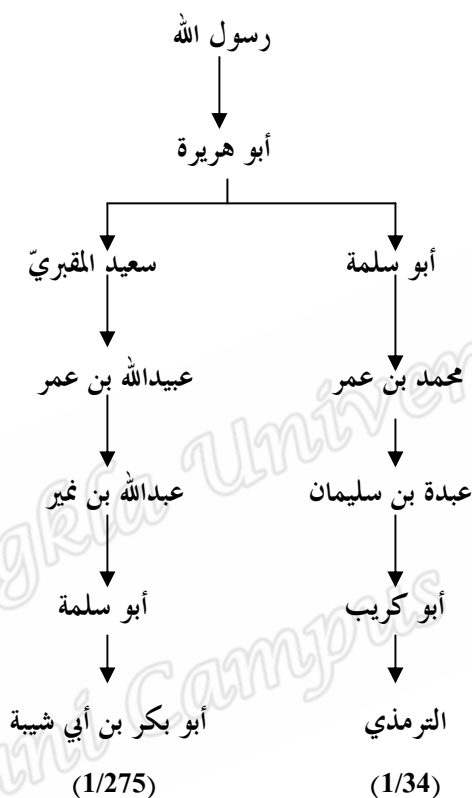
(1) บันทีก โดย al-Tirmidhiy 1978 : 1/34, หะดีษนี้บันทีก โดย Abu Dawud 1964 : 1/40 จากการทำงานของซัยดุ เป็น คอติด อัลญะฮะนี

แผนภูมิที่ 12 สายรายงานหะดีษเศาะหฺ์หุฎิมอยริศ

สายรายงานที่มีฐานะสูงกว่า

สายรายงานที่มีฐานะเดียวกัน

4.6.3 การเลื่อนฐานะของหะดีษเงาะอ็อฟ

การเลื่อนฐานะของหะดีษเงาะอ็อฟเป็นหะดีษหะสันลิหมอยริศเนื่องจากความบกพร่องทางสายรายงานหะดีษ มิได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับมะตันหรือตัวบทหะดีษ

(1) ความหมายของหะดีษหะสัน ลิหมอยริศ

หะดีษหะสันลิหมอยริศ คือ หะดีษเงาะอ็อฟที่ได้รับการสนับสนุนจากสะนัดอื่น⁽¹⁾

ตามทัศนะของอิหม่ามอันนะวะวี ยี่ คือ หะดีษที่รายงานโดยผู้รายงานมัจญ์ฮูต⁽²⁾แต่ไม่ปรากฏว่าเคยกระทำบาป⁽³⁾

⁽¹⁾ Ibn Hajr al-'Asqalaniy 1405 : 29

⁽²⁾ มัจญ์ฮูต หมายถึง ผู้รายงานไม่เป็นที่รู้จักกันของการเป็นนักรายงานที่ดี

⁽³⁾ al-Nawawiy n.d. : 1/58

(2) ตัวอย่างของหะดีษหะสันลิฆอยริฮฺ

قال الإمام أبو داود : حدثنا محمد بن إبراهيم الأسباطي⁽¹⁾، حدثنا عبدالرحيم بن سليمان⁽²⁾، عن محمد بن إسحاق⁽³⁾، عن عاصم بن عمر بن قتادة⁽⁴⁾، عن محمود بن لبيد⁽⁵⁾، عن رافع بن خديج⁽⁶⁾ رضي الله عنه قال : سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم : ((العامل على الصدقة بالحق كالغازي في سبيل الله حتى يرجع إلى بيته)) .

ความว่า อิหม่ามอะบู ดาอูดกล่าวว่า มุฮัมมัด เป็น อิบรอฮีม อัลอัสบาฏีก็กล่าวกับพวกเราว่า อับดุลเราะหฺหิม เป็น สุลัยมานกล่าวกับพวกเรา จากมุฮัมมัด เป็น อิสฮาก จากอาศิม เป็น อุมร์ เป็น เกาะตาดะฮฺ จากมะหฺมุุด เป็น ละบีบจากรอฟิอฺ เป็น เกาะดีจญ์ ﷺ กล่าวว่า ฉันได้ยินท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ กล่าวว่า “ผู้ที่ทำหน้าที่รวบรวมชะกาต (เสาะคะเกาะฮฺ) โดยปฏิบัติด้วยความถูกต้อง เสมือนกับผู้ที่ทำสงครามในหนทางของอัลลอฮฺ ﷻ จนกระทั่งเขากลับถึงบ้านของเขา”⁽⁷⁾

หะดีษด้วยสะนัดข้างต้นเป็นหะดีษเงาะอิฟเนื่องจากการรายงานของมุฮัมมัด เป็นอิสฮาก ซึ่งเป็นคนเงาะอิฟ แต่หะดีษบทนี้มีการรายงานจากสะนัดอื่นที่มีฐานะเหนือกว่าจึงสามารถเลื่อนฐานะเป็นหะดีษหะสันลิฆอยริฮฺ

(1) มุฮัมมัด เป็น อิบรอฮีม อัลอัสบาฏี : صدوق (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 2/140 และ : 9/11)

(2) อับดุลรอฮีม เป็น สุลัยมาน : ثقة (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 1./504 และ : 2/185)

(3) มุฮัมมัด เป็น อิสฮาก : ورمي بالتشيع والقدر، صدوق يدلّس، (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 2/144 และ : 9/38)

(4) อาศิม เป็น อุมร์ เป็น เกาะตาดะฮฺ : ثقة (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 1/185 และ : 5/53)

(5) มะหฺมุุด เป็น ละบีบ : صحابي جليل (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 2/233 และ 10/65)

(6) รอฟิอฺ เป็น เกาะดีจญ์ : صحابي جليل (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 2/241 และ 3/229)

(7) บันทีก โดย Abu Dawud 1964 : 3/348-349

(3) การเลื่อนฐานะของหะดีษเงาะอิฟ

หะดีษเงาะอิฟสามารถเลื่อนฐานะเป็นหะดีษหะสันลิฆอยริฮ์ได้จะต้องประกอบ ด้วยเงื่อนไข 3 ประการ คือ

1. ความเงาะอิฟของหะดีษมาจากความบกพร่องในสัจด์ หรือความบกพร่องอันเนื่องมาจากความจำของผู้รายงาน
2. มีการรายงานหะดีษด้วยบทเดียวกัน หรือมีความหมายเหมือนกัน
3. มีการรายงานจากสัจด์อื่นที่มีฐานะเหมือนกันหรือเหนือกว่า และสายรายงานอื่นนั้นมีหนึ่งสัจด์หรือมากกว่า

(4) ฐานะของหะดีษหะสันลิฆอยริฮ์

หะดีษหะสันลิฆอยริฮ์มีฐานะต่ำกว่าหะดีษหะสันลิฆาติฮ์ และมีฐานะสูงกว่าหะดีษเงาะอิฟ หะดีษเงาะอิฟญุดด์ัน และหะดีษเมากูฮ์ ถึงแม้ว่าเดิมนั้นเป็นหะดีษเงาะอิฟก็ตาม

(5) การนำมาใช้เป็นหลักฐาน

หะดีษหะสันลิฆอยริฮ์เป็นส่วนหนึ่งของหะดีษมักบูล ดังนั้น การนำมาใช้เป็นหลักฐานก็เหมือนกับหะดีษเศาะหีหฺและหะดีษหะสัน คือ วาญิบให้นำมาใช้เป็นหลักฐานและสามารถปฏิบัติตามในทุก ๆ เรื่องเช่น อะกีดะฮ์ อิบาอะฮ์ หะลาลและหะรอม เป็นต้น

แผนภูมิที่ 13 สายรายงานของหะดีษรอฟีอ์ เป็น เคาะดีจญ์

4.7 การพิจารณาความขัดแย้งของตัวบทหะดีษ

4.7.1 ความหมายของความแตกต่าง

(1) ความหมายเชิงภาษา

ความแตกต่าง ผันมาจากคำว่า “อิคตีลาฟ” แปลว่า การขัดแย้งกัน ซึ่งตรงกันข้ามกับคำว่า “อิตติฟากุ” แปลว่า สอดคล้องหรือตรงกัน หมายถึง เมื่อสายรายงานหนึ่งได้รายงานขัดแย้งกับอีกสายรายงานหนึ่ง⁽¹⁾

คำว่า “อิคตีลาฟ” รับมาจากพระดำรัสของอัลลอฮ์ ﷻ ﴿... فَلَمَّا أَكَلُوا﴾⁽²⁾ คำว่า “กิน” ในอายะฮ์นี้คือ กินผลของมัน หมายความว่า สิ่งต่าง ๆ ที่ได้จากมันในบรรดาสิ่งที่อ่อนนุ่มดีให้กินจากผลผลิตและแร่ธาตุ⁽³⁾

ดังนั้น การนำคำ “อิคตีลาฟ” มาใช้กับหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ เป็นการนำมาใช้ตามตัวบทหรือหะกีกีย์ ไม่ใช้มะญาซีย์ เนื่องจากการใช้ตามความเป็นจริงของคำ

(2) ความหมายเชิงวิชาการ

การให้ความหมายของ “อิคตีลาฟ” ตามหลักวิชาการพบว่าบรรดาปราชญ์สายหะดีษมีความแตกต่างกัน ซึ่งเป็นการขัดแย้งของการอ่าน บางท่านอ่านสระของตัวอักษร “ลาม” เป็นสระข้างล่าง และบางท่านอ่านสระของตัวอักษร “ลาม” สระข้างบน

ปราชญ์หะดีษกลุ่มที่อ่านตัวอักษร “ลาม” สระข้างล่าง ได้อ่านในรูปของนามฟาอิล อากरणามเป็นประธาน ซึ่งก็หมายถึง “หะดีษที่ตัวบทขัดแย้งกันกับหะดีษที่มีฐานะเดียวกัน”⁽⁴⁾

ปราชญ์หะดีษกลุ่มที่อ่านตัวอักษร⁽⁵⁾ “ลาม” สระข้างบน ได้อ่านในรูปของมัสดาร์ อากरणามที่เริ่มต้นด้วยอักษร “มีม” ซึ่งหมายถึง “หะดีษสองบทที่มีการขัดแย้งเชิงความหมายที่แสดงออกในรูปลักษณะภายนอก”⁽⁶⁾

อย่างไรก็ตาม การพิจารณาความแตกต่างก็คือ เป็นการพิจารณาเฉพาะภายนอกของตัวบทหะดีษเท่านั้น เนื่องจากการขัดแย้งของความเป็นจริงของหะดีษนบีมุฮัมมัด ﷺ นั้นเป็นไป

⁽¹⁾ al-Fairuz Abadiy 1405 : 3/143

⁽²⁾ สุเราะฮ์อัลอันอาม อายะฮ์ที่ 141

⁽³⁾ Ibn Jarir al-Tabariy 1990 : 12/157

⁽⁴⁾ Ibn Hajr al-‘Asqalaniy 1405 : 20-21

⁽⁵⁾ ปราชญ์มุสลิมส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญมากต่อการอ่านออกเสียงของสระทั้งข้างบนหรือข้างล่าง เพราะเป็นการกำหนดความหมายหรือข้อบัญญัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

⁽⁶⁾ al-Suyutiyy 1978 : 2/196

ไม่ได้ อะบู บักรอัลบากิลลาฮีย⁽¹⁾ ได้กล่าวว่า “และทุก ๆ สองหะดีษเป็นที่ทราบกันว่าเป็นหะดีษของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ไม่อนุญาตทำให้เกิดความแตกต่างกันภายในตัวของมัน ถึงแม้ว่าการสังเกตเห็นว่าขัดแย้งก็ตาม”⁽²⁾

ท่าน (อะบู บักร อัลบากิลลาฮีย) ยังได้กล่าวอีกว่า “เมื่อได้ทราบแล้วถึงคำพูดสองประโยคซึ่งดูภายนอกพบว่าขัดแย้งกัน ประโยคหนึ่งปฏิเสธอีกประโยคหนึ่ง สมควรอย่างยิ่งปฏิบัติต่อทั้งสองประโยคดังกล่าวนี้ โดยการถือในสองช่วงเวลา หรือสองกลุ่มคน หรือสองคน หรือสองคุณลักษณะที่ต่างกัน ทั้งนี้ เนื่องจากเป็นที่ทราบกันดีว่าความแตกต่างในคำพูดของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับบทบัญญัติและการเผยแพร่”⁽³⁾

จากความหมายข้างต้นสามารถเข้าใจได้ว่า ตามหลักหะดีษแล้วไม่สามารถยืนยันของความแตกต่างหะดีษได้นอกจากต้องประกอบด้วยเงื่อนไข 4 ประการ คือ

เงื่อนไขที่ 1 ทั้งสองหะดีษที่แตกต่างกันต้องเป็นหะดีษมักบูล⁽⁴⁾ เนื่องจากการหลีกเลี่ยงของการขัดแย้งนั้นต้องแก้ไขด้วยกับหลักการประสานกันระหว่างทั้งสองหะดีษที่สามารถยืนยันมาจากท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ จริงและหะดีษมักบูลเท่านั้น ส่วนหะดีษมัรดูจะอธิบายในหัวข้อที่เกี่ยวข้องต่อไป

เงื่อนไขที่ 2 ทั้งสองหะดีษที่แตกต่างกันนั้นต้องเป็นการขัดแย้งตามลักษณะของตัวบท ไม่ใช่เป็นการปฏิเสธหะดีษใดหะดีษหนึ่งจากทั้งหะดีษ

เงื่อนไขที่ 3 ทั้งสองหะดีษที่แตกต่างกันสามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานได้ ถึงแม้ว่าการขัดแย้งนั้นจะด้วยหะดีษเศาะหีหด้วยกันหรือหะดีษหะสันด้วยกันก็ตาม

เงื่อนไขที่ 4 ทั้งสองหะดีษที่แตกต่างกันสามารถประสานกันได้

หากขาดเงื่อนไขใดเงื่อนไขหนึ่งจากทั้งสี่เงื่อนไขข้างต้นไม่เรียกว่าเป็น “การอิคติลาฟอัลหะดีษ” และจำเป็นต้องประสานกันระหว่างหะดีษ อัซซาฟิอีย (al-Syafi'iy)⁽⁵⁾ ได้อธิบายตอน

(1) ท่านคือ มุฮัมมัด เบน อฎุฎิบมีความเชี่ยวชาญด้านเทววิทยาในกลุ่มปราชญ์ที่ยึดปฏิบัติด้านฟิกฮ์ซฮับอัซซาฟิอีย และเป็นผู้มีชื่อเสียงในด้านการแต่งตำราด้านเทววิทยา ท่านเสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 403 (al-Dhahabi n.d. : 3/263 และ Ibn Kathir 1987 : 11/350-351)

(2) อ้างถึงใน al-Khatib al-Baghdadiy n.d. : 606-607

(3) หนังสือเดิม

(4) หะดีษมักบูล หมายถึง หะดีษที่ครบคุณสมบัติทั้งหกประการ ได้แก่ 1) สันนิษฐานกัน 2) ผู้รายงานเป็นคนที่มีความซื่อสัตย์ 3) ผู้รายงานเป็นที่ยอมรับเชื่อถือ 4) ไม่มีข้อบกพร่อง 5) ไม่ขัดแย้งกับคนอื่นในการรายงานหะดีษ และ 6) สามารถให้การสนับสนุนและได้รับการสนับสนุนจากสันนิษฐาน

(5) ท่านคือ มุฮัมมัด บิน อิดริส อัซซาฟิอีย

หนึ่งกล่าวว่า “มีอาจเปลี่ยนแปลงโดยใช้หลักการอื่นได้อย่างแน่นอน เนื่องจากการประสานระหว่างหะดีษ⁽¹⁾ เป็นการปฏิบัติตามหะดีษซึ่งการปฏิบัติเช่นนี้เป็นสิ่งที่สมควรมากกว่าที่จะปฏิเสธหะดีษใดหะดีษหนึ่งหรือปฏิเสธทั้งสองหะดีษ”⁽²⁾

4.7.2 ความหมายของการขัดแย้ง

(1) ความหมายเชิงภาษา

ความขัดแย้ง เหมือนกับการขัดแย้งของคนหนึ่งกับอีกคนหนึ่ง หรือสิ่งตรงกันข้ามกับอีกสิ่งหนึ่ง⁽³⁾ ความขัดแย้งด้านภาษาแสดงถึงด้านของการคัดค้าน และการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีอาจทำให้เป็นสิ่งเดียวกันได้

(2) ความหมายเชิงวิชาการ

ในการให้ความหมายของขัดแย้งมีทัศนะของปราชญ์หลายทัศนะด้วยกัน ดังนี้ อัลกะมาล เป็น อัลสุมาม⁽⁴⁾ ได้กล่าวว่า “ความขัดแย้ง คือ การแก้ไขของสองหลักฐานที่ตรงกันข้ามมีอาจครอบคลุมอีกหลักฐานได้”⁽⁵⁾

อิบนุ อะมีร์ อัลฮาญญ์⁽⁶⁾ ได้กล่าวว่า “ครอบคลุมทั้งความหมายเชิงภาษาและเชิงวิชาการดังที่ได้ระบุไว้ตามตัวบท”⁽⁷⁾

อัชเชากานีย์⁽⁸⁾ ได้กล่าวถึงความหมายของการขัดแย้งระหว่างหะดีษว่า “สองหลักฐานที่มีความตรงกันข้ามในแนวทางที่เป็นการห้าม” หมายถึง การห้ามประสานกัน

(1) การประสานระหว่างหะดีษ เช่น เรื่องการวางสองมือขณะยืนตรงในเวลาละหมาดบนหน้าอก (al-Mubarakfurit n.d. : 3/318)

(2) al-Syafi'iy n.d. : 487

(3) al-Fairuz Abadiy 1404 : 2/348

(4) ท่านคือ มุฮัมมัด เป็น อับดุลวาหิด อัลลิบวาสิย อัลอิกันดะรีย เป็นผู้มีชื่อเสียงในด้านการใช้ความคิด มีความเชี่ยวชาญด้านศาสนาเปรียบเทียบ การอธิบาย มรดก กฎหมาย ภาษาศาสตร์ ตรรกวิทยา ท่านเสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 768 (al-Jazriy 1998 : 7/298)

(5) Ibn Amir al-Haj n.d. : 3/2

(6) ท่านคือ มุฮัมมัด เป็น อัลหะสัน อัลหะละบีย ชัมสูดดีน เป็นนักกฎหมายและศาสตร์ทางกฎหมาย ผู้ซึ่งยึดมัซฮับหะนะฟีได้แต่งตำรามากมาย ท่านเสียชีวิตในปีฮ.ศ. 879 (Ibn Amir al-Haj n.d. : 7/328)

(7) Ibn Amir al-Haj n.d. : 3/2

(8) ท่านคือ มุฮัมมัด เป็น อะลี เป็น มุฮัมมัด เป็น อับดุลลอฮ์ อัชเชากานีย์ อัลยะมานีย์ เป็นนักหะดีษ นักกฎหมาย นักวินิจฉัย และศาสตร์กฎหมาย ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ห้ามการคัดค้าน (การปฏิบัติตามคนอื่นโดยปราศจากความรู้) และได้แต่งตำรามากมายประมาณ 114 เล่ม ท่านเสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 1250

จากความหมายที่ได้กล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า การขัดแย้งระหว่างหะดีษ คือ การขัดแย้งในรูปภายนอกที่เกิดขึ้นระหว่างสองหะดีษที่เสาหะหรือมากกว่า แต่ไม่แสดงออกอย่างชัดเจนถึงการประสานกันได้

ความหมายนี้ครอบคลุมทั้ง 3 คุณลักษณะของการขัดแย้งกัน คือ

หนึ่ง มีความแตกต่างและความขัดแย้งกัน

สอง ความขัดแย้งนั้นภายนอกหรือตัวบท

สาม การประสานกันไม่สามารถมองเห็นได้

(3) เจื่อนใจการขัดแย้งของตัวบท

การขัดแย้งระหว่างหะดีษไม่สามารถที่จะระบุอย่างชัดเจนว่าความหมายของการขัดแย้งกันนอกจากจะประกอบด้วยเจื่อนใจ 3 ประการ ดังนี้

เจื่อนใจที่ 1 กล่าวถึงการเกิดขึ้นในสถานที่เดียวกัน

เจื่อนใจนี้ หมายถึง สภาพของหะดีษสองบทที่ขัดแย้งกันนั้นเกิดขึ้นในสถานที่เดียวกัน ไม่ใช่สถานที่ที่ต่างกันเนื่องจากการเกิดขึ้นในสถานที่ที่ต่างกันสามารถประสานกันได้ เพราะไม่มีเครื่องหมายของการขัดแย้งกันระหว่างหะดีษ

เจื่อนใจที่ 2 กล่าวถึงการเกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน

เจื่อนใจนี้หมายถึง สองหะดีษที่ขัดแย้งกันเกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน มิใช่ว่าหะดีษบทหนึ่งเกิดขึ้นในเวลาหนึ่ง ในขณะที่อีกหะดีษบทหนึ่งเกิดขึ้นในอีกเวลาหนึ่ง เนื่องจากการแตกต่างของเวลาแสดงถึงการยกเลิกหะดีษใดหะดีษหนึ่งของทั้งสองหะดีษ กล่าวคือ หะดีษหนึ่งนั้นมาก่อน (มุตะก้อดิม) และอีกหะดีษมาทีหลัง (มุตะอักคิร) ดังนั้น ไม่สามารถที่จะถือเป็นการขัดแย้งกันแต่เป็นการยกเลิก (นาสิค) และสิ่งที่ถูกยกเลิก (มันสุค)⁽¹⁾ ตัวอย่างเช่น การขัดแย้งระหว่างหะดีษจากการรายงานของสะละมะฮฺ เบ็น อัลอักวะฮฺ رضي الله عنه⁽²⁾ กับหะดีษอะบูสุรอยเราะฮฺ رضي الله عنه⁽³⁾

حديث سلمة بن الأكوع أن النبي صلى الله عليه وسلم أتى بجنابة ليصلي

عليها فقال : ((هل عليه من دين؟)) قالوا : لا . فصلي عليه، ثم أتى بجنابة

⁽¹⁾ ให้พิจารณาด้านนาสิคและมันสุคด้วยซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งของการขัดแย้งระหว่างหะดีษ

⁽²⁾ ท่านคือ สะละมะฮฺ เบ็น อัมรฺ เบ็น อัลอักวะฮฺ เป็นบุคคลแรกที่ได้เข้าร่วมทำสนธิสัญญาอัลหุดัยบิยะฮฺ ท่านได้ทำการกล่าวปฏิญาณตนกับท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้ตั้งไม้ เพื่อเสียดละในการเผยแผ่ศาสนาอิสลาม ท่านเสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 74 (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy 1405 : 2/67)

⁽³⁾ ท่านคือ อับดุลเราะหฺมาน เบ็น เสาะค็อรฺ อัคเคาะลีซฺ เป็นนักท่องจำหะดีษมากที่สุดในบรรดาอัครสาวกของท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ และรายงานหะดีษ ลูกศิษย์ของท่านมีจำนวนมากกว่า 800 ท่าน ท่านเสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 57 (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy 1405 : 4/202)

أخرى فقال : ((هل عليه من دين ؟)) قالوا : نعم. قال : فصلوا على صاحبكم))

ความว่า หะดีษจากสะละมะฮฺ เป็น อัลอักวะฮฺ ﷺ แท้จริงท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้มีการนำศพให้ท่านทำการละหมาดญะนาซะฮฺ ท่านได้ถามว่า “ศพนี้มีหนีดิตตัวหรือไม่?” พวกเขาตอบว่า ไม่มี ดังนั้นท่านก็ทำการละหมาดศพนั้น หลังจากนั้นได้มีการนำศพอื่นมาให้ท่านทำการละหมาด ท่านก็ถามว่า ศพนี้มีหนีดิตตัวหรือไม่? พวกเขาตอบว่า ใช่ มีหนีดิตตัว ท่านกล่าว “พวกเจ้าก็จงทำละหมาดศพนี้เถิด”⁽¹⁾

ในขณะที่หะดีษจากการรายงานของอะบู สุรอยเราะฮฺ ﷺ กล่าวในทางตรงกันข้ามกับหะดีษสะละมะฮฺ เป็น อัลอักวะฮฺ ดังนี้

حديث أبي هريرة مرفوعاً : ((أنا أولى بالمؤمنين من أنفسهم فمن توفى من المؤمنين فترك ديناً فعلي قضاؤه ومن ترك ما لا فلورثته))

ความว่า หะดีษจากการรายงานโดยอะบู สุรอยเราะฮฺ ﷺ รูปหะดีษมัวร์ฟู “ฉันมีสิทธิมากที่สุดในตัวบรรดาผู้ศรัทธาทั้งหลาย ดังนั้น ผู้ใดในหมู่ผู้ศรัทธาเสียชีวิตและเขาติดหนี้ที่ฉันนี้แหละจะชดจ่ายให้ และผู้ใดที่ทิ้งทรัพย์สมบัติไว้ฉันจะเป็นผู้สืบทอดมัน”⁽²⁾

ระหว่างสองหะดีษข้างต้นพบว่า หะดีษรายงานโดยอะบู สุรอยเราะฮฺ ﷺ เป็นการพูดของท่านนบี ﷺ มาทีหลัง (มุตะอักกิบ) ส่วนคำพูดของท่านที่รายงานโดยสะละมะฮฺ เป็น อัลอักวะฮฺ มาก่อน (มุตะก้อดคิม) อัลอิรอกีย⁽³⁾ กล่าวว่า “ข้อบัญญัติของหะดีษนี้คือ หะดีษสะละมะฮฺ ﷺ ระบุว่า ท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ไม่ได้ทำการละหมาดศพของผู้ที่ติดหนี้ เป็นหะดีษมันสุค และหะดีษอะบู

⁽¹⁾ หะดีษเศาะฮีหฺ บันทีก โดย al-Bukhariy 2000 บทอัลกัฟาละฮฺ 4/474; Muslim 2002 บทอัลฟะรออิด 3/1237; Abu Dawud 1964 บทอัลญูฮู 3/247; al-Tirmidhiy 1987 บทอัลญะนาฮฺ 3/382; al-Nasa'iy 2002 บทอัลญะนาซะฮฺ 4/65; Ibn Majah n.d. บทอัลกะฟาละฮฺ 2/804; และ al-Darimiy 1987 บทอัลญูฮู 2/263

⁽²⁾ หะดีษเศาะฮีหฺ บันทีก โดย al-Bukhariy 2000 บทอันนะพะกอด 7/86; Muslim 2002 บทอัลฟะรออิด 3/1237 Abu Dawud 1964 บทอัลญูฮู 3/247; al-Tirmidhiy 1987 บทอัลญะนาฮฺ 3/382; al-Nasa'iy 2002 บทอัลเศาะลาฮฺ อะลา มัน อะลียฮฺ คัยนุ 4/66; Ibn majah n.d. บทมัน ตะเราะกะ คัยนุ 2/807; al-Darimiy 1987 บทอัลญูฮู 2/263 และ Ahmad 1978 : 3/215

⁽³⁾ ท่านคือ อับดุลเราะหฺมาน เป็น อัลหุสัยนุ เป็น อับดุลเราะหฺมาน อะบู อัลฟัฎล อัลอิรอกีย เป็นนักท่องจำหะดีษที่มีชื่อเสียงท่านหนึ่งและมีความเชี่ยวชาญด้านหลักไวยากรณ์ภาษาอาหรับ การอ่านอัลกุรอาน ศาสตร์ทางฟิกฮ์ และกฎหมายอิสลาม ท่านเสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 806 (Ibn al-'Imad n.d. : 7/55-56)

สุรอรเราะฮฺ ﷺ ที่ระบุว่า ท่านรับชดใช้จ่ายหนี้ เป็นหะดีษนาสิก ดังนั้น ข้อบัญญัติที่ห้ามทำการ
ละหมาดศพผู้ที่ติดหนี้เป็นที่ต้องยกเลิกไปดังที่ปรากฏจากการรายงานของอัลบุคอรีห์และ
มุสลิม⁽¹⁾

ดังนั้น ระหว่างหะดีษจากการรายงานของสะละมะฮฺ ﷺ และหะดีษจากการรายงาน
ของอะบูสุรเราะฮฺ ﷺ ไม่จัดเป็นการขัดแย้งกัน แต่เป็นหะดีษนาสิกและมันสุก

เงื่อนไขที่ 3 กล่าวถึงข้อบัญญัติที่ขัดแย้งกัน

ข้อบัญญัติที่ขัดแย้งในที่นี้หมายถึง ข้อบัญญัติจากสองหะดีษที่ขัดแย้งกัน กล่าวคือ
หะดีษหนึ่งระบุว่าอมรรับและอีกหะดีษหนึ่งระบุว่าปฏิเสธ หรือหะดีษหนึ่งระบุว่าอนุมัติและอีก
หะดีษหนึ่งระบุว่าไม่อนุมัติ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

((لا يزني الزاني حين يزني وهو مؤمن، ولا يسرق السارق حين يسرق وهو
مؤمن ...))

ความว่า “จะไม่ถือว่า (อิมาน) ผู้ที่ผิดประเวณีในขณะที่เขากระทำผิด ทั้ง ๆ ที่
เขาเป็นคนมุหมินและจะไม่ถือว่า (อิมาน) ผู้ที่ลักขโมยในขณะที่เขากระทำ ทั้ง ๆ
ที่เขาเป็นคนมุหมิน”⁽²⁾

หะดีษข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่กระทำผิดประเวณีและลักขโมยเป็นคนที่ไม่มีอิมาน
ซึ่งการกระทำในสภาพที่เขาเป็นคนมุหมิน

ในอีกหะดีษหนึ่งท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวถึงเรื่องเดียวกันในทางตรงกันข้ามกับ
หะดีษข้างต้น ได้แก่

((ما من عبد قال لا إله إلا الله ثم مات على ذلك إلا دخل الجنة))

ความว่า “ไม่มีบ่าวใดที่ได้กล่าวคำปฏิญาณว่าไม่มีพระเจ้าที่ควรเคารพสักการะ
นอกจากอัลลอฮฺ ﷻ ซึ่งเขาเสียชีวิตในสภาพนั้น เว้นแต่เขาจะได้อ่านสวรรค์”⁽³⁾

⁽¹⁾ al-'Iraqiy n.d. : 6/229 และ al-Mundhiriy 2000 : 4/62-63

⁽²⁾ หะดีษเศาะหี้หฺ บินทีกโดย al-Bukhariy 2000 บทอัลหุดูต 8/197; Muslim 2002 บทอัลอีมาน 1/76; al-Tirmidhiy 1987 บทอัลอีมาน 5/15; al-Nasa'iy 2002 บทอ้อฎู อัสสาริก 8/64; Ibn Majah n.d. บทอัลฟิถัน 2/1298-1299 และ Ahmad 1978 : 2/478

⁽³⁾ หะดีษเศาะหี้หฺ บินทีกโดย al-Bukhariy 2000 บทอัลลิบาส 7/192-193; Muslim 2002 บทอัลอีมาน 1/95; al-Tirmidhiy 1987 บทอัลอีมาน 5/27 และ Ahmad 1978 : 5/159, 5/166

หะดีษนี้ได้รับรู้ถึงการมีอิมานของผู้กระทำความผิดประเวณีและมีสิทธิเข้าสวรรค์ได้ แต่ต้องชำระบาปก่อนที่เข้าสวรรค์ เนื่องจากผู้ที่เข้าสวรรค์ได้ต้องเป็นคนที่สะอาดบริสุทธิ์เท่านั้น มิใช่คนสกปรก อะบู ซุรฺ อัลญิฟารี⁽¹⁾ - ผู้รายงานหะดีษ - ได้กล่าวว่า ฉันได้ถามว่า ถึงแม้ว่าเขาทำผิดประเวณีและลักขโมย? ท่านตอบว่า ((وإن زنى وإن سرق)) ความว่า “ถึงแม้ว่าเขาจะผิดประเวณีและลักขโมยก็ตาม”

ในแง่มุมของการขัดแย้งระหว่างหะดีษที่ได้กล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า หะดีษที่หนึ่งเป็นการปฏิเสธการมีอิมานของผู้ที่กระทำความผิดประเวณีและผู้ลักขโมย ผู้กระทำความผิดกล่าว ไม่มีสิทธิเข้าสวรรค์ เนื่องจากการเข้าสวรรค์นั้นเฉพาะผู้ที่ศรัทธาเท่านั้น ดังที่ปรากฏในหะดีษจากการรายงานโดยอะบู สุรอเราะฮฺ رضي الله عنه แท้จริงท่านนบีมุฮัมมัด ﷺ ได้กล่าวว่า

((لا تدخلون الجنة حتى تؤمنوا، ولا تؤمنوا حتى تحابوا))

ความว่า “พวกเจ้าไม่สามารถจะเข้าสวรรค์ได้จนกว่าพวกเจ้าจะศรัทธา และพวกเจ้าจะไม่ถือเป็นการศรัทธาจนกว่าพวกเจ้าจะรักใคร่ซึ่งกันและกัน”⁽²⁾

ส่วนหะดีษที่สองเป็นการชี้ให้เห็นอย่างกระจ่างว่า ผู้ที่กระทำความผิดประเวณีและผู้ลักขโมยที่เสียชีวิตในขณะที่ศรัทธาในเอกภาพของอัลลอฮฺ ﷻ เขามีสิทธิเข้าสวรรค์

อย่างไรก็ตาม ทักษะที่มีน้ำหนักและน่าเชื่อถือปฏิบัติในการปกป้องการขัดแย้งระหว่างหะดีษดังกล่าวอธิบายของอันนะวะวี⁽³⁾ อะบู บักร อิบน์ อัลอะรอบี⁽⁴⁾ อิบน์ ตัยมียะฮฺ⁽⁵⁾ และปราชญ์ท่านอื่น ๆ คือ

⁽¹⁾ ท่านคือ ญุนดุบ เบน ญุนาดะฮฺ เบน สะกัน เป็นเศาะหาบะฮฺรุ่นอาวุโสเข้ารับนับถือศาสนาอิสลามตั้งแต่ช่วงแรกของการเผยแผ่ศาสนาอิสลาม ท่านเสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 31 (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy 1905 : 4/62)

⁽²⁾ หะดีษเศาะหีหฺ บันทึกลงโดย Muslim 2002 บทอัลอิมาน 1/74

⁽³⁾ ท่านคือ อะบู ชะกะรียา ยะหฺยา เบน ชะร็อฟ เบน มุรริยฺ เบน หะสัน อัลหารอนียฺ อันนะวะวี มีตำแหน่งทางวิชาการเป็นอิมาม นักหะดีษ และนักกฎหมายอิสลาม ท่านได้แต่งตำรามากมายแต่ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในวงวิชาการอิสลามก็คือ *شرح صحيح مسلم* *رياض الصالحين* *الطالبين منهاج النوبة* *الأربعين النووية* และ *المهذب* เป็นต้น ท่านเสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 676 (Ibn Kathir 1987 : 13/278)

⁽⁴⁾ ท่านคือ มุฮัมมัด เบน อับดุลลอฮฺ อัลมาลิกีย์ หนึ่งในจำนวนปราชญ์ที่ยึดมั่นซัจฮับอัลมาลิกีย์ ท่านมีความเชี่ยวชาญด้านฟิกฮฺ มีความรู้และยังเป็นคนสัจจะ ได้เรียนรู้เรื่องศาสนาจากอิมามอัลเจมาฮะลียฺ โดยเฉพาะเกี่ยวกับทฤษฎีปรัชญา ท่านได้แต่งตำรามากมาย เช่น *عارضة الأحوذ* ท่านเสียชีวิตในปีฮ.ศ. 545 (al-Dhahabiy n.d. : 4/1294)

⁽⁵⁾ ท่านคือ อะหมัด เบน อับดุลเราะหฺมิม เบน อับดุลสะลาม เป็นที่รู้จักกันในนาม อิบน์ ตัยมียะฮฺ ท่านมีความรู้ความสามารถหลายในแขนงต่าง ๆ โดยเฉพาะการต่อต้านเรื่องบิดอะฮฺและคุเราะฮฺฟาตอฮฺอย่างเปิดเผย ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ท่านถูกจำคุก และท่านเสียชีวิตในคุกปี ฮ.ศ. 728 (al-Dhahabiy n.d. : 4/1496)

การปฏิเสธอิมานของผู้ที่กระทำผิดประเวณีและผู้ที่ถูกขโมยนั้นเป็นการปฏิเสธความสมบูรณ์ของอิมานมิใช่ว่าปฏิเสธการมีอิมาน กล่าวคือ อิมานของพวกเขาไม่สมบูรณ์เมื่อกระทำสิ่งดังกล่าว⁽¹⁾ ซึ่งบางครั้งอาจจะเรียกผู้กระทำนั้นเป็นคนฟาลิหฺ คนบาป และคนที่มื่ออิมานอ่อนแอ และไม่อนุญาตให้ตัดสินพวกเขาเป็นคนนอกกริด เว้นแต่พวกเขาขอรับด้วยวาจา การกระทำ และความเชื่อว่าสิ่งนั้นเป็นที่อนุมัติมิใช่เป็นสิ่งที่ห้ามแต่อย่างใด

4.7.3 ลักษณะของความขัดแย้ง

(1) การขัดแย้งระหว่างหะดีษเศาะหี้หฺกับหะดีษเศาะหี้หฺ

การขัดแย้งระหว่างตัวบทหะดีษเศาะหี้หฺด้วยกันตามเงื่อนไขที่ได้กล่าวแล้วนั้นเป็นไปได้ ซึ่งอาจเกิดขึ้นเนื่องจากการรายงานหะดีษของคน ๆ เดียวกัน โดยเฉพาะในช่วงต้นของสะนัค หากมาจากการรายงานของผู้รายงานในช่วงกลางของสะนัคจะไม่ถือเป็นการขัดแย้งในความหมายนี้ แต่การจะเรียกแต่ละหะดีษนั้นต้องพิจารณาลักษณะของความขัดแย้งต่อไปนี้

ก. การขัดแย้งระหว่างสองหะดีษจากสองสายรายงานซึ่งผู้รายงานของทั้งสองสายเป็นคนที่น่าเชื่อถือและมีความน่าเชื่อถือมากกว่า สะนัคใดสะนัคหนึ่งที่ดีต่อกว่ากันเป็น *หะดีษซ้าซ*⁽²⁾ และอีกหะดีษหนึ่งของผู้รายงานเป็น *หะดีษมะหฺฟูศ*⁽³⁾

ข. การขัดแย้งระหว่างสองหะดีษจากสองสายรายงานซึ่งผู้รายงานของทั้งสองสายนั้นจะเป็นคนเฎาะอ็ีฟและคนที่น่าเชื่อถือ สายรายงานที่มาจากผู้รายงานที่เฎาะอ็ีฟเป็น *หะดีษมุนกัร*⁽⁴⁾ และสายรายงานที่มาจากผู้รายงานของคนที่น่าเชื่อถือเป็น *หะดีษมะอูรูฟ*⁽⁵⁾

ค. การขัดแย้งระหว่างสองหะดีษจากสองสายรายงานซึ่งผู้รายงานของทั้งสองสายจะเป็นคนที่น่าเชื่อถือและคนที่มีความบกพร่องทางด้านความจำ เช่น หลงลืม ความจำไม่ดี หะดีษที่มาจากผู้รายงานของคนที่น่าเชื่อถือเป็น *หะดีษเศาะหี้หฺ* และหะดีษที่มาจากผู้รายงานที่มีความบกพร่องเป็น *หะดีษมุตเฎาะร็อบ*⁽⁶⁾

(1) ดู al-Nawawiy 1404 : 1/41-42; Abu Bakr bin al-'Arabiyy 1405 : 10/84; Ibn Hajr al-'Asqalaniyy n.d. : 12/60-61; al-Baghawiy n.d. : 1/89-90; และ Ibn Abi al-'Iz 2000 : 374-375

(2) หะดีษซ้าซ หมายถึง หะดีษของผู้ที่เชื่อถือได้รายงานขัดแย้งกับหะดีษอื่นที่มีความน่าเชื่อถือมากกว่า

(3) หะดีษมะหฺฟูศ หมายถึง หะดีษที่มีความหมายตรงกันข้ามกับหะดีษซ้าซ

(4) หะดีษมุนกัร หมายถึง หะดีษที่ผู้รายงานเฎาะอ็ีฟรายงานขัดแย้งกับผู้ที่เชื่อถือได้

(5) หะดีษมะอูรูฟ หมายถึง หะดีษที่มีความหมายตรงกันข้ามกับหะดีษมุนกัร

(6) หะดีษมุตเฎาะร็อบ หมายถึง หะดีษที่รายงานขัดแย้งกันและทุกสายรายงานมีสถานภาพเท่าเทียมกัน

ทั้งสามลักษณะของการขัดแย้งนี้ไม่ได้เข้าข่ายของการขัดแย้งในความหมายที่แท้จริง เพราะหะดีษในลักษณะต่าง ๆ นั้นไม่สามารถประสานเข้ากันได้ แต่ทว่าหะดีษใดหะดีษหนึ่งต้องถูกปฏิเสธไป

ง. การขัดแย้งระหว่างสองหะดีษจากสองสายรายงานซึ่งผู้รายงานของทั้งสองสายจะเป็นคนที่น่าเชื่อถือและทั้งสองหะดีษนั้นสามารถประสานเข้ากันได้ นี่คือ ความขัดแย้งที่หมายความถึงในที่นี้ เพื่อความกระจ่างอย่างแจ่มชัดจะขอยกตัวอย่างในเรื่องต่อไป

(2) การขัดแย้งระหว่างหะดีษเศาะหี้หฺกับหะดีษเงาะอ็อฟ

การขัดแย้งระหว่างหะดีษเศาะหี้หฺกับหะดีษเงาะอ็อฟจะมีหลายลักษณะด้วยกันซึ่งขึ้นอยู่กับสาเหตุของความเงาะอ็อฟดังต่อไปนี้

ก. หะดีษเงาะอ็อฟที่มีสาเหตุมาจากความบกพร่องทางด้านกระบวนการรายงาน เช่น สันนิษฐานตอนอันเนื่องมาจากผู้รายงานในสันนิษฐานคนหนึ่งคนหรือมากกว่า สันนิษฐานในลักษณะนี้ หากสามารถได้รับสนับสนุนจากสายรายงานอื่นที่มีฐานะเดียวกันหรือเหนือกว่า หะดีษในลักษณะนี้จะเลื่อนฐานะเป็นหะดีษหะสันลิหมออริษฺ แต่ถ้าหากไม่สามารถได้รับการสนับสนุนจากสายรายงานอื่น เมื่อขัดแย้งกับหะดีษเศาะหี้หฺ หะดีษเงาะอ็อฟก็ตกไปและหะดีษเศาะหี้หฺจะนำมาใช้เป็นหลักฐาน

ข. หะดีษเงาะอ็อฟที่มีสาเหตุมาจากความบกพร่องทางด้านความจำของผู้รายงาน เช่น หลงลืม ความจำไม่ได้ การเปลี่ยนแปลง สับสน ปะปนกัน เป็นต้น หะดีษในลักษณะนี้สามารถเลื่อนฐานะเป็นหะดีษหะสันลิหมออริษฺ แต่ถ้าหากไม่สามารถได้รับสนับสนุนจากสายรายงานอื่น เมื่อเกิดการขัดแย้งกับหะดีษเศาะหี้หฺ หะดีษเงาะอ็อฟก็ตกไปไม่อนุญาตนำมาใช้เป็นหลักฐาน แต่จำเป็นจะต้องนำหะดีษเศาะหี้หฺใช้เป็นหลักฐาน

(3) การขัดแย้งระหว่างหะดีษหะสันกับหะดีษเงาะอ็อฟ

การขัดแย้งระหว่างหะดีษหะสันกับหะดีษเงาะอ็อฟ หมายความว่า การขัดแย้งระหว่างหะดีษหะสันลักษณะเดียวกับหะดีษเงาะอ็อฟ หรือหะดีษฏอ็อฟญุดัน มีดังนี้

ก. หะดีษเงาะอ็อฟ หรือที่เรียกว่าหะดีษเงาะอ็อฟธรรมดา หากหะดีษเงาะอ็อฟเป็นหะดีษที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากสายรายงานอื่น ความเงาะอ็อฟยังคงสภาพเช่นนั้นอยู่เมื่อขัดแย้งกับหะดีษหะสันจะต้องพิจารณาหะดีษหะสันและหะดีษเงาะอ็อฟก็ตกไป

ข. หะดีษเงาะอ็อฟที่ได้รับการสนับสนุนจากสายรายงานอื่นที่มีฐานะเดียวกันหรือเหนือกว่า หะดีษเงาะอ็อฟสภาพเช่นนี้จะเลื่อนฐานะเป็นหะดีษหะสันลิหมออริษฺ หะดีษในลักษณะนี้จะไม่จัดอยู่ในความขัดแย้งกัน เพราะทั้งสองสภาพหะดีษนั้นให้การสนับสนุนซึ่งกันและกัน

(4) การขัดแย้งระหว่างหะดีษฎะอ์ฟกับหะดีษฎะอ์ฟ

การขัดแย้งระหว่างหะดีษฎะอ์ฟด้วยกันในที่นี้หมายถึงการขัดแย้งระหว่างหะดีษฎะอ์ฟที่สามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานได้กับหะดีษฎะอ์ฟที่ไม่สามารถนำไปใช้เป็นหลักฐานได้ มิใช่หะดีษฎะอ์ฟ ชนิดใด

ในกรณีที่หะดีษฎะอ์ฟขัดแย้งกันก็ต้องพิจารณาหะดีษฎะอ์ฟที่สามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานได้เท่านั้น และจะไม่พิจารณาหะดีษฎะอ์ฟที่นำมาใช้เป็นหลักฐานไม่ได้มิใช่หะดีษฎะอ์ฟทั้งหมดสามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานได้

(5) การขัดแย้งระหว่างหะดีษฎะอ์ฟกับหะดีษฎะอ์ฟ ชนิด

การขัดแย้งระหว่างหะดีษสองระดับนี้มีจำนวนน้อย แต่หากเกิดการขัดแย้งกัน ตามหลักวิชามุสฎะอ์ฟหะดีษจะต้องพิจารณาหะดีษฎะอ์ฟและไม่นำหะดีษฎะอ์ฟ ชนิดมาเป็นหลักฐานโดยเด็ดขาด หะดีษทั้งสองระดับนี้ไม่สามารถจะให้การสนับสนุนซึ่งกันและกันได้ เนื่องจากความฎะอ์ฟของหะดีษนั้นมาจากความบกพร่องทางด้านกระบวนการรายงานและความบกพร่องทางด้านความจำของผู้รายงานกับความบกพร่องทางด้านคุณธรรมของผู้รายงาน

(6) การขัดแย้งระหว่างหะดีษฎะอ์ฟกับหะดีษเมาฎุอ์

การขัดแย้งระหว่างหะดีษฎะอ์ฟกับหะดีษเมาฎุอ์ก็เหมือนกับการขัดแย้งระหว่างหะดีษฎะอ์ฟกับหะดีษฎะอ์ฟชนิด

4.7.4 วิธีการปฏิบัติต่อการขัดแย้งของตัวบทหะดีษ

การขัดแย้งที่หมายความถึงในที่นี้ก็คือ การขัดแย้งระหว่างสองตัวบทหะดีษหรือมากกว่าที่เป็นหะดีษเศาะหีหฺ

เมื่อเกิดการขัดแย้งระหว่างหะดีษเศาะหีหฺด้วยกัน ตามวิธีการของปราชญ์หะดีษและปราชญ์ส่วนใหญ่มีวิธีการตามลำดับดังต่อไปนี้

- วิธีที่ 1 วิธีการฎุมอ (การประสานกัน)
- วิธีที่ 2 วิธีการนัสคฺ (การยกเลิก)
- วิธีที่ 3 วิธีการตฺรฎูหฺ (การให้น้ำหนักของหลักฐาน)
- วิธีที่ 4 วิธีการตะวัฎุฎ (เลือกปฏิบัติ)

ส่วนวิธีการของนักฟิกฮฺแนวมัซฮับหะนะฟีจะมีวิธีการที่แตกต่างจากกลุ่มปราชญ์กลุ่มแรกโดยมีวิธีการตามลำดับ ได้แก่ นัสคฺ ตฺรฎูหฺ และฎุมอ อย่างไรก็ตามที่จะกล่าวในที่นี้ก็คือ วิธีการของปราชญ์หะดีษและปราชญ์ส่วนใหญ่เท่านั้น การเลือกปฏิบัติตามวิธีการปราชญ์หะดีษเพราะ

แง่มุมการขัดแย้งระหว่างหะดีษรายงานโดยญาบิร ﷺ ที่ได้กล่าวว่าน้ำนั้นตามด้วยทแล้ว วาญิบอาบน้ำญิบเมื่อมีการหลังน้ำอสุจิ ในขณะที่หะดีษจากการรายงานโดยท่านหญิงอาอิชะฮฺ ﷺ กล่าวว่าความร่วมมือเพศเป็นการวาญิบอาบน้ำญิบโดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาถึงการหลังน้ำอสุจิหรือไม่ก็ตาม

อย่างไรก็ตาม การปกป้องหะดีษทั้งสองไม่ให้ขัดแย้งกันบรรดาปราชญ์หะดีษได้วางกฎเกณฑ์แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกันคือ

วิธีที่ 1 วิธีการญุมอ (การประสานกัน)

ปราชญ์กลุ่มที่หนึ่งมีความเห็นว่า ทั้งสองหะดีษที่ขัดแย้งกันนี้ต้องใช้หลักการประสานกันระหว่างหะดีษ ผลจากการประสานกันแล้วสรุปได้คือ คำพูดของท่านนบีฯ ที่ ((۱۱ء من ۱۱)) ความว่า “น้ำจากน้ำ” นั้น หมายความว่าถึงที่เกิขึ้นกับคนนอนที่ได้ฝันตอนนอน ในกรณีเช่นนี้ ไม่จำเป็นต้องอาบน้ำ ญิบเว้นแต่เมื่อมีการหลังน้ำอสุจิออกมา การประสานกันเช่นนี้สอดคล้องกับคำพูดของอิบนุ อับบาส ﷺ ในการอธิบายเรื่องดังกล่าว⁽¹⁾

ปราชญ์กลุ่มนี้ยังได้กล่าวอีกว่า ข้อบัญญัติของการอาบน้ำวาญิบเมื่อมีการหลังน้ำอสุจิออกมาคงอยู่อย่างถาวรไม่ถูกยกเลิกแต่อย่างใด การใช้ในลักษณะนี้โดยการตีความหะดีษอย่างถูกต้องจนสามารถแก้ไขปัญหาของการขัดแย้งกันอย่างไม่มีข้อสงสัยใด ๆ แม้แต่นิดเดียว⁽²⁾

วิธีที่ 2 วิธีการตรีญีหฺ (การให้น้ำหนักของหลักฐาน)

ปราชญ์กลุ่มหนึ่งมีความเห็นว่า การขัดแย้งระหว่างหะดีษดังกล่าวต้องใช้หลักการตรีญีหฺ พวกเขาถือว่า ที่ถูกต้องของการแก้ปัญหาคือ การขัดแย้งคือ หะดีษการสัมผัสระหว่างอวัยวะเพศเนื่องจากด้วยทของหะดีษบ่งบอกอย่างชัดเจนเป็นการวาญิบอาบน้ำญิบ ส่วนหะดีษที่กล่าวว่า น้ำด้วยกับน้ำเป็นการเข้าใจด้วยทที่แสดงให้เห็นว่าไม่จำเป็นต้องอาบน้ำญิบแต่การนำมาใช้เป็นหลักฐานในแง่ของการเข้าใจนั้นบรรดาปราชญ์ยังคงถกเถียงกันอยู่ระหว่างอนุญาตให้ใช้เป็นหลักฐานได้กับไม่อนุญาต ถึงกระนั้นก็ตาม การปฏิบัติตามด้วยทเป็นสิ่งที่ดีกว่าการปฏิบัติตามการเข้าใจด้วยเหตุนี้หะดีษทั้งสองไม่สามารถที่จะอ้างว่าเป็นการยกเลิกข้อบัญญัติได้อย่างใดอย่างหนึ่ง⁽³⁾

ปราชญ์กลุ่มนี้ยังเน้นอีก โดยกล่าวว่า ท่านหญิงอาอิชะฮฺ رضي الله عنها ผู้รายงานหะดีษเป็นผู้สัมผัสด้วยตัวเองและท่านหญิงย่อมมีความรู้ดีกว่าคนอื่นจากบรรดาผู้รายงานหะดีษทั้งหลาย⁽⁴⁾

(1) บันทีก โดย Ibn Abi Syaibah n.d. : 1/89 และ al-Tahanawiy 1995 : 1/56

(2) al-Khattabiy n.d. : 1/150; al-Nawawiy 1404 : 1/36 และ Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 1/398

(3) Badr al-Din n.d. : 3/250 และ Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 1/397

(4) บันทีก โดย Ibn Abi Syaibah n.d. : 1/89 และ al-Tahanawiy 1995 : 1/56

วิธีที่ 3 วิธีการน้สค (การยกเล็ก)

ปราชญ์ส่วนใหญ่มีความเห็นว่า หะดีษ ((الماء من الماء)) ถูกยกเลิกไปแล้วโดยหะดีษการสัมผัสระหว่างอวัยวะเพศ

ดังนั้น การร่วมเพศระหว่างสามีภรรยาจะต้องอาบน้ำญิบถึงแม้ว่าไม่มีการหลังน้ำอสุจิกก็ตาม และเป็นข้อบังคับที่จะต้องปฏิบัติตามโดยทั่วกัน มีปราชญ์บางท่านได้อ้างว่าเป็นการอิจญ์มาอู (มติเอกฉันท์) ของบรรดาปราชญ์ตั้งแต่สมัยก่อนจนถึงวันนี้ อะบู บักร เป็น อัลอะเราะบีย์กล่าวว่า “และเป็นมติเอกฉันท์ของการวาญิบอาบน้ำญิบเมื่อมีการสัมผัสระหว่างอวัยวะเพศถึงแม้ว่าไม่มีการหลังน้ำอสุจิกก็ตาม และไม่มีผู้ใดที่ขัดแย้งในเรื่องนี้นอกจากดาวูด⁽¹⁾ และผู้ที่มีความคิดสอดคล้องกับท่าน แท้ที่จริงแล้วหากไม่มีการขัดแย้งเช่นนี้แน่นอนจะไม่มีความรู้เลยในเรื่องนี้⁽²⁾

อันนะวะวีย์กล่าวว่า กลุ่มหนึ่งในบรรดาเศาะหาบะฮ์ได้ยึดมั่นว่าวาญิบอาบน้ำญิบเมื่อมีการหลังน้ำอสุจิ แต่พวกเขาได้กลับตัวหลังจากได้ไต่รตรงหะดีษที่เกี่ยวข้อง⁽³⁾ เศาะหาบะฮ์ที่ยึดวิธีการที่สามคือ อุบัย เป็น กะอูบ⁽⁴⁾ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การที่พวกเขากลับตัวจากการยึดมั่นในหะดีษแรก (น้ำต่อน้ำ) หลังจากได้รับหะดีษที่ทำหน้าที่ยกเลิกหะดีษดังกล่าว

เพื่อยืนยันความหนักแน่นของวิธีที่สามยังพบอีกว่ามีสายรายงานอื่นที่รายงานหะดีษซึ่งแสดงความหมายที่สอดคล้องกัน คือ หะดีษที่รายงานโดยอัชชาฟีอีย์ด้วยกับสายรายงานของท่านเอง ท่านกล่าวว่า

عن أبي بن كعب أنه كان يقول : ليس على من لم يتزل غسل ثم نزع عن ذلك، أي : قبل أن يموت، قال الشافعي : وإنما بدأت بحديث أبي في قوله (الماء من الماء) ونزوعه أن فيه دلالة على أنه سمع (الماء من الماء) عن النبي

(1) ท่านคือ อะบู สุลัยมาน ดาวูด เป็น อะลี เป็น เคาะลัฟ อัลอัศบิฮานีย์ ซึ่งเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายในนาม ดาวูด อัศศอฮิรีย์ ท่านได้เรียนรู้วิชาการจากอิสฮากุ เป็น รอฮูยะฮ์ อะบูญูร และท่านอื่น ๆ ท่านเป็นผู้หนึ่งที่คลั่งไคล้มัซฮับอัชชาฟีอีย์ และหลังจากท่านก็ก่อตั้งมัซฮับของตัวเองซึ่งเป็นที่รู้จักในวงวิชาการด้วยชื่อ มัซฮับ ดาวูด อัศศอฮิรีย์ ท่านเสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 270 (al-Khatib al-Baghdadiy n.d. : 8/369)

(2) Abu Bakr bin al-‘Arabiyy n.d. : 1/170

(3) al-Nawawiy n.d. : 4/36

(4) ท่านคือ อุบัย เป็น กะอูบ เป็น กอยสุ เป็น อุบัยดฺ เป็น มุอาวิยะฮ์ เป็น อัมรุ เป็น มาลิก เป็น อันนัจญูร อัลอันศอริย์ อะบู อัลมุนชิร เป็นเศาะหาบะฮ์รุ่นอาวุโส ท่านเป็นนักท่องจำอัลกุรอานและอัลหะดีษ ทั้งยังเป็นนักบันทึกอัลกุรอานและอัลหะดีษอีกด้วย ท่านเสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 19 (Ibn Abd al-Bar n.d. : 1/47)

صلى الله عليه وسلم ولم يسمع خلافه، فقال به ثم لا أحسبه تركه إلا لأنه ثبت له أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال بعده ما نسخه
 ความว่า จากอุบัย เป็น กะอับ ๕ แท้จริงท่านกล่าวว่า ไม่ได้บังคับสำหรับผู้
 ไม่ได้ห้ล้างน้ำอสุจิให้อาบน้ำญุนุบ หลังจากนั้นท่านก็กลับตัวจากสิ่งนั้น คือ
 ก่อนที่ท่านจะเสียชีวิต อัซซาฟีอีก็กล่าวว่า และแน่แท้ฉันก็เริ่มเล่าหะดีษอุบัย
 ตอน (الماء من الماء) แปลว่า “น้ำต่อน้ำ” และได้ทิ้งมันไป เนื่องจากหะดีษบทนี้
 ได้บ่งบอกว่าท่านได้ยืมหะดีษ (الماء من الماء) จากท่านนบีมุฮัมมัด ๕ และท่าน
 ไม่ได้ยืมหะดีษที่แย้งกับตัวบทนี้ ท่านก็กล่าวตามตัวบทที่ได้ยืมมา ฉันไม่เคย
 เลยว่าการท่านละเว้นหะดีษบทนั้นเว้นแต่ท่านมั่นใจว่า แท้จริงเราะสูลุลลอฮ์
 ๕ ได้กล่าวหะดีษนี้หลังจากที่ท่านได้กล่าวหะดีษนั้น⁽¹⁾

นอกจากหลักฐานหะดีษข้างต้นแล้วยังมีหะดีษหนึ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึง
 ข้อบัญญัติของหะดีษ (الماء من الماء) ถูกยกเลิกไปแล้ว หะดีษที่หมายความถึงนี้ก็คือ

عن أبي بن كعب أنه قال : إن الغتيا التي كانوا يقولون : (الماء من الماء)
 رخصة كان رسول الله صلى الله عليه وسلم رخص بها في أول الإسلام، ثم
 أمرنا بالاغتسال بعد.

ความว่า จากอุบัย เป็น กะอับ แท้จริงท่านกล่าวว่า แท้จริงคำวินิจฉัยที่ได้
 กล่าวว่า (الماء من الماء) เป็นการเปิดโอกาสของท่านเราะสูลุลลอฮ์ ๕ ได้อนุญาต
 ในสมัยแรกของอิสลาม แต่หลังจากนั้นท่านได้สั่งใช้พวกเราให้อาบน้ำ⁽²⁾

มีคนถามท่านอะบูฮาติมถึงข้อบัญญัติของหะดีษ (الماء من الماء) ท่านกล่าวว่า “หะดีษนี้
 ถูกยกเลิกไปแล้วโดยหะดีษจากการรายงานของสะอูด บิน สะอูด ๕ และหะดีษจากการรายงานของ
 อุบัย เป็น กะอับ ๕⁽³⁾

ปราชญ์ส่วนใหญ่ให้การยอมรับข้อบัญญัติของหะดีษ (الماء من الماء) ว่าถูกยกเลิกไปแล้ว
 อัลบุคอรีก็ได้รายงานหะดีษจากอุบัย เป็น กะอับ ๕ ว่า

(1) al-Syafi'iy n.d. : 495

(2) หะดีษเศาะหีหฺ บันทีกโดย Abu Dawud 1964 : 1/55; al-Tirmidhiy 1987 : 1/183-184; ท่านอะบูอิซฮากกล่าวว่า
 หะดีษนี้เป็นหะดีษหะสันเศาะหีหฺ; Ahmad 1978 : 5/115; al-Darimiyy 1978 : 1/194; อัลบัยฮะกี 1410 : 1/165-
 166 อัลบัยฮะกีกล่าวว่า อิสนาดติดต่อกันซึ่งอยู่ในระดับหะดีษเศาะหีหฺ; และ al-Daraqutniyy 1990 : 1/126 ยังมี
 ปราชญ์อีกหลายท่านที่ได้วิพากษ์วิจารณ์หะดีษข้างต้นเป็นหะดีษเศาะหีหฺ เช่น อิบน์ กุซัยมะฮฺและอิบนุ ฮิบบาน

(3) Ibn Abi Hatim n.d. : 1/49

أنه سأل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الرجل يجامع المرأة فلم يتزل، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ((يغسل ما مس المرأة منه ثم يتوضأ ويصلي))

ความว่า แท้จริงท่านได้ถามท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ เกี่ยวกับผู้ชายที่ได้ร่วมเพศกับภรรยาของเขาแต่ไม่มีการล้างน้ำอสุจิออกมา ท่านเราะสูลุลลอฮฺ ﷺ ตอบว่า “เขาจะต้องอาบน้ำ (ญนุบ) เมื่อได้สัมผัสกับนาง หลังจากนั้นเขาอาบน้ำละหมาดและดำรงการละหมาด”⁽¹⁾

อัลบุคอรีย์ได้กล่าวว่า การอาบน้ำมีน้ำหนักและสมบูรณ์ นั่นคือทางออกอื่นอีกทางหนึ่ง แต่ที่กล่าวในที่นี้ก็เพราะปราชญ์มีการขัดแย้งกันในเรื่องนี้

อย่างไรก็ดี อะบูบักร์ เป็น อัลอะเราะเบียห์ พยายามปฏิเสธคำอธิบายของอัลบุคอรีย์โดยให้เหตุผลว่า หะดีษดังกล่าวข้างต้นเป็นหะดีษเงาะอิฟ แต่ความเห็นของอะบูบักร์นั้นถูกต่อต้านจากอิบนุ หัจญูร์ อัลอัศเกาะลานีย์โดยกล่าวว่า ความพยายามนี้เป็นการพยายามในสิ่งที่ยอมรับไม่ได้⁽²⁾ เนื่องจากความเห็นของอะบู บักร์ เป็น อัลอะเราะเบียห์มีน้ำหนักเบาว่าทัศนะของอัลบุคอรีย์ ทั้งนี้เพราะคำกล่าวของอัลบุคอรีย์นั้นเป็นที่ยอมรับในกลุ่มนักหะดีษว่า เป็นทัศนะที่ถูกต้องโดยมีอาจปฏิเสธได้

การขัดแย้งในเรื่องนี้ไม่เฉพาะเกิดขึ้นในกลุ่มเศาะหาบะฮ์เท่านั้น แต่ยังทวีความรุนแรงขึ้นในสมัยตาบิอินและสมัยต่อมา เช่น อัลอะอุมัษ⁽³⁾ และท่านอื่น ๆ แต่ความขัดแย้งนั้นยังยึดเหนี่ยวจนกระทั่งถึงสมัยอชชาฟีอีห์ ท่านกล่าวว่า หะดีษ (ءلء من ءلء) มาจากสายรายงานที่มีน้ำหนักแต่เป็นหะดีษมันสุค (ถูกยกเลิก)

(1) บันติก โดย al-Bukhariy 2000 : 1/398

(2) Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 1/398-399

(3) ท่านคือ อะบู มุฮัมมัด สุลัยมาน เป็น มิสุรอน อัลอะสะดีษ อัลกาฮิลีย์ เมลาลูม เป็นอิมามและยังเป็นนักท่องจำที่มีความน่าเชื่อถือ ท่านเสียชีวิตในปี ฮ.ศ. 148 (Ibn Hajr al-‘Asqalaniy n.d. : 1/331)